

Erdil Kemaleddin

PEDAGOGIKA RODZINNA W ISLAMIE

Od stosunków małżeńskich do wychowania dziecka

Muzułmański Związek Religijny w RP
Najwyższe Kolegium Muzułmańskie

Tytuł oryginału:
Семейная Педагогика в Исламе

Tłumaczenie:
Daniel St. Czachorowski

Redakcja:
Musa Çaxarxan Czachorowski

Korekta:
Musa Çaxarxan Czachorowski, Barbara Pawlic-Miśkiewicz

Skład:
AliusMedia.pl

Cytaty z Koranu w tłumaczeniu Musy Çaxarxan Czachorowskiego,
MZR w RP, Białystok 1439/2018

Copyright for the Polish translation by Daniel St. Czachorowski, 1444/2023

Copyright for the Polish edition by Muzułmański Związek Religijny w RP.
Najwyższe Kolegium Muzułmańskie, 1444/2023

Wydawca:

15-207 Białystok, ul. Piastowska 13 F
T: (+48) 85 732 40 23, T: (+48) 605 612 137
E: mzm@mzm.pl, www.mzm.pl

Wszystkie prawa zastrzeżone

Wydanie pierwsze

ISBN: 978-625-440-644-7

Wszystko stworzone na tym świecie rozwija się według określonych praw. Ludzkie dziecko nie jest wyjątkiem. Rodzi się z pewnymi zadatkami umiejscowionymi w nim przez Najwyższego Boga, a ich rozwój wymaga odpowiedniego wykształcenia. Religia islamu przywiązuje ogromną wagę do wychowania człowieka. Praca ta opowiada o celach i metodach wychowania dzieci z punktu widzenia islamu.

Dzisiaj, gdy światem wstrząsają fale przemocy, okrucieństwa oraz degradacji moralnej, nasze dzieci szczególnie potrzebują mądrych i szlachetnych rodziców, pedagogów i mentorów. Mamy nadzieję, że książka ta znajdzie wśród nich odpowiedni oddźwięk. Polecamy ją szerokiemu gronu czytelników.

Erdil Kemaleddin

PEDAGOGIKA RODZINNA W ISLAMIE

Od stosunków małżeńskich
do wychowania dziecka

Przekład z języka rosyjskiego
Daniel St. Czachorowski

Białystok 1444/2023

Przedmowa

Człowiek jest aktywną, społeczną istotą władającą rozumem. Żyje, budując relacje z innymi ludźmi, kierując się własnymi racjami i potrzebami. Obszar stosunków międzyludzkich można przedstawić jako koncentryczne kręgi, w centrum których znajduje się rodzina. Przybywający na świat nowy człowiek stopniowo nabywa określone umiejętności, takie jak zdolność rozumienia, mówienia, okazywania różnorodnych reakcji. Staje się osobowością dzięki nowo nabywanym i posiadanym cechom. Stopniowo, krok po kroku, bada system wartości otoczenia, w którym się znajduje, uczy się wyciągać wnioski i budować własne konkluzje. Zaczyna studiować, analizować i uogólniać różne punkty widzenia oraz ideologie. Wraz z gromadzeniem doświadczenia i wiedzy wzrasta również jego zdolność do podejmowania samodzielnych decyzji. Umiejętności człowieka, nabywane od niemowlęctwa i rozwijane wraz z biegiem czasu, mają ogromny wpływ na całe jego późniejsze życie osobiste i zawodowe.

Największy wpływ na kształtowanie osobowości człowieka i przygotowanie go do samodzielnego życia ma rodzina, w której dorasta. Krąg rodzinny to środowisko, które daje początkowe doświadczenie relacji międzyludzkich. Jeśli stosunki w rodzinie są harmonijne, to gniazdo jest szczęśliwe. Dzieci z takich rodzin mają z reguły niewiele problemów, a skala ich postępów jest wysoka. Miałem okazję zaobserwować to podczas moich zajęć dydaktycznych i administracyjnych w szkole.

Od czasu do czasu musiałem też o nich mówić w radiu i telewizji, pisać artykuły w gazetach i czasopiśmie. Następnie, z zalecenia niektórych moich przyjaciół, uznałem za stosowne zebrać wszystkie moje artykuły w książkę zatytułowanej *Niebezpieczeństwa nękające nasze dzieci. Pedagogika rodzinna* to tytuł mojej drugiej książki.

Pierwszy rozdział tej pracy poświęciłem relacjom rodzinnym, drugi dyscyplinie w rodzinie i duchowemu wychowaniu dziecka. W trzecim rozdziale starałem się rozważyć podstawowe przykłady zachowań pozytywnych i negatywnych, podkreślając wagę i znaczenie wzajemnych relacji u ludzi.

Chciałbym, aby nasze dzieci, które jutro będą stanowić naszą przyszłość, wyrosły w harmonii i szczęściu. Mam nadzieję, że moje nieświadomie popełnione błędy spotkają się ze zrozumieniem i wyrozumiałością. Życzę wszystkim rodzinom szczęścia, a dzieciom długich lat radosnego życia i dobrego zdrowia.

Erdil Kemaleddin
5 grudnia 1998 r.

Wstęp

Człowiek został stworzony do życia w społeczeństwie. I dopóki żyje na tym świecie, ma wiele potrzeb, których zaspokojenie zmusza go do ciągłego doskonalenia relacji z innymi ludźmi. To z kolei nakazuje przestrzegania pewnych zasad.

Historia ludzkości pokazuje nam, że ludzie stawali się wyznawcami pewnych podstawowych zasad i fundamentów, aby stosunki społeczne rozwijały się harmonijnie i w sposób zrównoważony. Te podstawy to: religia, moralność, prawa obywatelskie, a także niektóre obyczaje i tradycje społeczne.

Początkowo człowiek otrzymuje pojęcie o zasadach socjalnych panujących w swym domu. Rodzina czyni go istotą społeczną. To pierwsza instytucja wychowawcza dla dziecka, dlatego jej rola jest niezwykle duża. Nasi przodkowie mawiali: „Człowieka robi człowiekiem jego dom, jego rodzina”. Tę samą myśl potwierdzają nauczyciele: „W procesie wychowania dzieci rodzina jest pierwszą i najważniejszą szkołą formowania charakteru człowieka”.

I rzeczywiście, dom jest najważniejszym miejscem, w którym objawia się dusza człowieka, rozwijają się jego nawyki, pasje, gdzie świadomość przechodzi w działanie, a osobowość rozwija się w dobrym lub złym kierunku. To w swoim domu człowiek otrzymuje pierwsze pouczające wskazówki duchowe i idee dotyczące zasad moralnych oraz przyzwoitości. Ta początkowa wiedza wpływa na niego przez całe dalsze życie.

Na tę okoliczność zwrócił uwagę nasz ukochany Prorok (*sallallaahu alajhi la sallaam*, pokój i błogosławieństwo Boga niech będą z nim, *saal*) już czternaście wieków temu: *Każde dziecko rodzi się muzułmaninem, a dopiero później rodzice robią z niego żyda, chrześcijanina lub czciciela ognia*¹.

Ten wspomniały *hadis* pokazuje, jak wielka jest rola ojców i matek w wychowaniu czystego i niewinnego dziecka, które przyszło na świat.

1. Buchari, *Al-Tadžrid al-Sarih*, t. 4, s. 529.

Nie należy zapominać o tym, że w edukacji dzieci bardzo ważna jest zgodność wymagań rodziców. W przeciwnym razie może to negatywnie wpłynąć na charakter dziecka. Dlatego, jeśli rodzice dziecka chcą, aby rozwijało się spokojnie i harmonijnie, muszą bardzo dbać o życie rodzinne i poświęcać wiele uwagi relacji między sobą.

Ponieważ dziecko ma dużą zdolność naśladowania, specjaliści twierdzą, że jego wychowanie należy rozpocząć od momentu pierwszego oddechu. Jedno z przysłów mówi: „Drzewo zgina się, dopóki jest młode”.

Wychowanie dziecka stanowi niełatwe zadanie. Nic dziwnego, że nasz mądry naród powiedział: „Wychowywać i kształtować dziecko, jest tym samym co kopać studnię igłą”. To powiedzenie przypomina nam, że edukując dziecko należy być kompetentnym, cierpliwym i bezinteresownym. Właśnie ze względu na powagę, trudności i wielkie znaczenie, jakie ma wychowanie dzieci, muzułmańscy uczeni, opierając się na informacjach zaczerpniętych z *hadisów*, uważają tę sprawę za jedną z najbardziej znaczących form służby Bogu².

Edukację dzieci uważa się w islamie za podstawową kwestię. Rodzice są odpowiedzialni za dobre wychowanie swojego potomstwa. Jeden z wielkich *hadisów* mówi: *Wszyscy jesteście pasterzami i odpowiedzialnymi za tych, którzy wam podlegają: mężczyzna jest pasterzem swojej rodziny i ponosi za nią odpowiedzialność, kobieta jest odpowiedzialna za dom swojego męża*³.

Święty Koran również zawiera Boże wskazówki na ten temat. Na przykład w szóstym ajacie 66. sury *Zakazanie* jest powiedziane:

O wy, którzy wierzyacie! Strzeżcie siebie i swoje rodziny od ognia, którego paliwem są ludzie i kamienie! Przy nim będą aniołowie surowi i silni, którzy nie sprzeciwiają się rozkazom Boga i czynią to, co im nakazano.

Nasz ukochany Prorok Muhammad (*saat*) nakazał, co następuje: *Traktuj swoje dzieci dobrze i dobrze je wychowuj*⁴.

Dlatego musimy sumiennie wypełniać swoje obowiązki rodzicielskie, bowiem wychowanie dzieci stanowi gwarancję naszej przyszłości.

2. Ajhan Halis, Bogosłowski żurnal, t. 10, nr 114–115.

3. *Rijad as-Salihin*, t. 1, s. 337.

4. *Izbrannyje hadisys*, книга 3-ja, *hadis* nr 45.

W związku z tym chcę pokrótce poruszyć następujący aspekt. Najpiękniejszym stworzeniem Boga na ziemi jest człowiek. Doskonałość człowieka to miłosierdzie Najwyższego wobec niego. Posłuchajcie, co mówi o tym nasza Święta Księga:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

Lakad chalaknal insaana fii ahsani takliim.

My stworzyliśmy człowieka w najlepszej postaci (sura *Drzewo figowe*, 95:4).

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ

Ła lakad karramnaa banii aadama.

My zaszczyiliśmy synów Adama (sura *Podróż nocna*, 17:70).

I jeszcze:

هُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ

Hułał lazii dża'alakum chala'a'ifa fil ard.

On jest Tym, który uczynił was namiestnikami na ziemi (sura *Stwórca*, 35:39).

Człowiek składa się z trzech elementów: duszy, umysłu i ciała. Z powyższych ajatów wynika, że jest najpiękniejszym, najlepiej rozwiniętym i posiadającym najwspanialsze cechy stworzeniem Boga. Posiada rozum, siłę woli i inteligencję. Jednocześnie ma w sobie słabe strony, odnoszące się do sfery duchowej. Czystość duchowa jest tak samo ważna dla człowieka jak zdrowe ciało, ponieważ przyczynia się do rozwoju umysłu i szlachetności działania. Kiedy równowaga między tymi dwoma składnikami zostaje zaburzona, człowiek może stracić wyobrażenie o tym, gdzie zawiera się prawda i dobro, a gdzie zło. Oznacza to, że jeśli komuś od najmłodszych lat nie pokazano ścieżki prawdziwej wiary i przekonań, wtedy może zbłądzić. Taki jest właśnie powód konieczności wychowania i przewodnictwa w życiu człowieka.

Należy jednak pamiętać, że wychowanie człowieka to proces ciągły i długotrwały, wymagający wiedzy i cierpliwości. Jeśli chcemy zostawić po sobie harmonijne, zrównoważone społeczeństwo, musimy ukierunko-

wać nasze plany i programy na realizację tego zadania. Zaniedbanie tego celu może stać się przyczyną degeneracji i degradacji społeczeństwa.

Wstępną część książki pragnę zakończyć następującym wspaniałym *hadisem*: *Najlepsze pieniądze to te, które człowiek wydaje na swoją rodzinę. Któż może być bardziej cnotliwy i czysty niż ten, kto zapewniwszy swoim dzieciom odzież i żywność, nie sprawia, że potrzebują pomocy z zewnątrz?*⁵

5. *Sahih Muslim*, t. 3, s. 188.

Rozdział pierwszy

RELACJE RODZINNE

1. Rodzina i jej znaczenie

Rodzina jest najmniejszą jednostką społeczną, powstałą w wyniku małżeństwa między mężczyzną i kobietą, którzy doszli do wzajemnego porozumienia. W islamie przywiązuje się wielką wagę do znaczenia ogniska domowego i jego szczęścia:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً
وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُفَكِّرُونَ

La min aajaatihii an chalaka lakum min anfusikum azlaadzal litaskunuu lajhaa la dza'ala bajnakum maładatan la rahmah: inna fii zaalika la aajaatil likałmin jatafakkaruun.

I z Jego znaków jest to, że On stworzył dla was żony z was samych, abyście znaleźli w nich odpoczynek, i ustanowił między wami miłość oraz miłosierdzie. Zaprawdę, w tym są znaki dla ludzi, którzy się zastanawiają! (sura *Bizantyjczycy*, 30:21).

Nasz drogi Prorok (*saal*) nakazał, co następuje: *Bierzcie ślub i rozmnażajcie się, bo w Dniu Sądu będę dumny z tego, że jest was więcej niż innych społeczności*⁶.

Jeśli chodzi o preferencje przy wyborze małżonków, Wysłannik Boga (*saal*) zwraca naszą uwagę na następujące aspekty: *Żonę wybiera się według czterech cech: zamożności, szlachetności rodziny, urody i pobożności. Wybierz kobietę bogobojną, będziesz wtedy szczęśliwy*⁷.

Chcę poruszyć tu jedną z kwestii. Pewna część ludzi twierdzi: „Typ

6. *Fath al-Kabir*, t. 2, s. 38.

7. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 363; *Fath al-Kabir*, t. 2, s. 38.

rodziny muzułmańskiej jest nadal patriarchalny i feudalny w swoim stylu życia. Skuteczność i ważność roli rodziny w rozwoju człowieka to rzecz oczywista. W rodzinie muzułmańskiej głową jest ojciec. Jego autorytet i wpływ rozciągają się na porządek ekonomiczny, religijny, a nawet społeczny. Rola matki jest bardzo zwyczajna i niepozorna. Pomimo swojego wkładu w gospodarkę rodzinną kobieta pozostaje istotą zależną. Spędza życie razem z dziećmi na podrzędnej pozycji, nie mogąc w pełni pomóc im w rozwoju ich osobowości⁷⁸.

Jeśli chodzi o nas, to nie dzielimy tego punktu widzenia. Traktujemy pojęcie autorytaryzmu nieco inaczej. Uważamy, że autorytaryzm w rodzinie muzułmańskiej wcale nie oznacza nadmiernej presji na członków rodziny i pozbawienia ich prawa głosu. Funkcję ojca rodziny i jego rolę przywódczą traktujemy jako przewodnią, kierującą. Wszyscy członkowie rodziny mają prawo głosu. Ojciec tej rodzinnej rady jest jej przewodniczącym, nie przytłacza, ale koordynuje i realizuje jej działania. Odnosi się do kobiet i dzieci życzliwie oraz z miłosierdziem, co jest kategorią nakazem dla muzułmańskiej rodziny. Uważamy, że opieranie się właśnie na takim systemie pozwala zachować strukturę tego typu rodziny, zapobiegając rozpadowi, co pozwala zachować jej integralność i żywotność przez wiele wieków. Niewłaściwe zachowanie i błędna postawa niektórych nieświadomych rodziców nie może służyć za dowód wadliwości systemu. Wraz z tym, że zgodnie z naszymi zwyczajami i tradycjami głową rodziny jest ojciec, a matka jego najbliższą doradczynią, w wielu rodzinach to kobieta bezpośrednio zaangażuje się w kierowanie dzieci na ścieżkę prawdy.

W islamie istnieje wiele zasad dotyczących relacji rodzinnych. Oto niektóre z nich:

عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى
أَنْ تَكْرَهُنَّ شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا

Aasziruuhunna bil ma'ruuf. Fa in karihtumuuhunna fa'asaa an takrahuu szaj'an la jadž'alallaahu fihi chajran kasiiraa.

Żyć z nimi w życzliwości, a jeśli poczujecie do nich niechęć, to być może jest niechęć do tego, w czym Bóg umieścił wielkie dobro (sura *Kobiety*, 4:19).

8. Koknal Ozdžan, *Sowriemiennaja molodiež w Turcii; Barym Ruhsar, Fiziczeskije, emocjonalnyje, umstwiennyje osobiennosti w junoszeskom wozrastie.*

Nasz drogi Prorok (*saat*) w swojej pożegnalnej *chutbie* (kazaniu) obwieścił światu: *O moja wspólnoto! Traktujcie kobiety z życzliwością i dobrocią, bo są wam podporządkowane. Nie macie prawa kontrolować je bardziej, niż jest to dozwolone. Chyba że popełni cudzołóstwo... Wiedźcie, że tak jak wy macie prawa w stosunku do kobiet, tak też one mają prawa w stosunku do was. Kobiety powinny zachowywać swoją cześć i nie pozwalać odwiedzać waszego domu przez niemiłe wam osoby bez waszego pozwolenia. I to są wasze prawa przed nimi. A ich prawem przed wami jest to, abyście je dobrze odziewali i zapewniłi pożywienie*⁹.

W innym *hadisie*, przekazanym przez Muawiję ibn Hajdę, jest mowa o jego rozmowie z Prorokiem (*saat*): „O Wysłanniku Boga! Jakie są prawa naszych kobiet?”. A Prorok (*saat*) nakazał w odpowiedzi: *Karm ją tym samym pożywieniem, które jesz sam. Zwracaj uwagę na jej odzież, jak na swoją własną. Nie bij kobiety po twarzy. Nie znieważaj jej i nie oczerniaj. Kiedy się na nią obrazisz i zechcesz spać osobno, rób to tylko w swoim domu*¹⁰.

Oto następujące słowa Proroka Muhammada (*saat*):

*Najdoskonalszymi muzułmanami są ci o wysokim stopniu moralności, a najbardziej błogosławieni z was to ci, którzy przynoszą kobiecie szczęście i dobro*¹¹.

*Mężczyźni, którzy podnoszą rękę na kobiety, nie są ludźmi pobożnymi*¹².

Z przytoczonych przez nas Bożych nakazów i zaleceń jasno wynika, że Prorok (*saat*) przypomina nam o konieczności odnoszenie się do praw kobiet z należytym szacunkiem. Wzywa nas do życia w zgodzie, pokoju i miłości, a także do powstrzymania się od postępków, które mogą zaszkodzić jedności naszych rodzin.

Bez jakiegokolwiek wątpliwości podstawową jednostką społeczeństwa jest rodzina, która dzięki swoim zasadom zapewnia przedłużenie ludzkiej rasy. A głównym warunkiem istnienia szczęśliwego, pełnego spokoju ogniska rodzinnego jest przede wszystkim wzajemne zaufanie i poszanowanie praw. I rzeczywiście, rodzina jest na tyle silna, na ile w relacjach między małżonkami panują uczucia przywiązania, wzajemnej miłości, wierności, szacunku i zaufania. Z tego zaś wynika wniosek, że gdy społeczeństwo składa się z silnych i trwałych rodzin, wtedy również ono jest silne.

9. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 274.

10. Tamże, *hadis* nr 275.

11. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 276.

12. Tamże, *hadis* nr 277.

Porządek w rodzinie to gwarancja ładu społecznego. Przecież takie uczucia jak miłość do Boga, do bliźniego, ojczyzny, poczucie przynależności do narodu, do obyczajów i tradycji są początkowo wpajane właśnie w rodzinie. Rodzinne gniazdo jest pierwszą i najważniejszą szkołą wychowania rozwijającego się dziecka. To, co zobaczyło i usłyszało, czego nauczyło się w swojej rodzinie, do końca życia mocno utrwali się w jego sercu i pamięci.

Nasza religia zachęca do zawierania małżeństw w celu stworzenia rodzinnego ogniska. W związku z tym Prorok Muhammad (*sał*) powiedział: *Łączcie się w małżeństwa, żeby stworzyć rodzinne ognisko – to jest moja sunna*¹³.

Przypominał również o potrzebie życia w pokoju, harmonii i zgodzie po ślubie, konieczności okazywania cierpliwości, pobłażliwości, szacunku i miłości. Nasz Prorok (*sał*) obwieścił: *Polecam wam traktować kobiety z dobrocią*. Nieustannie też przypominał kobietom o odpowiedzialności przed swoim mężem i zachęcał je do zachowywania czystości.

Nasza religia przywiązuje ogromną wagę do silnego ogniska rodzinnego i nie pochwała rozwiązywania małżeństw bez pilnej potrzeby, pragnąc, aby trwało przez całe życie mężczyzn i kobiet. Wysłannik Boga (*sał*) rzekł: *Najbardziej nielubianą przez Boga rzeczą z dozwolonych przez szariat jest rozwód małżonków*¹⁴.

Małżeństwo w islamie, opierające się na miłości, szacunku i wzajemnym zrozumieniu, wyklucza zdradę któregoś z małżonków. Główne zasady etyczne w islamie to troska o zachowanie i bezpieczeństwo dzieci, umiejętność przestrzegania norm moralnych i panowania nad swoimi namiętnościami. Dlatego surowo zabronione jest cudzołóstwo i bezprawne współżycie. Jesteśmy zobowiązani dawać naszym dzieciom doskonały przykład, aby mogły tworzyć dostatnie, szczęśliwe rodziny, a co za tym idzie, złożone z nich szczęśliwe społeczeństwo. Naszym stylem życia i działaniami musimy zaprezentować zalety silnego, szczęśliwego ogniska domowego, i nauczyć je, jak takie budować. Na własnym przykładzie powinniśmy pokazać, że rodzinne ognisko nie oznacza niewoli ani więzienia, lecz kwitnący ogród różany.

13. Buchari, *Al-Tadžrid al-Sarih*, t. 11, nr 1786.

14. *Izbrannyje hadisy*, kniga 3-ja, *hadis* nr 86.

2. Stosunki w rodzinie

Człowiek przychodzi na ten świat w wyniku związku między mężczyzną a kobietą, którzy są jego rodzicami. Zaczyna przejrzywać na oczy w łonie rodziny. To właśnie jego rodzice, a potem także pozostali członkowie rodziny, stają się tymi osobami, które widzi jako pierwsze, słyszy, poznaje i z którymi buduje swoje relacje.

W rodzinie człowiek kształtuje istotę swojego charakteru. Początkowo naśladuje zachowania i działania swoich bliskich krewnych. Rodzinne ognisko jest dla niego pierwszą szkołą nauki i wychowania. Tam dziecko po raz pierwszy poznaje życiowe zasady, miłość, szacunek, gromadzi doświadczenie wspólnej pracy, wraz z członkami rodziny przeżywa radości i smutki. Wewnętrzne relacje są serdeczne i szczerze. Wszyscy członkowie traktują się nawzajem ciepło i serdecznie. Nie ma między nimi oficjalności, takiej jak w miejscu pracy. Relacje budowane są w oparciu o miłość i szacunek, a wskazówki i instrukcje nie zostają podawane w formie okólników, ale przekazywane ustnie. W razie jakiegokolwiek wydarzenia członkowie rodziny dzielą się wzajemnie uczuciami. Wszystkie relacje kształtują się i rozwijają w zależności od stylu życia. Członkowie rodziny, jak najlepiej wypełniając swoje obowiązki względem siebie, nie doświadczają poczucia przymusu.

Dorastające w rodzinie dziecko staje się młodzieńcem. Kiedy nadejdzie czas, weźmie ślub. Małżeństwo jest okazją do budowania relacji z nowymi krewnymi. W ten sposób poszerza się krąg relacji międzyludzkich. Choć role i funkcje we wzajemnych stosunkach z nowymi bliskimi przybierają nieco innych wygląd, to generalnie utrzymywane są tak samo jak w rodzinie.

Zaprawdę, długość istnienia rodziny będzie na miarę długiego, pełnego miłości, szacunku, zaufania i bezinteresownego wzajemnego oddania, które tworzy mocne podstawy. I taka rodzina jest źródłem szczęścia społeczeństwa, bowiem składa się ono z rodzin. W związku z tym nie będzie przesadą stwierdzenie, że porządek w rodzinie jest najpewniejszą gwarancją pokoju i porządku w społeczeństwie.

W różnych ajatach Koranu pojawia się nakaz traktowania rodziców z dobrocią i miłością. Podobnie rodzice są odpowiedzialni za dobre wychowanie swoich dzieci i zaznajomienie ich z całą wiedzą świecką i religijną. Spokój w rodzinie będzie zapewniony tylko wtedy, gdy wszystkie obowiązki, jakie przypadają mężczyźnie i kobiecie, będą ściśle wypeł-

niane. Służy to również zapewnieniu, że stosunki w rodzinie staną się szczerze, serdeczne i harmonijne. A ma to przecież ogromne znaczenie dla umysłowego i duchowego rozwoju dziecka. Dlatego należy zwracać szczególną uwagę na relacje między członkami rodziny oraz między rodzicami a dzieckiem. Ponieważ fundamentem rodziny jest mężczyzna i kobieta, każde z nich ma obowiązek znać przysługujące im prawa i obowiązki, a także odpowiadać za ich realizację.

3. Mażeńskie obowiązki mężczyzn i kobiet względem siebie

Istnieje cały szereg praw i obowiązków każdego z małżonków, którzy są głównymi członkami stworzonej przez nich rodziny. Małżeństwo w islamie jest obarczone szczególną odpowiedzialnością. W związku z tym są granice określone przez Boga i opisane przez naszego Proroka (*saat*), których nie wolno przekraczać. Z tego powodu muzułmański związek małżeński bywa nazywany *huduudullaah* (granice Boga), co oznacza istnienie w nim w ramach nakreślonych przez samego Najwyższego Boga. Małżeństwo bowiem to nie tylko wydarzenie rozgrywające się między dwojgiem ludzi: ślub stanowi fundament przyszłej rodziny, a ta jest głównym rdzeniem społeczeństwa. Szczęście i spokój rodziny są bezpośrednio związane z uczuciem wzajemnej miłości i zaufania między małżonkami, które z kolei zależą od przestrzegania zakazu naruszania granic praw człowieka określonych przez Najwyższego Boga. Naruszenie ich oznacza zniszczenie małżeństwa¹⁵.

W naszej religii wszystkie prawa i obowiązki małżonków są ustalane do najdrobniejszych szczegółów, aby mogli zabezpieczyć swój związek i żyć w pokoju. Oto kilka *hadisów* naszego Proroka (*saat*), które najlepiej wyrażają ten temat:

Niech nikt nie żywi złości do swojej żony, bo jeśli ma nieprzyjemne dla niego cechy charakteru, to ma też i takie, które będą dla niego przyjemne.

Żonę wybiera się według czterech cech: zamożności, szlachetności rodziny, urody i pobożności. Wybierzesz bogobojną kobietę, wtedy Bóg pomnoży i zwiększy twoje bogactwo.

Najbardziej pobożny z was to ten, który ma wysoką moralność. Najbardziej cnotliwym z was jest ten, który dobrze traktuje kobiety.

15. Bekir Topaloglu, *Żenszczyzna w islamie*, s. 72.

Najtrudniejszym dniem dla ludzi jest Dzień Sądu. Najgorszym człowiekiem jest ten, który zdradza małżeńskie sekrety i rozsiewa plotki.

Pieniądze wydane w imię Boga, to pieniądze przeznaczone na uwolnienie niewolnika, przekazane osobie potrzebującej, która jest w rozpaczliwej sytuacji, a także pieniądze wydane na członków rodziny. Z punktu widzenia zadośćuczynienia najbardziej przyjemnym czynem jest spożytkowanie pieniędzy na członków rodziny.

Zaniedbanie swoich obowiązków jest wystarczające, aby uznać to za grzech.

Ten, kto oczernia, donosi mężowi złe plotki o jego żonie, ten nie jest jednym z nas.

Ci, którzy podnoszą ręce na swoje żony, z pewnością nie są ludźmi cnotliwymi. Życie doczesne jest bogactwem i majątkiem. A jego najcenniejszy dorobek stanowi żona, która pomaga mężowi w sprawach dotyczących życia wiecznego.

Kobieta, która stroi się dla obcych mężczyzn, a nie dla swojego męża, i tak wychodzi na ulicę, w Dniu Sądu będzie niczym nieprzeświecająca mgła.

Życie doczesne to dostatek i dobro, ale najlepszym dobrem jest bogobojna kobieta.

Istnieją cztery właściwości, których posiadacze otrzymają błogosławieństwa obu światów. To wdzięczne serce, język wychwalający imię Boga, ciało zdolne do znoszenia nieszczęść i biedy, a także zdolność kobiety do niezdradzania męża i nieprzynoszenia szkody jego własności.

Kiedy mężczyzna woła swoją żonę do rodzinnego łóża, powinna pójść za jego wolą, nawet jeśli w tym czasie przygotowuje jedzenie.

Kobieta jest strażniczką ogniska i domu swojego męża, odpowiada za tych, którzy są pod jej opieką.

Grzechem dla kobiety jest żądanie rozwodu bez uzasadnionego powodu.

Jeśli kobieta modli się pięć razy dziennie, pości w ramadanie, chroni się przed obcymi i jest posłuszna mężowi, będzie jej powiedziane: „Wejź do Raju, przez którą chcesz bramę!”.

Każda muzulmanka, z której mąż jest zadowolony, po śmierci wejdzie do Raju.

Jeśli na tym świecie kobieta zacznie sprawiać cierpienie swojemu mężowi, wówczas jego żona spośród hurys potępi ją i powie następujące słowa: „Niech

Bóg cię ukarze, nie uciskaj tego mężczyzny. On na tym świecie jest tylko gościem, który znajduje się obok ciebie. Wkrótce cię opuści i dołączy do nas”.

Prorok wita z zadowoleniem cztery rzeczy: malowanie rąk henną, używanie kadzidła, używanie misłaku (czyszczenie zębów) i małżeństwo.

Jeśli kobieta wykonuje post nafil bez zezwolenia swojego męża, to nie przyniesie jej dobra. Nie może także przyjmować w swoim domu nikogo bez jego pozwolenia.

Przysięgam na Boga, jeśli kobieta nie wypełnia w pełni swoich obowiązków wobec męża, naruszając jego prawa, to wówczas uważa się ją za niewypełniającą całkowicie swojego długu przed Panem.

Opierając się na wspaniałych *hadisach*, prawa, obowiązki i odpowiedzialność małżonków względem siebie można podsumować w następujący sposób:

A) Obowiązki męża:

1. Mężczyzna, który na partnerkę życiową wybrał kobietę zgodnie z nakazami Boga, ma obowiązek zapewnić jej godne życie w małżeństwie, aby nie potrzebowała niczyjej pomocy.
2. Mężczyzna ma obowiązek wspierać swoje dzieci i otaczać je opieką.
3. Musi kochać, szanować swoją żonę i być przywiązany do swojego domu.
4. Musi dać żonie odczuć, że ufa jej, i musi powstrzymać się od bezpodstawnych podejrzeń.
5. Mężczyzna, ufając w słowa nieznanym o swojej żonie, nie powinien podejmować pochopnych decyzji (chyba że ma prawdziwe dowody).
6. Mężczyzna nie powinien obrażać się na żonę z powodu drobiazgów.
7. Ma obowiązek uprzejmie obchodzić się z krewnymi swojej żony, podobnie jak ona z jego bliskimi, i nie mówić o nich nic złego.
8. Mężczyzna nie powinien nagłaśniać intymnych stron życia małżeńskiego.
9. Nie powinien dopuszczać się rękoczynów wobec żony i starać się nie denerwować jej drobiazgami.

Oto, co powiedziano na ten temat: „Małżonek zostanie ukarany, jeśli w celu pouczenia żony przekroczy dozwolone granice i wyrządzi jej krzywdę i okaleczy, wywołując ból”.

Jest kilka przypadków, kiedy w celach edukacyjnych dozwolone jest podniesienie ręki na kobietę, bez powodowania u niej obrażeń cielesnych:

- odmowa wykonywania obowiązków małżeńskich;
- obcowanie, relacje zabronione przez *szariat*;
- spędzanie czasu poza domem bez zgody męża;
- sprzeniewierzenie majątku męża, bliskie roztrwonieniu.

Jednak nawet w takich okolicznościach małżonek nie ma prawa natychmiastowego podniesienia ręki na żonę. Najpierw powinien pouczyć ją, spróbować rozwiązać problem w życzliwy sposób, a następnie surowo ją przestrzec, wyrażając swoją urazę i niezadowolenie. Gdy to nie przyniesie pożądanego efektu, może ją lekko ukarać. Ale jeśli przy tym będzie wiedział na pewno, że lekkie uderzenie do niej nie przemówi, to nie powinien tego robić. Bo celem nie jest podniesienie ręki na kobietę, a przemówienie jej do rozsądku i wskazanie właściwej drogi. W przeciwnym razie zostanie to uznane za przemoc i ucisk małżonki. Nawet jeśli informacja o winie kobiety dotarła do oficjalnych władz, to również wtedy małżonek nie jest uprawniony do podnoszenia ręki na żonę¹⁶.

B) Obowiązki żony:

1. Żona powinna kochać i szanować męża, chronić swoją czystość cielesną i unikać czynów, które wzbudzają u jej męża podejrzenia i zwątpienie.
2. Kobieta powinna dbać o męża i dzieci, opiekować się domem i dbać o rodzinne mienie.
3. Kobieta powinna traktować bliskich męża z delikatnością i szacunkiem.
4. Kobieta powinna wystrzegać się rozrzutności, która może postawić męża w trudnej sytuacji. Nie powinna wydawać pieniędzy bez zgody męża.
5. Kobieta powinna wypełniać swoje obowiązki małżeńskie, być zawsze czystą, staranną i zadbaną.

16. Bekir Topaloglu, *Żenszczyzna w islamie*, s. 77.

6. Kobieta powinna być zgodna, a w żadnym przypadku złośliwa i uparta.
7. Kobieta jest zobowiązana do bycia wzorem do naśladowania dla swoich dzieci pod względem moralności, wyglądu zewnętrznego i służenia Bogu.
8. Kobieta nie powinna się wywyższać i poniżać swojego męża.

A teraz, po wymienieniu wzajemnych obowiązków małżonków, chcę zwrócić szczególną uwagę nowożeńców na niektóre aspekty, których znajomość byłaby dla nich przydatna.

C) Porady dla narzeczonych i nowożeńców

1. Silna i zdrowa rodzina opiera się na czterech podstawach: miłości, szacunku, zaufaniu i cierpliwości. Zniszczenie jednej z nich może wstrząsnąć całym fundamentem domowego ogniska. Dlatego upewnijcie się, że te cztery podstawy, które tworzą rdzeń waszego rodzinnego ogniska domowego, są mocne.
2. Traktujcie się nawzajem z miłością i zrozumieniem, ciepłem i szczerością. Bądźcie tolerancyjni wobec nieumyślnych i mimowolnych błędów. Nie szukajcie w sobie wad, nie oskarżajcie się wzajemnie, ponieważ może to doprowadzić do naruszenia zaufania między wami.
3. Nie zaniedbujcie obowiązków małżeńskich, skoro jesteście zdrowi. Niespełnienie i niezadowolenie fizyczne oraz duchowe może was od siebie oddalić.
4. Nie ujawniajcie waszych sekretów nieznanym. Nie chodźcie przy każdej okazji po rady do rodziców. Starajcie się rozsądnie traktować pojawiające się w waszej rodzinie problemy i rozwiązujcie je sami.
5. Nie zapominajcie obchodzić waszych szczególnych dni i dat. Dawajcie sobie nawzajem prezenty, które nie obciążą waszego rodzinnego budżetu. To wzmocni waszą miłość.
6. Witajcie się serdecznie po powrocie z pracy. Nie zaczynajcie od prognozy dzielić się swoimi problemami.

7. Nigdy nie krytykujcie się nawzajem w obecności rodziców lub kogokolwiek innego. Jeśli już krytykujecie, to nie dopuszczajcie się poniżania i wzajemnego obrażania.
8. Nie kaźcie domownikom czekać na was godzinami na obiad. Jeśli się spóźnicie, koniecznie dajcie im o tym znać. Przepróście współmałżonka i wyjaśnijcie przyczynę spóźnienia.
9. Nie róbcie zakupów i nie wydawajcie pieniędzy w tajemnicy przed sobą. Starajcie się realizować swoje pragnienia poprzez wspólne dyskusje na temat przyszłych zakupów. Nie zmuszajcie siebie ani drugiej strony do kupowania rzeczy, które wykraczają poza rodzinny budżet. Presja, przymus i kłótnie mogą stać się przyczyną urazy.
10. Miłość i szacunek, które okazujecie sobie nawzajem, przejawiajcie także wobec rodziny każdego z was. Podchodzenie do wszystkiego z miłością i szacunkiem zapewni jedność, solidarność i poczucie bezpieczeństwa obojgu małżonków.
11. Starajcie się być dla siebie schludni i zadbani. Wysłannik Boga (*saat*) powiedział: *Kiedy wracacie do domu (z długiej podróży), nie wchodźcie nocą do domu bez zapowiedzi. Niech wasza (żona) zdąży uczesać włosy i zaprowadzić niezbędną czystość i porządek*¹⁷.
12. Okazujcie szacunek naszej religii oraz wzajemnym przekonaniom i punktom widzenia. To zwiększy przywiązanie waszych dzieci do religii i wartości duchowych.
13. Nie zamieniajcie małych sporów w wielkie skandale. Nie zapominajcie, że wielkie pożary zaczynają się od drobnych iskier.
14. Pomagajcie sobie nawzajem w pracach domowych. Nie mówcie: „Czy powinienem pracować zarówno w domu, jak i w pracy?”. Pomoc, jaką udzielacie swoim żonom na ich prośbę, nie powinna wywoływać u was poczucia urażonej godności.

Powinniście trzymać się takiego sposobu wspólnego życia, który opiera się na miłości, szacunku, tolerancji i bezinteresowności. Zakończmy ten rozdział cudownymi ajatami ze Świętej Księgi Wszechmogącego Boga – Koranu. Oto ich brzmienie:

17. *Izbrannyje hadisy, hadis nr 99.*

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ
 أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Łal mu'minuuna łal mu'minaatu ba'duhum allijaa'u ba'd. Ja'muruuna bil ma'ruufi łal janhałna anil munkari łal jukiimuunas salaata łal ju'tuunaz zakaata łal jutii'uunallaaha łal rasuulah. Ulaa'ika sajarha muhumullaah; innallaaha aziizun hakiim.

A wierzący mężczyźni i wierzące kobiety są dla siebie wzajemnie powiernikami i opiekunami. Oni nakazują sobie to, co uznane, a zakazują sobie tego, co złe, stają do modlitwy, płacą podatek i są posłuszni Bogu i Jego Wyśłannikowi. Bóg okaże im miłosierdzie. Bóg jest Potężny, Mądry! (sura *Skrucha*, 9:71).

وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ
 وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

Ła'adallaahul mu'miniina łal mu'minaati džannaatin tadżrii min tahtihal anhaaru chaalidiina fiihaa łal masaakina tajjibatatan fii džannaati adn. Ła ridłatanum minallaahi akbar: zaalika hułal fałzul aziim.

Bóg obiecał wierzącym mężczyznom i wierzącym kobietom Ogrody, przez które płyną strumienie – tam zamieszkają na wieczność – i siedziby wspaniałe w Ogrodach Raju. Jednak największym szczęściem jest zadowolenie Boga. To jest osiągnięcie wielkie! (sura *Skrucha*, 9:72).

4. Rola rodziców w stosunkach wewnątrz rodziny

Członkowie rodziny mają wobec siebie cały szereg obowiązków. Rodzicom przypada szczególnie ważna rola w wychowaniu i rozwoju dzieci. Pierwszą osobą, którą widzi dziecko po urodzeniu, jest jego matka,

będąca dla niego wzorem do naśladowania. Dziecko przede wszystkim podatne jest na jej wpływ. Dlatego George Herbert powiedział: „Dobra matka jest warta stu nauczycieli”¹⁸. I rzeczywiście, dziecko we wszystkim naśladuje matkę, wydaje się, że całe jej zachowanie, wszystkie działania znajdują w nim swoje odbicie. Dlatego ważne, aby matka była wzorem godnym do naśladowania. Wpływ matki w relacji matka-dziecko jest tak wielki, że odzwierciedla się w przysłowiu: „Jeśli chcesz wiedzieć, jaka będzie twoja żona, spójrz na jej matkę”. Ojciec, zajęty pracą i przebywający poza domem, nie ma możliwości obserwowania rozwoju dziecka w taki sposób, jak jego matka. Stosunki matka-dziecko są znacznie cieplejsze i szersze niż pomiędzy ojcem a dzieckiem. Przy matce dziecko czuje się wolne i spokojne, więc jego zachowanie bywa naturalne i szczerze.

Z moich rozmów z dziećmi doszedłem do wniosku, że ojcowie z reguły traktują je bardziej oficjalnie, nie są tak cierpliwi, jak matki. Wśród ojców są tacy, którzy nigdy nie pieścili swego dziecka, trzymając je w objęciach. W wielu rodzinach ojcowie są bardziej autorytarni i surowi niż matki. W takiej sytuacji dziecko bardziej przywiązuje się do matki i znajduje ukojenie w jej bezgranicznej czułości.

Dobre relacje między matką a dzieckiem przyczyniają się do jego rozwoju duchowego i zapobiegają degradacji moralnej. Oto, co powiedział Napoleon Bonaparte, podkreślając rolę matki w rozwoju dziecka: „Jakim człowiekiem stanie się dziecko w przyszłości – istotą o wysokiej moralności czy nikczemną – w pełni zależy od jego matki”.

Na pierwszy rzut oka te słowa mogą wydawać się nieco przesadzone. Jednak badania wykazały, że kryje się w nich dużo prawdy: wpływ matki na dziecko jest o wiele większy niż ojca.

Należy wszakże pamiętać, że w wychowaniu dzieci bardzo ważna jest zgodność wymagań ze strony rodziców. W przeciwnym razie może to negatywnie wpłynąć na jego charakter lub doprowadzić do niepożądanych konsekwencji. W związku z tym przytoczę dwa przykłady z życia.

Pierwszy przypadek miał miejsce w Ankarze w liceum dla *imamów-chatibów*, w którym byłem wtedy dyrektorem. W roku szkolnym 1968–1969 zorganizowaliśmy klasę średnią dla dziewcząt. Pewnego razu jej wykładowca zajrzał do mojego gabinetu. Wyglądał na zaniepokojonego

18. Samuel Smiles, *Character*.

i zdenerwowanego. Opowiedział mi o tym, co się wydarzyło, gdy wyjaśniał temat lekcji, przechadzając się między rzędami. W tym czasie jedna z uczennic niepostrzeżenie przymocowała do jego ubrania papierowy ogon. Dziewczęta śmiały się. Zaniepokojony wykładowca zaczął się rozglądać i zauważył przedmiot kpin. Był bardzo zakłopotany i jednocześnie zły. Wtedy przyprowadził do mnie kilka dziewcząt, aby wyjaśnić wszystkie okoliczności.

Wysłuchałem nauczyciela, obiecałem to załatwić i poprosiłem, aby wrócił do klasy. Następnie zaprosiłem dziewczęta do gabinetu i zacząłem wypytywać o przyczyny tego postępku. Początkowo milczały, ale kiedy powiedziałem, że zamierzam je wszystkie ukarać, jedna z nich przyznała się: „Ja to zrobiłam!”. Po odesłaniu reszty dziewcząt na zajęcia, zapytałem ją: „Dlaczego tak nieładnie się zachowałeś?”. Dziewczyna spokojnie odpowiedziała mi: „Nauczycielu, kocham i szanuję naszego wykładowcę. Zrobiłam tak nie po to, aby go obrazić. Chciałam tylko zwrócić na siebie uwagę, aby wezwano mnie do dyrektora i usunięto ze szkoły. Proszę nauczyciela o wybaczenie, ale usuńcie mnie ze szkoły”. Zapytałem: „Co sprawiło, że tak postąpiłaś?”. Dziewczyna powiedziała: „Uczyłam się w Żeńskiej Szkole Artystycznej i zdałam na drugi rok. Wtedy ojciec zabrał mnie z mojej szkoły i zapisał do was. Nie chcę uczyć się w tej szkole. I mama nie chce. Ale nie mogliśmy przekonać taty”.

Powód stał się jasny. Okazało się, że dziewczyna została zapisana do szkoły nie z własnej woli, ale pod presją ojca. W dodatku mama również nie chciała, aby córka uczyła się w naszym liceum. Zarówno matka, jak i córka były przeciwne ojcu. Następnego dnia zaprosiłem ojca dziewczynki i powiedziałem mu, że jego córka zdecydowanie nie chce uczyć się w naszej szkole. Jednak ojciec chciał, aby kontynuowała tu naukę bez względu na wszystko. Żadna z naszych perswazji nie spowodowała, aby zmienił zdanie. Pozwoliliśmy dziewczynie nadal uczęszczać na zajęcia, jednak zaczęła je opuszczać i uciekać ze szkoły.

Ponownie zaprosiłem jej ojca i opowiedziałem o opuszczaniu przez nią lekcji. Potem nadmieniłem, że jeśli będzie dalej się upierał, może to doprowadzić do złych efektów. Odpowiedział: „Popełniłem błąd, zabierając ją z Żeńskiej Szkoły Artystycznej i nalegając, aby studiowała w liceum. W dodatku wspiera ją matka. Proszę przygotować dokumenty, zabiorę córkę z liceum”.

Drugi przypadek miał miejsce niedaleko Ankary. Matka przyprowadziła swoją córkę, aby zapisać ją do naszej szkoły. Według dokumentów miała czternaście lat, ale wyglądała na znacznie starszą. Kiedy powiedziałem o tym matce, ta odpowiedziała: „Rzeczywiście, od dwóch, trzech lat uczy się na kursach poświęconych studiowaniu Koranu. Ale nie jest aż tak dorosła, po prostu wcześniej dojrzała. Jeśli to możliwe, przyjmijcie ją, proszę, do waszej szkoły”. Odpowiedziałem: „Przyjmujemy ją, ale nie sądzę, że będzie się u nas uczyć, bo wygląda jak nasze absolwentki. Po prostu nie da rady przebywać wśród dwunastolatek”. Matka powiedziała pospiesznie: „Będzie, będzie się uczyć! Tylko zapiszcie ją do szkoły”.

Przyjęliśmy dziewczynę, ale niecały miesiąc później przestała chodzić na zajęcia. Poinformowaliśmy o tym jej rodziców i pięć dni później zjawili się w szkole. Ojciec był bardzo zdenerwowany, jednak matka nie wyglądała na tak przejętą. Powiedziałem: „Mam nadzieję, że u was, dzięki Bogu, wszystko w porządku? Dlaczego wasza córka nie chodzi na zajęcia?”. Ojciec odpowiedział: „Panie dyrektorze! Moja córka uciekła z jednym młodzieńcem z naszej wsi, który studiuje na wydziale geografii. Wyprawimy im wesele. Przyszliśmy prosić o wykreślenie jej ze szkoły”.

Powiedziałem ojcu, że przy przyjmowaniu dziewczyny do szkoły ostrzegąłem matkę, że ich córka nie ma zamiaru się uczyć, a następnie zwróciłem dokumenty rodzicom. Nieco później dowiedziałem się od współmieszkańców tej wsi, że ojciec nie zechciał wydawać jej za mąż za tego mężczyznę. Matka, przeciwnie, chciała, aby młodzi wzięli ślub. Pomysł umieszczenia dziewczynki w liceum *imamów-chatibów* należał do matki. W ten sposób powstało wrażenie, że córka studiuje w Ankarze, sprzyjało to spotkaniom z młodzieńcem i przygotowaniu gruntu pod wspólną ucieczkę. Biedny ojciec nie miał o tym pojęcia. Za namową matki dziewczyna uciekła z mężczyzną.

Takie przypadki uświadamiają nam, jak ostrożni muszą być rodzice w wychowaniu dzieci. Powinni ukierunkowywać je na dobro, piękno i prawdę. Nie powinni zostawiać swoich dzieci samym sobie, zapominając, że potrzebują mentora, przewodnika. Ale jednocześnie konieczne jest, aby poglądy rodziców były zgodne, inaczej nieuchronnie wywoła to negatywne konsekwencje. Powyższe przykłady są typowe i wszystkim mamom i tatom powinny służyć za lekcje.

5. Dziecko i jego prawa

Rodzice powinni jak najlepiej wychowywać swoje dzieci. To największe prawo naszych dzieci. Oto, co mówi o tym Wysłannik Boga (*saal*): *Prawa dziecka, które powinny wypełniać jego rodzice to: nauka czytania, pisania, pływania, strzelania, a również prawo do sytości i wykształcenia z uczciwych dochodów rodziców*¹⁹.

Ponadto rodzice są odpowiedzialni za duchowe wychowanie swoich dzieci. Do praw dzieci należy nauczanie ich religii, wykształcenie bogobojności i religijności. Dlatego Wysłannik Boga (*saal*) nakazał, co następuje: *Kiedy dziecko skończy siedem lat, nauczcie je modlić się (wraz z wiedzą o religii i sposobach służenia Bogu)*²⁰.

Z tych *hadisów* wynika, że rodzice mają obowiązek właściwie wychowywać swoje dzieci zarówno fizycznie, jak i duchowo (jak dokładnie kształcić dzieci w sprawach duchowych i religijnych, opowiemy w innym rozdziale).

Fizycznie dziecko jest małym człowiekiem. Jednak jego wewnętrzny świat ma specyficzną strukturę, charakterystyczną tylko dla dzieci. W pierwszych latach życia dziecko oczekuje od otoczenia dużo miłości i czułości. Wysłannik Boga (*saal*) zawsze okazywał dzieciom zainteresowanie i uwagę. Był serdeczny wobec wszystkich dzieci, bez wyjątku, gdzie je spotkał. Szczególne współczucie i czułość wywoływały u niego sieroty. Był wzorcowym ojcem i dziadkiem. Żartował z dziećmi i wnukami, zabawiał je i sprawiał im radość.

Osama ibn Zajd opowiadał: „Wysłannik Boga (*saal*) sadzał mnie na jednym kolanie, a swojego wnuka Hassana na drugim. Następnie, przyciskając nas do piersi, odmawiał taką modlitwę: *O mój Boże! Zmiłuj się nad nim, albowiem ja jestem dla nich miłosierny!*”²¹.

Nasz Prorok (*saal*) nie pozwalał rodzicom różnie traktować dzieci płci męskiej i żeńskiej. W jednym ze znanych *hadisów* ostrzegał: *Z woli Boga do Raju trafi ten, który nie traktuje dziewczyny z pogardą, nie obraża jej i nie woli od niej chłopca, a także który nie grzebie jej żywcem*²².

19. *Fath al-Kabir*, t. 2, s. 74.

20. Tamże, t. 3, s. 135.

21. *Zbiór hadisów*, księga 3, *hadis* nr 51.

22. Tamże, *hadis* nr 49.

Prorok nasz (*saal*) był przepełniony bezgranicznym uczuciem czułości do dzieci. Przy każdej okazji przypominał swoim towarzyszom o potrzebie ich ochrony i wspierania, traktowania życzliwie i miłosiernie. Mówił: *Kto nie jest miłosierny dla młodszych i nie szanuje starszych – nie jest jednym z nas*²³.

Z opowiadania Abu Hurajry dowiadujemy się, że pewnego razu nasz ukochany Prorok (*saal*) pocałował syna Alego. Obecny przy tym Akra ibn Habis at-Tajmi powiedział: „Chociaż mam dziecięciu synów, nigdy żadnego z nich nie pocałowałem”. Patrząc na niego, Wysłannik Boga (*saal*) rzekł: *Ten, kto nie umie współczuć, nie spotka się ze współczuciem*²⁴.

Wynika z tego jasno, że dzieci powinny dorastać w atmosferze miłości, czułości i miłosierdzia. Ten obowiązek rodziców jest niepodważalnym prawem dzieci.

Na każdym etapie rozwoju dziecka trzeba znajdować specjalne podejście do jego wychowania. Nie powinniśmy zapominać o tym, że jeśli dzieci w okresie przejściowym (czyli okresie dojrzewania) są pozbawione uwagi i zrozumienia ze strony dorosłych, mogą nabrać złych nawyków i wpaść w niepożądane sytuacje, bo jest to najbardziej burzliwy czas życia. W wielu kulturach uważany za „najbardziej krytyczny, stresujący i buntowniczy okres rozwoju dziecka”²⁵.

Młodzi w okresie przejściowym, chłopiec bądź dziewczynka, chcą być bardziej niezależni. Są znudzeni wskazówkami dorosłych i mieszaniną się w ich sprawy osobiste. Pragnienie „stania się dorosłymi” czyni ich zuchwałymi. Często gwałtownie protestują, gdy traktuje się je jak dzieci i objawiają: „Dorosłem, nie jestem już dzieckiem!”. Niektóre dzieci w tym okresie stają się bardzo nieufne, drażliwe, gwałtownie reagują na to, co się wokół nich dzieje. Przywiązują dużą wagę do wszystkiego, co jest z nimi związane, i chcą, aby każdy był nimi stale zainteresowany. Nastolatek bardzo ciężko przeżywa brak uwagi wobec siebie, pragnie, aby kierowano w jego stronę tylko pozytywne słowa i oceny. Nie toleruje nawet najmniejszej dozy krytyki skierowanej do niego, w odpowiedzi na nią natychmiast się obraża, denerwuje. Czuje się zakłopotany w obecno-

23. *Fath al-Kabir*, t. 3, s. 68.

24. *Izbrannyje hadisy*, kniga 3-ja, *hadis* nr 57.

25. Bałym Ruhsar, *Osobiennosti fiziczeskogo, emocionalnogo i psichiczeskogo razwitiya dietija w publiertatnom wozrastie*, s. 10.

ści dużej liczby osób²⁶, nie lubi być karcony, ale teraz już nie milczy jak dawniej. Jeśli posuniecie się za daleko, wtedy może zwrócić się przeciwko wam. Bardzo często nawiedza go poczucie krzywdy. Zmiany fizyczne i psychiczne zwiększają jego odwagę obywatelską. Wierzy we własną samowystarczalność, dlatego właśnie w tym okresie dochodzi do zwiększenia ucieczek z domu.

W tym burzliwym czasie nastolatek bardziej niż kiedykolwiek potrzebuje pomocy. Musi być traktowany po przyjacielsku, łagodnie i z wyrozumiałością. Wtedy tylko rodzina, która zna go najlepiej, może stać się najlepszym pomocnikiem. Wielki błąd popełniają ci rodzice, którzy nie kierują się pragnieniami, skłonnościami i działaniami swoich dzieci, nie podejmują niezbędnych kroków i nie udzielają od czasu do czasu ostrzegawczych wskazówek. Wiadomo dobrze, że zdecydowana większość młodych ludzi, która wpadła w pułapkę narkotyków, hazardu, alkoholu i innych złych nawyków, trafiła na tę ścieżkę przede wszystkim z powodu nieudzielania im uwagi w rodzinach, niezdolności rodziców do kontrolowania zachowań swoich dzieci, a także poprzez ignorancję najbliższych.

Jedną z przyczyn nabywania występnych skłonności jest również nadmierne psucie dzieci. A przecież gdyby rodzice wzięli na siebie trud zainteresowania się, gdzie i z kim ich potomstwo spędza czas, dowiedzenia się do czego lgnie, jakie skłonności i charaktery mają jego przyjaciele, to mniej byłoby smutnych wydarzeń i chaosu.

Ludzkie dziecko nigdy nie powinno być pozostawione samemu sobie w okresie dojrzewania, który jest pełny przeżyć, podnieć, pragnień i inspiracji. Bo jeśli młody człowiek mówi, że sam jest sobie panem, może robić co i jak chce, bywać, gdzie chce i kiedy chce, że rodzina nie powinna mieszać się w te sprawy, to znaczy, że znalazł się już poza kontrolą rodziny. Aby nie doszło do takiej sytuacji i nie został próżniakiem i zbijobrukiem, rodzice bądź osoby ich zastępujące muszą mieć czas na podjęcie wszelkich niezbędnych środków zarówno fizycznych, jak i duchowych. W przeciwnym razie okazja zostanie zmarnowana, rodzina straci spokój, a młody człowiek stoczy się w przepaść. Nie zapominajmy o przysłowiu naszych przodków: „Drzewo zgina się, dopóki jest młode”.

26. Ozgu, Doktor Halis, *Kompleks niepełności i smysłu życia*, s. 72.

6. Obowiązki dzieci

Głównymi członkami rodziny są matka i ojciec. To ludzie godni szacunku, którzy stali się przyczyną przyjścia dzieci na ten świat i odczuwają wobec nich nieopisaną miłość – święte uczucie, które sam Wszechmogący Bóg zaszczerpił w ich sercach. Trudno to wyrazić słowami. Rodzice są gotowi pokonać każdy ból, wytrzymać wszelkie próby. Oddają wszystko dla dobra swojego dziecka, nie wymagając niczego w zamian. Jedyne, czego oczekują, to okazanie im miłości i szacunku. To ich naturalne prawo. Traktowanie rodziców z miłością i szacunkiem jest wymagane zarówno przez naszą religię, jak i ludzki obowiązek. W Świętym Koranie i *hadisach* Proroka Muhammada (*saal*) znajdziemy wiele mądrych, pouczających nakazów związanych z prawami rodziców. Uważam za przydatne przypomnieć wam kilka z nich. Bóg Najwyższy w Świętym Koranie nakazuje, co następuje:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا

Ła łassajnal insaana bi łaalidajhi husnaa.

I nakazaliśmy człowiekowi dobroć wobec jego rodziców (sura *Pająk*, 29:8).

Następne ajaty mówią o tym bardziej szczegółowo:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا ۗ إِنَّمَا
يُبَلِّغَنَّ عَنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا
أُفٌّ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

Ła kadaa rabbuka allaa ta'buduu illaa ijjaahu ła bil łaalidajni ihsaanaa. Immaa jabluganna indakal kibara ahaduhumaa ał kilaahumaa falaa takul lahumaa uffin ła laa tanharhumaa ła kul lahumaa kałlan kariimaa.

Twój Pan nakazał, abyście nie czcili nikogo innego oprócz Niego! I rodzicom okazuj dobroć, a jeśli jedno z nich lub oboje dojdą za twego życia do wieku sędziwego, to nie mów im: „Fuj!” i nie odpychaj ich, ale zwracaj się do nich słowami szlachetnymi (sura *Podróż nocna*, 17:23).

وَإخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

Łachfid lahumaa džanaahaz zulli minar rahmati ła kurrabbir hamhumaa kamaa rabbajaanii sagiiraa.

I pochyl ku nim miłosiernie skrzydło pokory, i mów: „Panie mój, obdarz ich Swym miłosierdziem, podobnie jak oni mnie, gdy byłem mały” (sura *Podróż nocna*, 17:24).

Prorok (*saat*) zaś mówił:

*Okazuj przychyłność i dobrze odnoś się wobec swoich rodziców i czyń dla nich dobro. Wtedy i wasze dzieci będą was traktować z szacunkiem i będą wam posłuszne*²⁷.

*Żadne dziecko nie zdoła w pełni spłacić swojego długu wobec ojca. Chyba że jego ojciec byłby niewolnikiem, a ono wykupiłoby go i uwolniło*²⁸.

Tak przekazuje słowa Wysłannika Boga (*saat*) Abu Hurajra: *Niech go potem zakopią w ziemi! Niech go potem zakopią w ziemi!* Zapytano Proroka Boga (*saat*): „O Wysłanniku Boga! Kogo należy zakopać w ziemi?”. Prorok (*saat*) odpowiedział na to: *Tego, który nie uczynił dobra dla swoich starych rodziców lub dla jednego z nich i nie udało mu się dostać do Raju*²⁹.

*Ci, którzy chcą przedłużyć życie i przesyłanie chleba powszedniego przez Najwyższego Boga, niech okazują cześć i szacunek swoim rodzicom, czynią dla nich dobro i odwiedzają swoich krewnych*³⁰.

*Bóg Najwyższy pozostawia karę za grzechy na Dzień Sądu, oprócz kary za nieposłuszeństwo i brak szacunku wobec rodziców. Za ten grzech, Bóg Najwyższy ukarze ich jeszcze w tym życiu*³¹.

Jak opowiadał Abu Bakr: „Pewnego razu Wysłannik Boga (*saat*) zwrócił się do nas z pytaniem: *Czy mam wam powiedzieć o największym z grzechów?* Odpowiedzieliśmy: »Tak, o Wysłanniku Boga!«. I wtedy rzekł: *Największym z grzechów jest oddawanie czci innym bóstwom oprócz Boga oraz nieposłuszeństwo rodzicom*”³².

27. *Izbrannyje hadisy*, kniga 3-ja, *hadis* nr 11.

28. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 311.

29. *Sahih Muslim*, tłum. M. Sufuoglu, t. 8, s. 17.

30. *Izbrannyje hadisy*, kniga 3-ja, *hadis* nr 27.

31. Tamże, *hadis* nr 37.

32. Tamże, *hadis* nr 33.

Ibn Omar przekazał: „Są trzy grupy ludzi, którym w Dniu Sądu Bóg Najwyższy nie okaże łaski. To:

Nieposłuszni rodzicom, narzekający na nich.

Stale pijący alkohol.

Bezustanni przypominający o dobru, które uczynili lub o pomocy, której udzielili.

Nie należy też zapominać następujących słów: *Raj znajduje się pod nogami matek*³³.

Z treści zaledwie kilku przedstawionych tu ajatów i wspaniałych *hadisów* staje się jasne, jak wielka jest nasza odpowiedzialność wobec rodziców. W końcu prędkiej czy później nastąpi dzień, w którym człowiek staje się ojcem lub matką. Potem starzeje się i sam zaczyna potrzebować opieki i czułości, a kiedyś był przecież młody i ruchliwy. To nieuniknione dla każdego człowieka, który żyje w świecie księżycowym. Dlatego młodzi ludzie powinni pamiętać ludowe przysłowie: „Co za młodu zasiejesz, to na starość zbierzesz”. Powinni powstrzymać się od czynów obrażających lub denerwujących ich rodziców i budować swoje życie w oparciu o nakaży, jakie podaje nasza religia.

Obowiązki dzieci wobec rodziców, zgodnie z Bożymi przykazaniami, można podsumować w następujący sposób:

Ojciec i matka są przyczyną przybycia dziecka na ten świat, dlatego należy im oddawać największy szacunek po Bogu i Jego Proroku (*saat*).

Rozmawiając z rodzicami, trzeba wystrzegać się używania słów i wyrażeń, które mogą ich ranić.

Rodzice zawsze powinni być traktowani z grzecznością i uprzejmością.

W żadnym wypadku nie można mówić im: „Dość, to nudne, denerwujecie mnie” itp. Należy z chęcią i miłością opiekować się swoimi rodzicami.

Trzeba starać się, aby rodzice niczego nie potrzebowali.

Jeśli pozostawili testament, należy go wykonać po ich śmierci.

Będąc z dala od nich, powinno się do nich dzwonić, pisać listy, pytać o stan zdrowia i wypełniać ich życzenia.

33. *Fath al-Kabir*, t. 2, s. 66.

Wypada sprawiać im przyjemność, dając prezenty w święta i niektóre specjalne dni.

Uczniowie są zobowiązani do ciężkiej pracy, aby przejść z klasy do klasy, aby wysiłki i wydatki ich rodziców nie poszły na marne.

Rozmawiając z rodzicami (nawet jeśli nie podoba nam się ich opinia), powinno się grzecznie ich słuchać i nie pozwalać sobie na lekceważenie w stosunku do nich. Nie wolno ranić ich serc, mówiąc: „Jesteście opóźnieni, nienowocześni”.

Należy starać się czynić jak najwięcej dobra, aby byli zadowoleni i abyśmy mogli otrzymać ich wdzięczne modlitwy.

Nie można wypominać rodzicom pomocy, jaka została im udzielona, ani dobra, dla nich wyświadczonego.

Jednym słowem, jeśli dzieci traktują swoich rodziców z czułością, miłością i cierpliwością, to, być może, w jakiejś mierze uda się im spłacić swój dług wobec nich. Ale jeśli ich zasmucimy, zranimy ich serca, wtedy nigdy nie zdołamy osiągnąć pomyślności i będziemy za to karani zarówno w ziemskim, jak i wiecznym świecie. Ileż bied, kłopotów i nieszczęść spadło na głowy tych, którzy byli nieposłuszni rodzicom, wykazywali się uporem, zasługując na przekleństwo zamiast modlitwy wdzięczności. Wiele razy słyszeliśmy wypowiedziane pod ich adresem słowa: „Teraz zbiera plony za swoje zachowanie w stosunku do rodziców”. Już czternaście wieków temu Prorok (*saat*), ostrzegając nas, nakazywał: *Zadowolenie Najwyższego Boga znajduje się w zadowoleniu rodziców. Także gniew Boga zawiera się w gniewie rodziców*³⁴.

Dlatego, synowie i córki, jeszcze raz wam przypominamy: *Raj znajduje się pod stopami matek.*

34. *Izbrannyje hadisy*, s. 137.

Rozdział drugi

DYSCYPLINA DZIECI W RODZINNE

1. Znaczenie dyscypliny

Zadania rodziców nie ograniczają się tylko do urodzenia dzieci: są odpowiedzialni za ich edukację i wychowanie, zdrowie fizyczne i duchowe. Już wiele wieków temu Prorok Muhammad (*saal*) powiedział o tym: *Wszyscy jesteście pasterzami. Wszyscy jesteście odpowiedzialni za tych, którzy są wam podporządkowani*³⁵.

Niewątpliwie każdy rodzic chce, aby jego dziecko wyrosło na dobrego człowieka. A mimo to wielu ojców i matek skarży się, że nie udało się im wychować swojego dziecka tak, jak chcieliby to ujrzeć. Niektórzy mówią: „Nie mogę sprawić, aby moje dziecko mnie słuchało. Cokolwiek mu powiem, robi wszystko na odwrót”. Inni twierdzą: „Moje dziecko jest bardzo lękliwe”. Jeszcze inni narzekają: „Moje dziecko jest próżniakiem. Nie odrabia pracy domowej i nie zajmuje się poważnymi sprawami”.

Kiedy zaczęliśmy badać sposób życia w takich rodzinach, okazało się, że wielu rodziców nie ma nawet pojęcia o dyscyplinie lub stosuje ją niewłaściwie w procesie wychowania dzieci. Istnieje wiele przyczyn wpływających na poważne naruszenia w zachowaniu dzieci i prowadzących do tego, że zaczynają one sprawiać problemy. Jednak, naszym zdaniem, główną przyczyną jest niewiedza dorosłych członków rodziny o konieczności dziecięcej dyscypliny.

Czymże więc jest dyscyplina i jak ją stosować w praktyce? Zdaniem nauczycieli i wychowawców dyscyplina jest formą zaplanowanego działania, mającego pomóc dziecku w łączeniu własnych pragnień i potrzeb z pragnieniami pochodzącymi z zewnątrz, z jego otoczenia³⁶. Dyscyplina nie jest potrzebna do tego, aby zastraszyć dziecko i wyrzucić na nie presję.

35. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 298.

36. Czapły Orhan, *Wospitanije dietiej w junoszeskom wozroście*, s. 28.

Ma na celu realizację kierowania dziećmi. Pomaga podnieść samoocenę dziecka, ukierunkowuje jego działania we właściwą stronę i uczy życia w zgodzie z otaczającymi go ludźmi.

Istnieją różne metody stosowania dyscypliny i różne na nie poglądy. W skrócie można wyjaśnić je w następujący sposób:

2. Rodzaje dyscypliny

A) Dyscyplina autorytarna

Osoby, które stosują tę metodę, w wychowaniu opierają się tylko na „sile i porządku”. Ich zdaniem pewne zasady powinny być ściśle przestrzegane, a główną dźwignią wpływu na dziecko jest karanie. Wprawdzie w różnych rodzinach kary mogą się różnić, ale ich cel jest jeden: za wszelką cenę przemówić dziecku do rozsądku i naprowadzić je na właściwą drogę³⁷. Przy tej metodzie zabrania się prawie wszystkiego. Dyscyplina jest skrajnie sroga i surowa, dziecko nie ma żadnej swobody działania³⁸. W niektórych rodzinach bywa utrzymywana przy pomocy kar cielesnych, w innych przez obwinianie i zastraszanie dziecka. Jej stosowanie staje się przyczyną, która niszczy w zarodku wszystkie zdolności i umiejętności człowieka. Przyczyną, która narusza spokój umysłu, będący wskaźnikiem zdrowia psychicznego i fizycznego, oraz staje się powodem tego, że z dziecka może wyrosnąć nędzna, pasożytnicza, bezwolna istota.

W dziecku, wobec którego stosowano taką metodę wychowawczą, umiera osobowość. Wychowane w takiej atmosferze dzieci przejawiają najczęściej dwa rodzaje reakcji. Niektóre zamykają się w sobie i zewnętrznie stają się bardzo posłuszne, inne zaś, wręcz przeciwnie, nie uznają w ogóle żadnych autorytetów. Te poddane silnej presji starają się być niewidzialne z powodu strachu, który zawładnął ich istotą. Jednak pewnymi swoimi działaniami rzucają wyzwanie tym, którzy wywierają na nich nacisk, co można scharakteryzować jako ukryty opór albo sprzeciw. Przy nadarzającej się okazji, wyczuwając moment, popełniają czyny nieaprobowane przez rodziców i wywołujące u nich uczucie gniewu lub niezadowolonia, zaspokajając niejako w ten sposób swoje poczucie zemsty³⁹.

37. Doktor Demirbasz, Asaf, *Charakter i religioznoje wospitanije, pierwszy seminar po rieligioznomu wospitaniju w Turcii. Pieczatnyj organ Bogostowskogo fonda.*

38. Czapły Orhan, tamże, s. 89.

39. Czapły Orhan, tamże, s. 92.

Tacy muzułmańscy myśliciele jak Ibn Miskawajh i Ibn Chaldun byli przeciwni wychowaniu, opierającemu się na dyscyplinie trzcinki i nadmiernej presji na dziecko. Ibn Miskawajh powiedział: „Kary cielesne i naciśki na dziecko mogą przyczyniać się do pojawienia się u niego złych nawyków i skłonności, które będzie po cichu realizować. W rezultacie takie dziecko może stać się dwulicowym, obłudnym człowiekiem”⁴⁰. Jego słowa są zgodne z oświadczeniem Ibn Chalduna: „Wszelkie rodzaje presji, przymusu i kar cielesnych psują człowieka. Takie traktowanie dziecka utrudnia jego rozwój duchowy, czyni z niego osobę słabą i podstępą”⁴¹.

Chociaż zwolennicy kar przytaczają jako argument przysłowie „Kara nie bierze swój początek w Raju”, to kary cielesne zapewniają tylko krótkotrwałe zastraszenie dziecka. Zmuszają je do spokojnego zachowania i starania się być niepozornym. A to niczego dziecka nie nauczy...

Jak wynika z badań, zdecydowana większość osób, które w dzieciństwie poddawano karom cielesnym, staje się rodzicami wychowującymi swoje dzieci przy pomocy kija⁴². Wśród dzieci i młodzieży, która dorastała w atmosferze silnej presji i stosowania brutalnej siły fizycznej, można spotkać najwięcej różnego rodzaju odchyłeń i naruszeń zachowania. Oto kilka najważniejszych przykładów:

1. Takie dzieci z trudem nawiązują kontakty z otaczającymi ich ludźmi.
2. Będąc wrażliwymi, podejrzliwymi, drażliwymi i gwałtownie reagującymi na wszystko, co się wokół dzieje, szybko wybuchają i nie są w stanie kontrolować swojego zachowania i działań.
3. Nie bardzo ufają swoim rodzicom, a wielu nawet nimi pogardza.
4. Do wszystkiego odnoszą się z nieufnością i podejrzliwością.
5. Dzieci wychowane w takiej dyscyplinie najczęściej uciekają ze szkół i rodzin.
6. Unikają tych, którzy próbują im doradzić lub wskazać drogę.
7. Łatwo wpadają w sieci organizacji przestępczych.
8. Szybko przyzwyczajają się do używania alkoholu, papierosów i narkotyków.

40. *Pierwszy religiozny seminar w Turcji, poświęcony wospitaniju*, s. 143.

41. Czapły Orhan, tamże, s. 98.

42. Tamże, s. 98.

9. Unikają brania na siebie odpowiedzialności z obawy przed krytyką za każdy swój krok i czyn.

10. Najczęściej stają się pesymistami i nie są z niczego zadowoleni.

Aby dzieci, w których wychowaniu stosowano tego rodzaju dyscyplinę, mogły pozbyć się prześladowających ich lęków i kompleksów, muszą być wychowywane w sprzyjającym środowisku i rozwijać poczucie pewności siebie.

B) Dyscyplina tolerancyjna (cierpliwa)

Ten rodzaj dyscypliny jest dokładnym przeciwieństwem postępowania opartego na autorytecie i władzy. Pozostawia dziecko samemu sobie, przymyka oczy na wiele jego postępów. Potomek zostaje bez kontroli, bez odpowiedniego nadzoru. Dzieci, które dorastają w atmosferze nieograniczonej wolności, nie są nauczone tego, co jest dobre, a co złe, co można robić, a czego nie. Nie widzą dla siebie nic naganego w robieniu cokolwiek tak, jak przyjdzie im do głowy⁴³.

Ogólnie rzecz biorąc, nadmierne zapewnienie dziecku swobody jest raczej niebezpieczne i szkodliwe niż użyteczne, ponieważ nie nauczy się kontrolować siebie i swoich zachowań. Takie dzieci są zwykle samolubne, kapryśne i rozpuszczone. Chcą, aby wszystkie ich pragnienia zostały natychmiast spełnione, ponieważ w takiej atmosferze zostały wychowane. Nie dostając tego, czego chcą, mogą natychmiast wpadać w histerię. W środowisku, w którym ich zachcianki nie są dostrzegane, ogarnia je panika. W przyszłości to uczucie doprowadzi ich do porażek, braku życiowego sukcesu. Stają się pesymistami i wpadają w stany krytyczne, doświadczając kryzysów psychicznych. U dzieci wychowanych w atmosferze pełnej wolności i pobłażliwości, pojawia się cały szereg zaburzeń zachowania. Oto najważniejsze z nich:

1. Dzieci nie uznają żadnych autorytetów, wolą działać według własnego uznania.
2. Wymagają praw jedynie dla nich i żądają szacunku wyłącznie dla samych siebie.
3. Nie lubią pouczeń, przestróg i ingerowania w ich sprawy.
4. Z powodu swojego egoizmu nie są w stanie z nikim współpracować.

43. Czapły Orhan, tamże, s. 94.

5. Łatwo przyzwyczajają się do palenia, alkoholu i innym złych nałogów.
6. Ich wyniki i osiągnięcia są zazwyczaj na niskim poziomie.
7. W większości przypadków nie są towarzyskie i mają słabą siłę woli.

Dzieci wychowane w takiej dyscyplinie, dorastając, stają się ludźmi nielubianymi i niepożądanymi przez społeczeństwo.

C) Dyscyplina demokratyczna

Ten typ wychowania opiera się na pełnym, wzajemnym zrozumieniu między dziećmi i dorosłymi. Uważane jest za najrozumniejszy rodzaj dyscypliny, a jednocześnie wymagający subtelności, delikatności i ostrożnego użycia.

Dzięki takiej atmosferze dzieci nie są poddawane silnej presji z powodu popełnianych błędów, jednak nie zawsze traktuje się je lekko. Kiedy jest to konieczne i właściwe, dziecko jest upominane lub też jego błędy są traktowane protekcjonalnie. Wyjaśnia się mu na przykładach, na czym polegają jego omyłki. Stosowanie dyscypliny demokratycznej można nazwać, jeśli to właściwe określenie, stosowaniem polityki kija i marchewki.

Człowiek wychowany w takiej atmosferze zachowuje, przede wszystkim, wolność sumienia. W takim systemie następuje akceptacja zasad i norm moralnych nie ze strachu przed karą, ale dlatego, że przyjmuje się je całą duszą, przyswaja i ponosi osobistą odpowiedzialność za ich realizację.

Dlatego też ten typ wychowania nazywa się również zarządzaniem lub kierowaniem samym sobą. Należy to jednak wytłumaczyć. Powinno się stale uświadamiać dziecku przyczyny, ze względu na które można postępować tak albo inaczej. Konieczne jest objaśnienie przesłanek zakazów i przekonanie go o jego słuszności. Na przykład powiedzieliśmy dziecku: „Wróć przed nocą”. Musimy mu wyjaśnić, że wraz z nadejściem ciemności wzrasta możliwość rozmaitych niebezpieczeństw, dlatego prosimy, aby wróciło wcześniej. A także, że nie naruszamy jego prawa do swobody, ale robimy tak po to, aby mogło z niej korzystać przez długi czas. Krótko mówiąc, biorąc pod uwagę wiek i stopień przyswojenia reguł przez dziecko, rozmawiając z nim, powinniśmy postarać się ochronić je przed błędami. Czasami, gdy jest to właściwe, powinniśmy podkreślać nasze zaufanie do niego, słuchając również jego opinii. W ten sposób, poprzez dialog, uda nam się uzyskać większą swobodę dziecka w podejmowaniu samodzielnych decyzji. Dlatego ten rodzaj dyscypliny nazywa się demokratyczną.

3. Niektóre właściwości dyscypliny, które wymagają szczególnej uwagi rodziców

Każdy z rodziców powinien znać i uwzględniać niektóre właściwości dyscypliny w wychowaniu dzieci. Tak jak nie istnieje jedno lekarstwo i jedna dawka jego stosowania na wszystkie choroby, tak nie ma uniwersalnej recepty w kwestii edukacji. Wychowanie jest sprawą subiektywną i indywidualną. Dlatego też metody, które powinni stosować rodzice, zależą od cech charakteru konkretnego dziecka. Aby odnieść sukces w tej dziedzinie, rodzice muszą brać pod uwagę następujące okoliczności:

1. Ojciec i matka powinni dobrze znać swoje dziecko i krąg jego zainteresowań.
2. Rodzice powinni stosować te lub inne sposoby wychowania, biorąc pod uwagę charakter, wiek i poziom rozwoju ich dziecka.
3. Nie można dopuszczać do skrajności w wychowaniu dziecka: być zbyt surowym, autorytarnym lub wręcz przeciwnie, zapewnić dziecku absolutną wolność.
4. W relacjach z dziećmi powinny dominować miłość, szacunek i szczerłość.
5. Ojciec i matka powinni trzymać się jednej linii postępowania w metodach wychowawczych, w przeciwnym razie dziecko może wyrosnąć na niezdecydowaną, leniwą osobę bez własnego „ja” albo nauczy się kłamać i wykręcać.
6. Rodzice, którzy najpierw pieścą i całują dziecko, a następnie karcą i biją, przyczyniają się do rozwoju poczucia nieufności i niepewności.
7. Rodzice powinni pomagać swoim dzieciom w wyborze przyjaciół i budowaniu z nimi dobrych relacji.
8. Rodzice powinni pomagać swoim dzieciom w okresie dojrzewania płciowego.
9. Rodzice nie powinni zaniedbywać duchowej edukacji swoich dzieci.
10. Nie należy tworzyć różnic między dziećmi, ale powinno okazywać się sprawiedliwość zarówno w przejawach dobroci, jak i wykonywaniu kar.

11. Rodzice powinni być rozsądni w zaspokajaniu pragnień i potrzeb swoich dzieci, ale jednocześnie nie pobłażać marnotrawstwu w obchodzeniu się z pieniędzmi.
12. Rodzice w obecności dzieci powinni zwracać szczególną uwagę na swoje zachowanie i nie mówić o nich: „Co one tam rozumieją?”.

Nie należy zapominać, że celem edukacji, wychowania i dyscypliny jest rozwijanie osobowości dziecka i jego wiary w siebie. Oto dlaczego powinniśmy być niezwykle ostrożni. Jesteśmy zobowiązani do robienia wszystkiego dla najlepszego wychowania, z wielkim oddaniem, nie szczędząc sił i czasu. Nasz obowiązek wobec dzieci zawiera się w tym, aby, zwracając uwagę na ich wychowanie i edukację, w jak najlepszy sposób rozwijały się fizycznie i duchowo. Przecież nie chodzi o to, żeby sprowadzić dziecko na świat, ale żeby nie stał się on wrogi dla dziecka, które już jest na tym świecie.

4. Związek dzieci z przestępczością

Jeden z możliwych opisów dziecka może brzmieć następująco: „Dziecko to osoba, która nie osiągnęła dojrzałości płciowej i nie posiada jeszcze cech charakterystycznych dla ukształtowanej osobowości, postępująca lekkomyślnie, nieodpowiednio dla osoby dorosłej”. Dlatego należy pamiętać, że zachowanie dziecka jest podyktowane jego wiekiem, rozwojem fizycznym i psychicznym, uczuciami i cechami charakterystycznymi dla dzieciństwa. W tym okresie może podejmować niewłaściwe, negatywne działania. Może dopuszczać się wielu błędów, poddając się wpływowi złego otoczenia, ponieważ jego umiejętności oceny, rozumowania i podejmowania decyzji nie zostały jeszcze w pełni ukształtowane. Dopiero uczy się rozpoznawać na podstawie własnego doświadczenia, co jest prawdą, a co kłamstwem. I oczywiście w tym okresie, gdy dopiero zaczyna rozumieć prawdy życia, może nieumyślnie popełniać złe czyny, nawet przestępcze. W takich sytuacjach najbliższe otoczenie powinno dziecko ostrzec i wskazać właściwą drogę. Z biegiem czasu, stopniowo gromadząc doświadczenie życiowe, nauczy się postępować właściwie w danej sytuacji, a także podejmować właściwe decyzje. Taka jest prawda życia.

Jednak wielu rodziców niewłaściwie reaguje na dziecięce zachowanie. Uciekanie się do przemocy i kary, bez zrozumienia przyczyn niewłaściwego postępowania potomstwa, ostre reagowanie zamiast ostrzeżenia

i przestrogi, jest zachowaniem błędnym. Zbyt surowa reakcja rodziców staje się zwykle przyczyną ucieczek z domu, szkoły lub miasta. Rodzice, pedagogowie i dorośli powinni traktować wykroczenia dzieci tak, aby mogły zrozumieć popełnione błędy i już ich nie powtarzać. Dorośli mają po prostu obowiązek pomagać w tym dzieciom, bowiem ich rolą nie jest denerwowanie i męczenie uwagami, ale bycie mądrymi mentorami. O tym, że człowieka lepiej wychowywać łagodnością i dobrocią, Bóg mówi w Koranie, zwracając się do Proroka Muhammada (*saat*):

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ
وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

Fabimaa rahmatim minallaahi linta lahum laa laʿ kunta fazzan galiizal kalbi lanfadduu min haʿlika.

Ze względu na miłosierdzie Boga postępowałeś z nimi łagodnie. Gdybyś był bezwzględny i twardego serca, to oni odstąpiliby od ciebie (sura *Rodzina Imrana*, 3:159).

Wykonując swoje obowiązki, dorośli muszą zachowywać się szczerze i z godnością. Jeśli bowiem dziecko zauważy fałsz w ich działaniach, wtedy zamiast pożytku przyniosą tylko szkodę.

Nie należy zapominać, że kara za przewinienie dziecka nie usuwa jego przyczyny. W sprzyjającym momencie może je powtórzyć. Dlatego reakcje ze strony dorosłych nie powinny być sprzeczne z dziecięcymi tendencjami do niewłaściwych zachowań. Istnieje wiele różnych powodów zachęcających dziecko do popełnienia takiego lub innego występku. Oto niektóre z nich:

1. Niezdolność dziecka do odróżniania dobra od zła, prawdy od kłamstwa.
2. Niewłaściwy sposób życia w rodzinie.
3. Zachowanie ojczyrna lub macochy w rodzinie.
4. Uzależnienie ojca od alkoholu lub hazardu.
5. Niewłaściwe prowadzenie się matki.
6. Preferowanie przez rodziców jednego z braci lub siostr.
7. Niezdolność dziecka do znalezienia sobie przyjaciół, kolegów.

8. Brak czułości i uwagi ze strony rodziców.
9. Zazdrość i zawiść odczuwana przez dzieci wobec swych bogatych rówieśników.
10. Skąpstwo rodziców w stosunku do dziecka lub wręcz przeciwnie, chęć zaspokojenia wszelkich jego zachcianek.

Oczywiście nie jest to pełna lista czynników, które skłaniają dzieci do niewłaściwego postępowania. Występuje wiele innych, na przykład oznaki niepełnosprawności fizycznej: wady mowy, wzroku czy słuchu. Czasami rówieśnicy kpią sobie z takich kolegów. W rezultacie może się u nich rozwinąć kompleks niższości, wzmacniający skłonności do popełniania przestępstw. Rodzice takich dzieci powinny zapewniać im stałe wsparcie moralne, zaszczipiając w nich nadzieję, że wada ta z czasem zniknie i wszystko będzie dobrze. Rozumie się samo przez siebie, że należy dołożyć wszelkich starań dla uzdrowienia chorego dziecka.

Badania przeprowadzone u dzieci z problemami ujawniły, że najbardziej skłonne do popełniania przestępstw są te, które nie otrzymały potrzebnej ilości miłości i czułości ze strony rodziców, były traktowane inaczej niż rodzeństwo, a także doświadczające w swoim środowisku rodzinnym różnych lęków i posądzeń. W związku z tym przypominamy słowa naszego Proroka (*saat*): *Traktujcie dzieci dobrze*.

Wysłannik Boga (*saat*) nakazywał, aby wszystkie bez wyjątku dzieci były traktowane przez rodziców z jednakową miłością i czułością. Mówił, że dzieci są łaską Wszechmogącego. Dlatego, jeśli chcemy, aby z dzieci, które jutro będą tworzyły społeczeństwo, wyrosli wartościowi ludzie bez skłonności do przestępstw, musimy pamiętać:

1. Dzieci są nam dane przez Najwyższego Boga jako *amanat* (depozyt do tymczasowej opieki). Mamy obowiązek kochać je, chronić i wspierać.
2. Musimy podejmować wszelkie możliwe środki w celu wzmocnienia ich zdrowia psychicznego i fizycznego.
3. Musimy znać nasze własne dzieci i ich skłonności.
4. W obecności swoich dzieci musimy unikać skandali między członkami rodziny, mężem i żoną.
5. Powinniśmy starać się wychowywać je w spokojnym i harmonijnym otoczeniu.

6. Nie powinniśmy ukierunkowywać ich na cele, którym nie podążają z racji wieku i wymagające większych umiejętności niż ma dziecko.
7. Musimy stale prosić Najwyższego Boga o lepszy los dla naszych dzieci.

Nie zapominajmy, że wychowanie dziecka to sprawa wymagająca cierpliwości i poświęcenia. Nie bez powodu nasi przodkowie mawiali: „Wychowywać i kształtować dziecko, jest tym samym co kopać studnię igłą”. Największym ludzkim obowiązkiem dla wszystkich, od rodziny po państwo, jest podejmowanie wszystkich możliwych kroków w celu ochrony przed złem nadziei naszej przyszłości i radości naszych rodzin – dorastającego pokolenia.

5. Dziecko i jego stosunki z otoczeniem

Jak wspomniano powyżej, na kształtowanie się charakteru i osobowości dziecka duży wpływ wywiera jego najbliższe otoczenie: rodzice i przyjaciele szkolni, z którymi często się kontaktuje. Oznacza to, że w początkowym okresie kształtowania się osobowości ludzie poddani są procesowi bliskiego wzajemnego oddziaływania. Jeśli będziemy wiedzieli, czym jest przyjaźń i koleżeńskie środowisko, które oddziałuje na człowieka, czasem bardziej niż jego rodzinę, wówczas możemy pomóc naszym dzieciom.

Cóż więc oznacza słowo „przyjaźń”? Przyjaźń to zbliżenie, powstałe w rezultacie wzajemnej potrzeby komunikacji, pojawienia się sympatii, miłości, bliskości punktów widzenia i osądu. Innymi słowy, przyjaźń oznacza, że ludzie, którzy doświadczają uczucia wzajemnej sympatii, miłości, zjednoczeni podobieństwem punktów widzenia, osądów, powinni sobie wzajemnie pomagać w każdej sytuacji, traktować się szczerze, delikatnie i z dobrymi intencjami. Powinni być pobłażliwi wobec swoich drobnych błędów.

Jednocześnie nie ma gwarancji (szczególnie wśród małych dzieci), że np. dziecko z bogatej rodziny zaprzyjaźni się z zamożnymi rówieśnikami lub odwrotnie. Zdarza się, że dziecko z bardzo bogatej rodziny staje się prawdziwym przyjacielem ubogiego i kocha go jak własnego brata. Nawet jeśli rodzina jest przeciwna takiej przyjaźni, nie będzie w stanie jej przerwać. Dotyczy to zwłaszcza dzieci w wieku od siedmiu do jedenastu lat, których przyjaźń jest tak serdeczna i bliska, że nawet ich przynależność

do różnych płci nie ma żadnego znaczenia. Dzieci z tej grupy wiekowej wpływają na siebie do tego stopnia, że nawet ich upodobania, pragnienia i moralność stają się podobne. Chcą jeść to samo jedzenie, nosić takie same ubrania jak rówieśnicy itd.

Nastolatkowie czują się swobodnie wśród rówieśników tak bardzo, że aby zostać uznani za swoich, stają się bardziej przedsiębiorczy i śmiali. W tym wieku obawiają się, że mogą zostać nazwani „maminsynkami” lub „córeczkami mamusi” i za wszelką cenę starają się udowodnić coś przeciwnego. Czasem może to spowodować wciągnięcie dziecka w różne awantury.

Dlatego konieczne jest, aby rodzice dowiadywali się, z kim przyjaźni się ich potomstwo. Nie można zostawiać go bez opieki, szczególnie w okresie przejściowym. Należy wpoić dziecku, że trzeba przyjaźnić się z ludźmi dobrze wychowanymi, taktownymi, inteligentnymi i kompetentnymi. Charakter i zachowanie dziecka, które przyjaźni się z dobrymi rówieśnikami, rozwija się w pozytywnym kierunku. Ma zwiększoną pewność siebie i umiejętność dostosowania się do społeczeństwa, którego jest przedstawicielem. Prorok Muhammad (*saal*) powiedział kiedyś: *Zaprawdę dobry i zły towarzysz są jak sprzedawca piżma i wprawiający w ruch kowalskie miechy. Sprzedawca piżma albo da ci prezent, albo coś od niego kupisz, albo poczujesz rozchodzący się od niego aromat. Obsługujący miechy albo przepali ci ubranie, albo poczujesz od niego nieprzyjemny zapach*⁴⁴.

Jeśli dziecko nie ma charakteru albo jest uparte, zaprzyjaźnia się z osobami ze złego towarzystwa i w dodatku nie może się od nich odebrać, to czekają na nie wielkie kłopoty. Główne oznaki zachowania nastolatka, który zaprzyjaźnił się ze złym towarzystwem i nie potrafi się mu sprzeciwić:

1. Nie wraca czasem do domu. Nie mówi jasno, dokąd idzie.
2. Nie zwraca uwagi na swój wygląd zewnętrzny.
3. Jego zachowanie staje się niegrzeczne, denerwuje się drobiazgami, jest porywczy i kłótlivy.
4. Wzrasta jego potrzeba pieniędzy lub w ogóle przestaje prosić o pieniądze.
5. Nikogo nie słucha, nudzą go rady i pomocne słowa.

44. Buchari, *Muslim*.

Przy pojawieniu się takich oznak w zachowaniu nastolatka, należy być bardzo ostrożnym. Jeśli dziecko zostało wychowane bez wiary w siebie i bez własnego zdania, ze słabą wolą, to będzie podatne na wykorzystanie przez silniejsze osobowości do osiągnięcia własnych celów. Starożytny aforyzm głosi: „Powiedz mi, kto jest twoim przyjacielem, a powiem ci, kim jesteś”. Ostatni Prorok islamu Muhammad (*saat*), podkreślając tę prawdę, powiedział: *Człowiek poddany jest wpływowi religii i moralności swojego przyjaciela, dlatego musi być ostrożny w jego wyborze.*

Z tego też powodu rodzice, którzy przygotowują swoje dzieci do życia, nie powinni zapominać o ostrzeganiu ich przed szkodliwą przyjaźnią. Przy wyborze przyjaciela należy uczyć je zwracania uwagi na właściwości jego charakteru, dążąc do znalezienia pobożnego towarzysza. Dziecko musi zrozumieć i przestrzegać w przyjaźni następujących zaleceń:

1. Kochać i szanować się wzajemnie, mówić sobie tylko prawdę.
2. Nie zostawiać przyjaciela ani w kłopotach, ani w radości.
3. Być wyrozumiałym wobec niewielkich błędów przyjaciela.
4. Nie plotkować o przyjaciółach, nie narzekać jeden na drugiego.
5. Jeśli ktoś naskarżył na przyjaciela, nie wyciągać pospiesznych wniosków.
6. Nie łamać obietnic, być wiernym przyjaźni.
7. Dawać przyjaciółom pierwszeństwo przed sobą.

W związku z powyższym chcę pokrótce poruszyć następujący temat. Islam jest religią, która podnosi przyjaźń do poziomu pokrewieństwa (braterstwa). W Świętym Koranie muzułmanie są zdefiniowani jako bracia:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
 لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

Innamal mu'minuuna ichtatun fa aslihuu bajna achatajkum lattakullaaha la'allakum turhamuun.

Wierzący są bowiem dla siebie braćmi! Zaprowadźcie więc pokój między braćmi i bójcie się Boga! Być może, dostąpicie miłosierdzia! (sura *Komnaty*, 49:10).

Towarzysze Proroka (*saat*), zainspirowani tym Bożym nakazem, zaprezentowali nigdy wcześniej niewidziane przykłady przyjaźni i braterstwa. Podczas *hidżry*⁴⁵ Wysłannika Boga (*saat*) z Mekki do Medyny miejscowi muzułmanie oddawali swoje domy, majątek i dzielili się ostatnim kawałkiem chleba z *muhadżirami*⁴⁶, którzy przybyli z Mekki. Brali ich w ramiona i przyciskali do piersi niczym swoich braci. Czyż nie jest to legendarny przykład podporządkowania się nakazowi Najwyższego Boga?

W islamie ludzie muszą kochać w imię miłości do Boga i w imię tej miłości powinni się wzajemnie wspierać oraz chronić. Przyjaciele powinni być wsparciem w radości i kłopotach, w bogactwie i ubóstwie. Relacje, opierające się wyłącznie na korzyściach materialnych i własnym interesie, nie są ogólnoludzkie i nie mają nic wspólnego z islamem. Nasz drogi Prorok (*saat*) powiedział: *W oczach Boga najbardziej wspaniałomyślnym towarzyszem jest ten, który czyni dobro dla swoich przyjaciół, a najbardziej wspaniałomyślnym sąsiadem jest ten, którzy czyni dobro dla swoich sąsiadów*⁴⁷.

Te i podobne nakazy dotyczące stosunków międzyludzkich są najwyższymi zasadami moralności i uczciwości. Jakże szczęśliwi są ci, których przyjacielskie więzi opierają się na tych zasadach!

6. Relacje dziecko-szkoła

A) Związki pomiędzy pedagogiem a uczniem

Znaczenie szkoły w edukacji dziecka i rozwoju jego osobowości jest niezwykle duże, ponieważ przez wiele lat, począwszy od szóstego czy siódmego roku życia aż do uzyskania wyższego wykształcenia, dziecko spędza w szkolnej i studenckiej ławce. Aby mieć pełniejszy obraz stosunków między szkołą a dzieckiem, należy rzucić nieco światła na relacje z nauczycielem. Wszak właśnie on jest pierwszą osobą, którą dziecko spotyka w szkole.

Nauczyciel to dla dziecka źródło wiedzy. Jest przewodnikiem, wzorem dla naśladowania, który może wpływać na nie nawet bardziej niż rodzice. Od momentu wejścia do szkoły dziecko zyskuje nowe środowisko, chociaż nie zna jeszcze przyszłych kolegów. Być może zdobył jakieś

45. *Hidżra* – emigracja.

46. *Muhadżir* – emigrant.

47. *Rijad as-Salihin*, *hadis* nr 1598.

informacje o szkole w swojej rodzinie. „W jakim stopniu wiedza ta będzie odpowiadać prawdzie? Jak potraktuje mnie nauczyciel?”. Dziecko ma tyle pytań, odczuć, wątpliwości! Wręcz go przepełniają. Czasami mogą nawet utrudnić przystosowanie się do szkoły. W celu wyeliminowania negatywnych przeżyć dziecka nauczyciel musi stworzyć środowisko pełne cierpliwości, czułości i pobłażania. Musi sprawić, aby dziecko poczuło, że interesuje się nim nawet bardziej niż jego rodzice. Nie można wywierać na nie dużej presji, aby zapobiec ewentualnym błędom. W przeciwnym razie dziecko może utracić zainteresowanie nauką na długi czas. Ponadto silny nacisk może spowodować jego ucieczkę i wiele innych złych postępków. Należy o tym szczególnie pamiętać.

Nauczyciel klas początkowych to kompetentny, silny człowiek. Takie przekonanie wiąże dzieci z nauczycielem i sprawia, że go kochają. Jeśli nauczyciel wie, jak właściwie wykorzystać te czyste i szczerze uczucia swoich podopiecznych, to oznacza, że jest wprawnym, doświadczonym i zdolnym pedagogiem. Ale jeśli nie zna swojego ucznia, nie okazuje mu należytego zainteresowania, będzie dawał mu zadania domowe ponad siły, a do tego karał go i straszył, to nigdy nie osiągnie pozytywnych rezultatów.

Rola metod i programów stosowanych przez nauczyciela w procesie uczenia jest wyjątkowo duża. Istnieje bowiem pewna różnica w postrzeganiu materiałów edukacyjnych przez dzieci, które wypełniają każdą konkretną klasę. Dlatego programy powinny być bardziej elastyczne, biorąc pod uwagę poziom rozwoju uczniów w danej klasie. Program opracowany bez uwzględnienia wieku, poziomu rozwoju, cech percepcyjnych dzieci, realizowany bez użycia właściwej metodologii, jest nieskuteczny. Może w dodatku spowodować wiele naruszeń zachowań dzieci, co z kolei prowadzi do marnowania czasu i pracy bez oczekiwanego rezultatu.

Aby dziecko odniosło w szkole sukces, wymagana jest ścisła współpraca między nauczycielem a rodzicami ucznia. Nie możemy jednak powiedzieć, że trójka – nauczyciel, rodzice i szkoła – działa w wystarczającej koordynacji i harmonii. Znam wielu rodziców, którzy zapisawszy dziecko do szkoły, ani razu nie próbowali nawiązać kontaktu ze szkolnymi władzami, nie zadali sobie nawet trudu, aby zajrzeć do szkoły aż do egzaminów końcowych. To niewesoły fakt, biorąc pod uwagę owocność procesu edukacyjno-wychowawczego.

B) Podstawy, na których nauczyciel powinien opierać się w swojej pracy

Jeśli nauczyciel w procesie swojej działalności będzie w pełni opierał się na tych podstawach, które pokrótce przedstawimy poniżej, to osiągnie większy sukces w swojej dziedzinie.

1. Nauczyciel powinien dobrze przygotowywać się do lekcji i prowadzić je spokojnie i pewnie.
2. Nauczyciel musi wchodzić do klasy we właściwym czasie i jest zobowiązany do dbania o swój wygląd zewnętrzny.
3. Nauczyciel nie powinien wyglądać na ponurego, bo może swoim wyglądem przestraszyć uczniów.
4. Nauczyciel powinien zdobywać miłość i szacunek swoich uczniów.
5. Swoim działaniem i zachowaniem musi okazywać szacunek dla osobowości ucznia.
6. Nauczyciel nie powinien czynić żadnych różnic między uczniami i wszystkich traktować jednakowo.
7. Nauczyciel nie powinien ostro reagować na wykroczenia popełniane przez uczniów bez wyjaśnienia ich przyczyny. Szczególną uwagę musi zwracać na zapobieganie ewentualnym błędom.
8. Jego krytyka powinna być konstruktywna.
9. W relacjach z innym pedagogami i kierownictwem szkoły powinien być bardzo uważny. Wpłynie to na zaufanie uczniów do niego.
10. Musi kochać swoich uczniów, ponieważ oni bardzo dobrze wiedzą, na ile są kochani przez nauczycieli.
11. Powinien starać się poznać sposób życia w rodzinach swoich uczniów, ich sytuację społeczną i ekonomiczną.

Nie są to oczywiście jedyne czynniki, jakie wpływają na powodzenie pracy nauczyciela. Również rodzice powinni pomóc nauczycielowi w jak najszybszej adaptacji ich dzieci w szkole. Należy informować pedagoga o tym, co dziecko lubi lub nie, jakie ma skłonności. Krótko mówiąc, rodzice we wszystkim powinni pomagać nauczycielowi.

Powinniśmy całkowicie poświęcić się wychowaniu i edukacji naszych dzieci, będących gwarancją naszej przyszłości. W tym celu rodzina, pań-

stwo i społeczeństwo muszą wykazać się maksymalnym poświęceniem. Nie mamy prawa zapominać o naszych obowiązkach wobec nauczycieli, którym powierzyliśmy nasze dzieci i od których wiele oczekujemy. Musimy starać się zapewnić im wyższy poziom życia zarówno w kategoriach duchowych, jak i materialnych. Nie zapominajmy, że nauka i wiedza niszczą fanatyzm ignorancji. Nauka jest drogą do światła przez ciemność, natomiast miejscem, w którym się jej naucza, jest szkoła. Nasz główny cel to pokazywanie dzieciom dróg do wiedzy, nauczanie ich metod zdobywania wiedzy, aby społeczeństwo pozyskało kompetentnych, trzymających się religii specjalistów, przydatnych dla swojego kraju. Wierzymy, że szkoła rozwijająca intelekt, duchowy świat człowieka, ucząca pozytywnego myślenia, jest instytucją wychowawczą i edukacyjną dla obywateli. Nasza religia nakazuje nam szanować i przywiązywać wielką wagę do tego instytutu życia. Myślę, że wypada teraz porozmawiać o znaczeniu przypisywanym nauce w islamie.

7. Znaczenie nauki w islamie

Islam przywiązuje ogromną wagę do nauki, wiedzy i nauczania. Pierwsze ajaty, jakie zostały zesłane przez Najwyższego Boga naszemu Prorokowi Muhammadowi (*saat*), rozpoczynają się od słowa: **Czytaj!** W naszej religii wiedza zawsze była najwyższym priorytetem. W Świętym Koranie są ajaty potwierdzające ten fakt:

أَمَّنْ هُوَ قَانَتْ آنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ
 الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ
 لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ

Amman huła kaanitun aanaa'al lajli saadżidan la kaa'iman jahzarul aachirata la jardżuu rahmata rabbih? Kul hal jastañil laziina ja'lamuuna lallaziina laa ja'lamuun? Innamaa jatazzakkaru ulul albaab.

Czyż podobny jest ten, który wielbi Boga w godzinach nocy, padając na twarz i stojąc w modlitwie, i troszczy się o życie ostateczne z nadzieją na miłosierdzie swego Pana? Powiedz: „Czy równi są ci, którzy wiedzą, i ci, którzy nie wiedzą?”. Pamiętaj o tym tylko ci, którzy otrzymują napomnienie (sura Grupy, 39:9).

Rzeczywiście, w każdym miejscu stosunek do osoby uczonej i ignorant jest odmienny. Zawsze poważamy człowieka mającego wiedzę. Stale znajduje się w procesie samodoskonalenia, gdy ignorant drepcze w miejscu i z każdym dniem coraz bardziej się degraduje. Osoba posiadająca wiedzę i zalety staje się przywódcą, od którego emanuje światło. Los ignorantów znajduje się zawsze na podrzędnej pozycji. Człowiek wiedzący widzi prawdę i do niej dąży. Ignorant, błędzący w ciemnościach swojej świadomości, może zejść z drogi prawdy. Bardzo często ludzie, którzy wierzą we wszelkiego rodzaju bajki i bzdury, mający uprzedzenia, są po prostu ignorantami.

W islamie wiedza zajmuje godną pozycję. Jej wyższość jest opisana w Koranie:

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ
يُنْزَلَ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

Fata'aalallaahul malikul hakk! Ła laa ta'dzal bil kur'aani min kabli an juk-daa ilajka tahjuh: ta kur rabbi zidnii ilmaa.

Wywyższony ponad wszystko jest Bóg, Władca, prawda! Nie spiesz się z Koranem, zanim nie będzie ci zakończone objawienie, i powiedz: „Panie mój! Powiększ moją wiedzę!” (sura *Ta ha*, 20:114).

W Świętym Koranie znajdziemy wiele ajatów, które zachęcają do studiowania i dążenia do osiągnięcia wiedzy. Egipski uczoney Tahtawi Dżauhari podaje, że liczba ajatów zawierających informacje o nauce, wiedzy i zachęcających do jej zdobywania, wynosi około siedmuset pięćdziesięciu⁴⁸. Święty Koran nakazuje nam uważnie przyglądać się wszystkiemu wokół nas, studiować zdarzenia i zjawiska i wyciągać z tego lekcje dla siebie. Święta Księga muzułmanów mówi o ziemi, obłokach, gwiazdach, księżycu, słońcu, roślinach, zwierzętach, morzach, kontynentach, rzekach. O tym, jak rośliny zaczynają rozwijać się w głębi gruntu, jak następnie otwierają się z nich kwiaty o najbardziej zaskakujących kolorach; mówi się o pracy mrówek i miodnych pszczół, ich społecznym charakterze i sposobie życia. Święty Koran zachęca nas do rozważania, studiowania i analizowania wszystkiego, co dzieje się wokół nas, pragnąc, abyśmy, czytając księgę wszechświata, mogli brać dla siebie przykłady i wyciągać z nich pożyteczne lekcje⁴⁹.

48. O. Kesikoglu, *Wospitanije i obuczenie w islamie*, s. 12.

49. Tamże, s. 3.

Musimy zdobyć wiedzę, aby wypełnić te polecenie. Święty Koran zawiera wiele ajatów opisujących wszechmoc Najwyższego Boga, wzruszających duszę i myśli człowieka i skłaniających go do zdobywania wiedzy. Każdy z nich jest skarbnicą mądrości i pomocy. Oto kilka przykładów:

هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

Huła juhjii ła jumiitu ła ilajhi turdža'uun.

On daje życie i On je odbiera, i do Niego zostaniecie sprowadzeni (sura *Jonasz*, 10:56).

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ
 عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَىٰ الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلًّا
 يَجْرِي لَأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ
 رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ . وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ
 وَأَنْهَارًا وَمِنَ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغِشِي اللَّيْلَ
 النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ . وَفِي الْأَرْضِ
 قَطْعٌ مُّتَجَاوِرَاتٍ وَجَنَاتٌ مِّنْ أَعْنَابٍ وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ
 وَغَيْرُ صِنَوَانٍ يُسْقَىٰ بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِضْلُ بَعْضُهَا عَلَىٰ بَعْضٍ
 فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

Allaahul lazii rafa'as samaa'laati bigajri amadin tara'nahaa summas ta'laa alal arsi ła sachcharasz szamsa ła' kamar! Kullun jadżrii li adżalim musammaa. Judabbirul amra jufassilul aajaati la'allakum bilikaa'i rabbikum tuukinuun. ła hu'la lazii maddal arda ła dža'ala fiihaa ra'laasija ła anhaaraa: ła min kullis samaraati dža'ala fiihaa za'dżajnis najni jugszil lajlan nahaar. Inna fii zaalika la aajaatil li kałmin jatafakkaruun. ła fil ardi kita'um muta dżaaliratun ła dżannaatum min a'naabin ła zar'un ła nachiiłun sinlaanun ła gajru sinlaanin juskaa bimaa in laahid. ła nufaddilu ba'dahaa alaa ba'din fil ukul. Inna fii zaalika la aajaatil li kałmin ja'kiluun!

Bóg jest Tym, który wznosił niebiosa bez podpór widzialnych, potem umocnił się na Tronie. Podporządkował słońce i księżyc i każde z nich podąża do określonego czasu. On zarządza wszystkimi sprawami i wyjaśnia dokładnie Swoje znaki. Być może, uwierzycie w spotkanie z waszym Panem. On jest Tym, który rozpostarł ziemię i umieścił na niej góry mocno stojące i rzeki, i z każdego owocu uczynił po parze, i ogarnia nocą dzień. Zaprawdę, w tym są znaki dla ludzi, którzy się zastanawiają. I są na ziemi obszary ze sobą sąsiadujące, ogrody winorośli, pola pod zasiew, palmy wyrastające z jednego korzenia lub osobno. Wszystkie są nawadniane tą samą wodą, ale niektóre z nich My uczyniliśmy lepszymi do jedzenia od innych. Zaprawdę, w tym są znaki dla ludzi rozumnych (sura *Grom*, 13:2–4).

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُّسْقِيكُم مِّمَّا
فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ

Ła inna lakum fil an'aami la'ibrah. Nuskiikum mimmaa fii butuunihii mim bajni farsin ta damil labanan chaalisan saa'igal lizs zaaribiin.

Zaprawdę, i w trzodzie jest pouczenie dla was. Z tego, co mają w żołądkach pomiędzy przetrawionym a krwią, My dajemy wam mleko, czyste i przyjemne dla pijących (sura *Pszczoly*, 16:66).

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ
أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ثُمَّ كُلِي
مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكَ ذُلًّا يُخْرِجُ مِنْ بُطُونِهَا
شَرَابًا مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ

Ła ałhaa rabbuka ilannahli anit tachizii minal džibaali bujuutan ta minasz szadzari la mimmaa ja'riszuun. Summa kulii min kullis samaraati faslukii subula rabbiki zululaa. Jachrudžu mim butuunihaa szaraabum muchtalifun altaanuhuu fihi szifaa'ul linnaas: inna fii zaalika la aajatal li kałmin jatafakkaruun.

Twój Pan natchnął pszczoły, aby osiadały w górach, na drzewach i w tym, co wznoszą ludzie. Potem odżywiają się wszelkimi owocami i podążają łatwymi drogami swego Pana. Z ich wnętrza wychodzi napój o różnych kolorach, w którym jest uzdrowienie dla ludzi. Zaprawdę, w tym jest znak dla tych, którzy się zastanawiają (sura *Pszczoły*, 16:68–69).

Aby pojąć mądrość i prawdę stworzoną przez Boga, człowiek powinien posiadać wiedzę, być erudytą. Dlatego mówimy, że w islamie wiedza, nauka i uczeni są wysoko cenieni. Nasi przodkowie przez wiele stuleci okazywali wielki szacunek naukowcom i ludziom służącym nauce. Ale, niestety, w ostatnich czasach, ta wiara w nich osłabła, stając się przyczyną pozostawiania muzułmanów w tyle. W historii ludzkości pozostawili wiele prac z dziedziny nauk przyrodniczych. Przez całe stulecia źródłami wiedzy na Wschodzie i Zachodzie były dzieła Al-Gazalego, Al-Farabiego, Ibn Chalduna, Alego Kuszczci i wielu, wielu innych myślicieli muzułmańskich. Sam Dżalal ad-Din Sujuti napisał 576 książek⁵⁰. Świadczy to o znaczeniu, jakie wyznawcy islamu przywiązują do nauki.

Niestety, kaganek oświaty przeszedł w inne ręce. Podczas gdy Zachód posuwa się do przodu, my drepczemy w miejscu. Kraje zachodnie, przejmując muzułmańską wiedzę naukową i rozwijając ją, dokonują coraz to nowych odkryć. Zaprowadźmy więc porządek w swoim domu: okażmy szacunek nauce, naukowcowi, nauczycielowi, którzy na to zasługują. Zmobilizujmy w tym celu wszystkie nasze zasoby materialne. Nie uciekajmy od wiedzy, a na odwrót, otwórzmy przed nią ramiona. Wysłannik Boga (*saat*) mówi:

*Zdobywanie wiedzy jest obowiązkiem każdego muzułmanina*⁵¹.

*Szukajcie wiedzy, nawet jeśli znajduje się w Chinach*⁵².

*Godzina nauki jest lepsza niż cała noc namazu nafil*⁵³.

*Nauka to fundament wiary i religii*⁵⁴.

*Praca w imię opanowania wiedzy jest odkupieniem byłych grzechów*⁵⁵.

50. Tamże, s. 15.

51. *Fath al-Kabir*, t. 2, s. 213.

52. Tamże, t. 1, s. 193.

53. Tamże, t. 2, s. 213.

54. Tamże, t. 2, s. 250.

55. Tamże, t. 3, s. 210.

Jeśli ktoś wyruszył w podróż, aby zdobyć wiedzę, to do czasu powrotu do domu jest na drodze dżihadu w imię Boga⁵⁶.

Najbardziej cnotliwym czynem jest zajęcie się nauką; nawet niewielka część wiedzy jest użyteczna⁵⁷.

Okazujcie cześć i szacunek uczonym ludziom, ponieważ są spadkobiercami proroków⁵⁸.

Istnieje wiele innych *hadisów*, które podkreślają znaczenie nauki, naukowców i szkół w islamie. Jako przykład przytoczyliśmy tylko część z nich. W islamie atrament używany przez uczonych do napisania książki jest uważany za tak święty jak krew *szahidów*. Albowiem droga nauki to doskonała droga do szczęścia w obu światach. A żeby iść naprzód, ku postępowi na drodze nauki, należy czcić dającego wiedzę, odbierającego ją, a także placówki oświatowe, w których odbywa się proces nauczania.

Chcę jeszcze zwrócić uwagę na następującą okoliczność. Muzułmanścy uczeni zalecają, aby procesy edukacyjne i wychowawcze były prowadzone z uwzględnieniem czasu i rozwijane przy użyciu nowych metod i technik. W związku z tym pragnę przytoczyć słowa Alego: „Wychowuj i nauczaj swoje dzieci nie według własnego czasu, ale według czasu, w którym będą żyły, bo do niego się urodziły”⁵⁹.

Poniższe wydarzenie historyczne skłania nas do zastanowienia się nad znaczeniem roli nauczyciela i zdobywania wiedzy. Po tym, gdy Prorok Muhammad (*saal*) przeniósł się z Mekki do Medyny, pierwszym starciem mużulmanów z poganami była bitwa pod Badrem (r. 624). W wojnie tej mużulmanie zwyciężyli, zatrzymując część mekkańskich bałwochwalców, których przywieźli do Medyny jako jeńców. Ci z nich, którzy zapłacili okup, zostali uwolnieni, tym zaś, którzy nie mogli tego uczynić, nasz Prorok (*saal*) powiedział: *Ten z was, który nauczył dziesięć osób czytać i pisać, zostanie zwolniony bez płacenia okupu.*

To wydarzenie jest żywym przykładem znaczenia, jakie w islamie przywiązuje się do edukacji i wychowania dzieci. Wysłannik Boga (*saal*) za cenę przekazania wiedzy umożliwił bałwochwalcom uwolnienie się z niewoli. A ich upragnionym celem było zniszczenie go.

56. Tamże, t. 3, s. 188.

57. Tamże, t. 1, s. 207.

58. Tamże, t. 1, s. 227.

59. O. Kesikoglu, *Wospitanije i obuczenie w islamie*, s. 24.

Do poważnych refleksji prowadzi także inny historyczny przypadek, ponieważ podkreśla potrzebę zwrócenia należytej uwagi na nauczyciela i uczonego.

„Sułtan Selim I Jawuz wracał do domu po podboju Egiptu. Gdy dotarł do miasta Aden, zaczęła się straszna ulewa, która natychmiast zamieniła wszystko w morze błota i wody. Przeczekawszy deszcz w namiocie, ponownie wyruszył w drogę. Obok niego jechał jeden ze słynnych ówczesnych uczonych, Kemal Paszazade. W pewnym momencie wierzchowiec Kemala nagle się potknął, a potem wyrwał przed siebie. Uczony ściągnął wodze i zawrócił konia. Wtedy zobaczył, że błoto spod jego kopyt poplamiało szaty sułtana. Naukowiec pobladł ze strachu, ponieważ niedawno, z powodu niewielkiego niedopatrzenia, stracono wielkiego Sadrazama Junusa Paszę. Dworzanie co sił w nogach rzucili się, aby wyczyścić kaftan sułtana. Jednak Jawuz, obserwując uczonego kątem oka, roześmiał się, a potem rozkazał swoim dworzanom: »Przestańcie! Nie czyście tego, przynieście lepiej nowy kaftan. A ten niech położą na moim grobie po śmierci, bowiem nawet błoto spod kopyt konia uczonego-teologa jest święte i godne szacunku oraz czci«. W ten sposób sułtan nie tylko uratował naukowca z trudnej sytuacji, ale też w doskonały sposób zademonstrował swój pełen szacunku stosunek do nauki i uczonego”⁶⁰.

Nasz narodowy poeta Mehmet Akif Ersoj wyraził w wierszu swoje oburzenie i poczucie niepokoju z powodu zacofania i lenistwa Wschodu i jego oddalenia się od wypełnienia religijnego nakazu dotyczącego pracy i nauki. W swoim utworze posługuje się cytatami z Koranu, w szczególności: „Czy równi są ci, którzy wiedzą, i ci, którzy nie wiedzą?” (sura *Grupy*, 39:9). Następnie mówi, że tylko posiadający wiedzę mogą pretendować do miana człowieka. Osobę bez wiedzy stawia na równi ze zwierzętami. Wzywa wszystkich ludzi do pozbycia się narodowej hańby, ignorancji, i otrząśnięcia się z wielowiekowego uśpienia:

Spójrz wokoło – wszystko żyje, czuwające,

Skoro świat nie śpi, twój sen jest hańbą!

O ludu mój, bój się Boga i przebudź się!

Tys ofiarą własnej ciemnoty!

Nasz poeta ma rację w zarzutach, przecież droga postępu jest drogą wiedzy, nauki. A ciemnota, ignorancja i regres prowadzą do fanatyzmu

60. Tahsin Unal, *Borba za dobrodziejstwa u Osmancew*.

zbłądzeń. Islam zawsze popierał postęp, ponieważ kluczem do szczęścia w obu światach jest nauka i wiedza.

Zachęcajmy nasze dzieci do nauki, pomagajmy im w zdobywaniu wiedzy. Wyciągnijmy rękę wsparcia i pomocy do instytucji oświatowo-wychowawczych oraz osób pracujących w tej dziedzinie.

8. Duchowe wychowanie dzieci

A) Wychowanie duchowe dzieci zaczyna się w ich rodzinach

Jak już mówiliśmy powyżej, rodzina to istota, rdzeń ludzkiego społeczeństwa. Jej najcenniejszym owocem jest dziecko, będące zwierciadłem rodziny i społeczeństwa. Nic dziwnego, że socjologowie mówią: „Społeczeństwo kształtuje się w ścisłej zależności od tego, jak wychowywano w młodości jednostki do niego należące”⁶¹.

Naszym najważniejszym obowiązkiem jest wychowanie pokolenia pracowitego, kochającego wolność, wyrozumiałego, nadążającego za duchem czasu, szanującego i przestrzegającego zwyczajów, tradycji i wiary swojego narodu. Niewątpliwie odpowiedzialność za edukowanie właściwych charakterów, które będą tworzyć społeczeństwo jutra, spoczywa przede wszystkim na rodzinie. Dlatego pragnę ten rozdział poświęcić wychowaniu religijnemu w rodzinie.

Jak wiadomo, dziecko przychodzi na ten świat w rodzinie. Pierwszymi ludźmi, które widzi, są jego matka i ojciec. Dzięki ich wsparciu i opiece rośnie, naśladując zachowania i postęпки swoich rodziców. Maluch jest niczym gąbka: dosłownie wchłania w siebie wszystko, co zobaczy. Wkrótce wszystko, co widział i słyszał, odbije się w nim jak w lustrze. Dlatego dziecko od najmłodszych lat należy uczyć nie tylko prawidłowych i dobrych uczynków, ale też poznawać świat poprzez swoje własne błędy. Uczenie się wzmacnia wiarę dziecka w siebie i powoduje chęć zmieniania się.

Człowiek znajduje się w procesie stałych i ciągłych zmian. Wychowanie obejmuje zatem całe jego życie, wynikające z samego charakteru jednostki⁶². Jednym z zadań rodzinnego wychowania religijnego jest rozbu-

61. Samuel Smiles, *Character*, s. 27.

62. Karim Jawuz, *Ocenka religiozności w świetle religioznej psychologii i niektórych metodycznych przedłożeń*, s. 183.

dzenie świadomości człowieka, a także rozwój tego, co w nim niezmiennie i święte. Fundament osobowości dziecka zakłada się w jego sferze duchowej. Psychologowie twierdzą, że tkwi w nim nienasycona ciekawość religijności i niepowstrzymana siła poszukiwań. „Bez względu na to, ile dziecko słyszy, chce widzieć i słyszeć o wiele więcej”⁶³. Dlatego wiara stanowi dla dziecka jego stan naturalny. „Zdecydowanie należy rozwijać wewnętrzne siły, skłaniające dziecko do wiary poprzez jego wychowanie i uczenie”⁶⁴. A nasz drogi Prorok Muhammad (*saał*) już czternaście wieków temu stwierdził: *Każde dziecko rodzi się muzułmaninem. Dopiero potem jego rodzice czynią z niego żyda, chrześcijanina lub czciciela ognia*⁶⁵.

Wynika z tego jasno, jak wielki jest wpływ rodziców na wychowanie religijne dziecka oraz kształtowanie się jego światopoglądu.

B) Jak należy podchodzić do nauczania religii

Podczas nauczania duchowego rodzice nie powinni zapominać o psychologicznych cechach swojego dziecka. Nie wolno zapominać o tym, że niewłaściwe podejście i metody, bez uwzględnienia poziomu rozwoju dziecka, nie tylko nie pomogą nakierować je na drogę prawdy, ale wręcz przeciwnie, mogą wywołać u niego kontrreakcję, podobną użyciu niewłaściwego lekarstwa. Dlatego przypomnimy pokrótce rodzicom o właściwościach, jakie występują w różnych okresach rozwoju dziecka, a także o samych okresach.

Pierwszy okres rozwoju dziecka rozpoczyna się w chwili narodzin. Objawiające się najczęściej w drugim roku życia próby samodzielnego chodzenia, umiejętność odróżniania jednych przedmiotów od innych, rozwój mowy świadczą o aktywności i rozwoju jego zdolności umysłowych. W tym okresie zaczynają pojawiać się podstawy charakteru dziecka.

Drugi okres trwa od trzeciego do szóstego roku życia. To bardzo ważny czas wychowania przedszkolnego, gdy ciało i dusza dziecka pozostają w zgodności.

Trzeci okres obejmuje czas przed wystąpieniem dojrzewania płciowego⁶⁶. Bardzo ważny jest tu etap między siódmym a dwunastym rokiem życia. Zgodnie z powszechną opinią współczesnych pedagogów i psychologów, od siódmego roku życia dziecko zaczyna rozwijać umiejętności

63. Tamże, s. 184.

64. Tamże, s. 184.

65. Buchari, *Al-Tadžrid al-Sarih*, t. 4, s. 592.

66. Saime Inal Sawi, *Pierwszy religijny seminar*, s. 252-253.

rozróżniania, wyjaśniania i wyrażania swoich myśli⁶⁷. Nic dziwnego, że nasz Prorok (*saat*) już czternaście stuleci temu rzekł: *Kiedy wasze dziecko ukończy siódmy rok życia, nauczcie je, jak się modlić*⁶⁸.

Aby zaszczepić dziecku nawyki religijne, konieczne jest życie w duchowej, religijnej atmosferze, którą powinni stworzyć rodzice. Szczególnie ważna jest tu rola i pozycja matki. „Muzułmanka powinna wiedzieć, że wiara oznacza wyższość ducha nad materią, że celem wychowania jest rozwijanie duchowej osobowości dziecka. Powinna też rozumieć, że tam, gdzie jest człowiek, musi być miłość, i mieć świadomość swojej wysokiej odpowiedzialności za wychowanie dziecka”⁶⁹.

Ucząc dziecko zasad religijnych, należy zawsze pamiętać o jego wieku i w żadnych przypadkach nie stosować wobec niego przemocy. Próby siłowego wychowania dziecka bez uwzględnienia jego emocji, chęci do zabawy i potrzeby odpoczynku, nigdy się nie powiodą. Co więcej, jeśli rodzice chcą, aby ich potomstwo wypełniało wszystkie nakazy religijne, których sami nie wypełniają, to nie uzyskają pozytywnego rezultatu. Od presji i przymusu dziecko nudzi się i traci zainteresowanie. Znam ludzi, których ojcowie zmuszali w dzieciństwie do chodzenia do meczetu, i którzy stamtąd uciekali. Gdy dorośli, w ogóle nie uczęszczają na modlitwy. Właśnie dlatego należy być niezwykle ostrożnym i delikatnym w podejściu do religijnego wychowania dzieci.

Motywy przewodnim w nauczaniu duchowym powinna być miłość, a nie przymus. Zarówno nabywanie wartości duchowych, jak i zdrowia psychicznego jest niemożliwe dla dzieci, które dorastały w atmosferze pozbawionej miłości, zrozumienia i wsparcia ze strony dorosłych. Tylko w serdecznej atmosferze, biorąc przykład ze swoich rodziców, dziecku będzie znacznie łatwiej rozwijać swoją osobowość i uczyć się duchowych wartości. Rodzice, którzy nie wiedzą, jak okazać swojemu dziecku uczucia czy miłość, niebędący wzorem do naśladowania, nie zdołają zapewnić religijnego wychowania swojemu potomstwu. Tylko miłość czyni ludzi cnotliwymi⁷⁰. W żadnym wypadku nie należy lekceważyć tej okoliczności.

67. Karim Jawuz, *Religioznoje czuwstwo u riebienka i razwitije u niego suzdienij*, s. 3.

68. Al-Adżłuni, *Kaszf al-Hafa*, t. 2, s. 169.

69. Saime Inal Sawi, *Pierwyj religioznyj seminar*, s. 254.

70. Atałaj Jorukoglu, *Psichiczskoje zdorowie, moralnyje cennosti i religioznoje wospitanije. Pierwyj seminar po religioznomu wospitaniju w Turcii*, s. 213.

Nie można pozwalać sobie na zwracanie się do dziecka: „Jeśli nie umyjesz rąk, to Bóg cię ukarze” lub: „Jeśli skłamiesz, wyschnie ci język” albo: „Nie rób tego, bo Bóg będzie na ciebie zły”. A w niektórych rodzinach, gdzie tak naprawdę nie wiedzą, co jest dobre, a co złe, zanim wyjaśnią dziecku sensownie, co uważa się za grzeszny czyn, zaczynają nazywać każdy jego zły postępek grzechem. Tak więc dziecko traci prawdziwe przewodnictwo i jest wychowywane w strachu przed jakimkolwiek działaniem. Z punktu widzenia edukacji religijnej to bardzo niewłaściwe. W tego rodzaju wskazówkach i sugestiach dorośli starają się przedstawić Boga jako policjanta, który pilnuje porządku i dyscypliny w domu. To największa pomyłka i zbłądzenie, ponieważ przy takim podejściu dziecko zaczyna postrzegać Boga nie jako Kochającego, Przebaczonego, ale jako strasznego, karzącego Swoich niewolników za każde ich przewinienie, paląc ich w płomieniach piekielnych przy każdej nadarzającej się okazji.

Dziecko wychowane w takim duchu staje się niespokojne, doświadcza uczucia strachu z powodu obawy przed popełnieniem jakiegoś błędu. W efekcie wyrasta z niego człowiek, który czuje się jak zabawka wciśnięta w kąt swojego losu. Nie może korzystać z wolnej woli i nie może ponosić żadnej odpowiedzialności, ponieważ jest pewien, że wszystko, co dobre i złe, dzieje się poza nim, bez jego udziału. Ale są to ludzie kategoryczni, pozbawieni elastyczności i cierpliwości. Uważają wszystkich, łącznie z nimi, za grzeszników. Potrafią być bezwzględni, fanatyczni zarówno wobec siebie, jak i innych ludzi⁷¹.

Dlatego rozmawiając z małym dzieckiem o Bogu, należy mniej mówić o gniewie, a więcej o miłości Boga do ludzi. Więcej o tym, że Bóg jest zadowolony z ich dobrego zachowania i uczynków, że Bóg zaopiekuje się nami tym bardziej, im mocniej Go kochamy i jesteśmy Mu posłuszni. Powinniśmy mówić dzieciom, że wszystko co mamy, dał nam Wszechmogący. Tylko w ten sposób będziemy w stanie przygotować w sercu małego muzułmanina grunt pod zdrową, silną wiarę w Boga, opierającą się na poczuciu miłości i zaufania.

Zgodnie z wynikami badań, jakie przeprowadzono wśród dzieci w wieku od trzech do dziewięciu lat, pragnienie wykonywania modlitwy, przestrzegania postu, modlitwy dziękczynnej do Boga po jedzeniu i innych form okazywania czci, przechodzą do naszych dzieci od nas. Dzieci

71. Ibrahim Dżanan, *Wospitanie w Sunnie Proroka Muhammada*, t. 5, s. 138.

trzeba tylko zachęcać, porywać, ale nie zmuszać do służby Bogu⁷². Na ich duchowe życie ogromny wpływ mają historie, bajki i pouczenia. Pamiętam, jak moja zmarła mama, gdy miałem pięć czy siedem lat, kładła mnie do łóżka, siadała u wezglowia i razem odmawialiśmy modlitwę podobną do poezji:

Położyłem się do łóżeczka, mój Boże,

A ranem wstanę, in sha Allah...

Moją wiarą jest islam, a księgą Koran,

A Prorokiem jest Muhammad (saat).

Aszhadu al laa ilaaha illallaah

Aszhadu anna Muhammadan Rasulullaah

Jak już wcześniej wspomniano, rola matki we wprowadzaniu dzieci do religii jest bardzo ważna. Dlatego powinna posiadać przynajmniej minimum wiedzy o religii i moralności. Mówiliśmy też o tym, że zachowanie w rodzinie wpływa na kształtowanie osobowości dziecka: działania i postępowanie członków rodziny odzwierciedlają się w dziecku i przechodzą na nie. Na przykład, gdy dziecko widzi wzajemną pomoc członków rodziny, łatwiej przyzwyczajają się do pomagania ludziom. To zaś rodzi poczucie jedności z ludźmi, uszlachetnia jego relacje z nimi⁷³. Gdy dziecko widzi, że rodzice myją ręce i zęby przed i po jedzeniu, a posiłek zaczynają od słów: *Bismillaahir rahmaanir rahiim* (W imię Boga Miłosiernego, Miłosiernego), wtedy i ono zaczyna powtarzać te działania. Później dowiaduje się, że jest to etyka islamu.

Dziecko nabiera nawyku modlenia się także poprzez naśladowanie członków rodziny. Początkowo dołącza do nich, wstaje razem z nimi i robi pokłony. Z czasem dowiaduje się, że jest to forma kultu muzułmanów. Dokładnie tak samo przejawia żywe zainteresowanie świętymi dniami i nocami, jak na przykład *lajlatul kadr* (noc potęgi), *lajlatul miradż* (noc wniebowstąpienia), *Miellud* (dzień urodzin Wysłannika Boga, *saat*), przygotowaniem jedzenia na koniec postu w *ramadanie*, świętami i związanymi z nimi ceremoniami, wymianą prezentów między członkami rodziny. To wszystko doprowadza dziecko do podekscytowania i zachwytu. Myśli o wszystkim, co widzi, często zadaje pytania. Próbuje odkryć i zrozumieć istotę rzeczy dziejących się wokół niego. Rodzice powinni

72. Doktor, *Hajrani Ałtyntasz*, tamże, s. 127.

73. Saime Inal Sawi, *Pierwyj sieminar po duchownomu wospitaniju w Turcii*, s. 256.

wyjaśnić mu znaczenie i sens muzułmańskich świąt w sposób dostępny, uwzględniając wiek dziecka i poziom jego rozwoju⁷⁴. Wyjaśnienia powinny być proste i wspomagane konkretnymi, realnymi przykładami, dalekimi od mitów, bajek i fikcji, ponieważ w tym wieku dzieci łatwo przyswajają sobie otrzymaną wiedzę. W przeciwnym razie, jeśli przekazywane informacje nie odzwierciedlają rzeczywistości, w przyszłości może rozwinąć się u nich brak zaufania do religii. Dlatego powinno się być bardzo ostrożnym i uważnym.

W związku z tym chcę polecić waszej uwadze dwa przykłady. Kiedy Anas miał siedem lub osiem lat, oddano go na wychowanie do naszego Proroka (*saat*). Anas opowiadał: „Pewnego razu nasz drogi Prorok powiedział do mnie: *Naucz się chronić powierzone ci sekrety, staraj się postępować tak, aby ci ufano, dokładnie i w całości wykonuj rytualną ablucję, odprawiaj pięć modlitw i nigdy nie chowaj w sercu zła na kogokolwiek*”⁷⁵.

Natomiast Hassan opowiadał, że w jego dzieciństwie Prorok Muhammad (*saat*) przekazał mu następujące wskazówki: *Zostaw wszystko, co wzbudza twoje wątpliwości; trzymaj się tego, co ich nie budzi. Bo tylko uczciwość, bezpośredniość i prawdomówność przynoszą człowiekowi satysfakcję i spokój. Kłamstwa i wątpliwości budzą w ludziach niepokój*.

Jeszcze jeden przykład. Rafi ibn Amr opowiadał: „Kiedy byłem dzieckiem, rzucałem kamieniami w daktyle u jednego *ansara*⁷⁶. Pewnego dnia złapał mnie i zaprowadził do Wysłannika Boga (*saat*). Prorok Muhammad (*saat*) zapytał mnie:

- *Chłopcze, dlaczego rzucałeś kamieniami w drzewo?*
- O Wysłanniku Boga, byłem głodny i chciałem zrzucić daktyle.
- *Nie zrzucaj więcej daktyli z drzewa, a zbieraj te, które leżą pod nim. Bóg nie da ci umrzeć z głodu.*

Następnie Prorok (*saat*) pogładził mnie po głowie i pomodlił się mówiąc: *O mój Boże, nakarm go do syta*⁷⁷.

74. Hajrani Ałtyntasz, tamże, s. 261.

75. Ibrahim Dżanan, *Wospitanije w Sunnie Proroka Muhammada*, s. 138.

76. *Ansarowie* – rdzenni mieszkańcy Medyny, którzy przyjęli muzułmanów *hidżry* z Mekki.

77. Halis Ajhan, *Duchownoje wospitanie w siemje. Duchownyj żurnal*, t. 10, nr 114, 115.

Hadisy te przedstawiają nam bardzo wartościową metodę wychowania dzieci. Nasz Prorok (*saat*) najpierw pyta chłopca, czy popełnił wykroczenie, czy nie. Wyjaśnwszy, że popełnił je, daje mu radę, aby nie czynił tego w przyszłości. Następnie Prorok (*saat*) mówi dziecku, jak powinno postępować, uciekając się do pomocy Boga poprzez swoją modlitwę. Jednocześnie Wysłannik Boga (*saat*) dodaje, że Bóg pokocha go jeszcze bardziej, jeśli będzie postępował w ten sposób. Jednym słowem, nasz Prorok (*saat*) uczy nas kierować działaniami dzieci, najpierw wysłuchując ich i wyjaśniając prawdę, a następnie objaśniając im, jak powinny postępować w określonych przypadkach. Ponadto Prorok (*saat*) daje nam przykład zachęcania dzieci do dobrego zachowania. Przecież, jeśli będą dobrze postępować i zwracać się o pomoc do Boga i o Jego ochronę, wówczas Bóg pokocha je jeszcze bardziej.

W żadnym przypadku nie należy pozostawiać dziecka samego sobie w sprawach religii. Bez wysiłku ze strony rodziców niemożliwe jest rozwijanie i doskonalenie uczuć religijnych tkwiących w dziecku od urodzenia. Podobnie jak, poznawszy skłonności dziecka do matematyki, rysowania lub muzyki, staramy się rozwijać w nim te zdolności, tak samo, uznając, że dziecko od urodzenia posiada uczucia religijne, pracujemy nad ich rozwojem i doskonaleniem. Jeśli tego nie zrobimy, to religijne wychowanie dziecka będzie pozostawione przypadkowi. Dziecko nieświadomie może znaleźć się pod cudzym wpływem i wstąpić na złą ścieżkę⁷⁸. Rodziny, zdając sobie z tego sprawę, mają obowiązek chronić swoje potomstwo przed wpływem niekompetentnych osób o niskim poziomie rozwoju duchowego.

C) Wpływ kultu na rozwój dziecka

Jeśli dziecko wypełnia obowiązki religijne z ochotą, zaczyna to wpływać na jego zachowanie i działania. Na przykład przed rozpoczęciem modlitwy wykonuje *ludu*. Przyzwyczajają się do dbania o porządek, mycie zębów i rąk. Konieczność odmawiania modlitw w określonym czasie pomaga mu nabrać dyscypliny i uczy terminowego działania. To zapobiega rozwijaniu złych nawyków. Zapamiętywanie sur z Koranu wzmacnia pamięć dziecka i zwiększa jego chęć do nauki. Poza tym uczenie się bez przymusu wykonywania pożytecznych, dobrych i pięknych czynów, w połączeniu z sugestiami, co jest dobre, a co złe, pomaga rozwijać cnotliwe cechy osobowości.

78. Hajrani Ałtyntasz, tamże, s. 269.

Post ma tak silny wpływ na formowanie charakteru dziecka, że trudno przecenić jego znaczenie. Na przykład dziecko, które doświadcza podczas postu pragnienia i głodu, nie dotyka jedzenia ani wody, mimo że są pod ręką. Dorasta do świadomości, że istnieje zakaz jedzenia do nadejścia określonego czasu. Później rozwija się u dziecka nawyk niesięgania po to, co nie jest jego własnością. W ten sposób będzie wystrzegał się czynów sprzecznych z moralnością i prawem, ponieważ w jego umyśle utrwalił się zakaz popełniania bezprawnych postępów.

Zakat i jałmużna rozwijają pragnienie wzajemnej pomocy. Dziecko, jeśli znajdzie taką potrzebę, świadomie pospieszy na pomoc swoim rówieśnikom. Może nawet zacząć dawać jałmużnę biednym ze swojego kieszonek, ograniczając własne wydatki.

Dziecko, które otrzymało dobre wychowanie religijne, przyzwyczajone od dzieciństwa do wykonywania aktów czci, nastawione na czynienie dobra, któremu rodzice dyskretnie i z miłością nadali właściwy kierunek w życiu, zwykle staje się silną osobowością o wysokiej moralności.

Nasi przodkowie, pozostając przez wieki oddani wartościom narodowym, religijnym i moralnym, zachowali religijny sposób życia w swoich rodzinach. Zawsze były z nimi muzułmańskie tradycje i zwyczaje, czyli silne więzi rodzinne, wsparcie i wzajemna pomoc członków rodziny. Jeśli ochronimy tę podstawę rodziny z jej wartościami moralnymi i uda nam się wychować nasze dzieci w tym samym duchu, wtedy będziemy mogli z większą pewnością patrzeć w przyszłość.

Rozdział trzeci

STOSUNKI MIĘDZYLUDZKIE

Stosunki międzyludzkie w islamie

Islam przywiązuje dużą wagę do cywilizowanej i harmonijnej formy ludzkiej koegzystencji. Główne jej cechy to miłość, szacunek, łagodność i wyrozumiałość. Islam uważa za obowiązki człowieka życzliwość i uprzejmość wobec ludzi, a także skromność. Muzułmanin nie powinien krzywdzić innych ani słowem, ani czynem. W Świętym Koranie znajdziemy wiele wskazówek na ten temat, na przykład:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ
عَسَىٰ أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءِ عَسَىٰ أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا
مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الْأِسْمُ
الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَّمْ يُتِبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ

Innamal mu'minuuna ichtatun fa aslihuu bajna achalajkum lattakullaaha la'allakum turhamuun. Jaa ajuhal laziina aamanuu laa jaschar katlum min katmin asaa an jakuunuu chajram minhum la laa nisaa'um min nisaa'in asaa an jakunna chajram minhun: la laa talmizuu anfusakum la laa tanaabazuu bil alkaab: bi'sal ismul fusuuku ba'dal iimaan: la mallam jatub fa ulaa'ika humuz zaalimuun.

Wierzący są bowiem dla siebie braćmi! Zaprowadźcie więc pokój między braćmi i bójcie się Boga! Być może, dostąpicie miłości! O wy, którzy wierzycie! Niech jedni ludzie nie szydzą z drugich. Być może, są oni lepsi od nich. Ani kobiety z kobiet: być może, one są lepsze od nich! Nie obrażajcie się wzajemnie i nie

obrzucacie się wyzwiskami! Złe jest imię sugerujące zepsucie po przyjęciu wiary! A ci, którzy się nie nawrócą, oni są niesprawiedliwi (sura *Komnaty*, 49:10–11).

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

Łajlul likulli humazatil lamazah.

Biada każdemu oszczercy ubliżającemu (sura *Oszczerca*, 104:1).

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

Ła laa takfu maa lajsa laka bihii ilm; innas sam'a tal basara tal fu'aada kullu ulaa'ika kaana anhu mas'uulaa.

Nie idź za tym, o czym nie masz żadnej wiedzy: z pewnością słuch, wzrok i serce, każde z nich będzie o to zapytane (sura *Podróż nocna*, 17:36).

Tych kilka Bożych przykazań, które przytoczyliśmy, pokazuje, że w relacjach międzyludzkich zawsze powinny być obecne miłość i szacunek, że należy unikać działań, jakie mogłyby zniszczyć te uczucia. Nasz Prorok (*saal*) przekazał wiele bardzo mądrych pouczeń na ten temat. Oto kilka przykładów:

*Muzułmanin to ten, przed którego językiem i ręką bezpieczni są inni muzulmanie*⁷⁹.

*Wasza wiara nie będzie doskonała, dopóki nie będziecie życzyć innym tego, czego pragniecie dla siebie*⁸⁰.

*Jeśli dwóch muzulmanów przy spotkaniu uściśnie sobie ręce, wówczas ich grzechy zostaną odpuszczone, zanim jeszcze się rozstaną*⁸¹.

Muzułmanin jest bratem muzulmanina. Muzułmanin nie powinien uciskać muzulmanina. Nie powinien zostawiać go bez pomocy, gdy czegoś potrzebuje. Nie powinien traktować swojego brata z pogardą ani go poniżać. Jeśli któryś z muzulmanów obrazi swojego brata w wierze, to wystarczy, aby uznać go za

79. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 209.

80. Tamże, *hadis* nr 209.

81. Tamże, *hadis* nr 891.

złego człowieka. Wielkim grzechem dla muzułmanina jest ingerencja w życie, honor, godność i własność jego brata w wierze⁸².

Przy każdej okazji nasz Prorok (*saat*) wzywał muzułmanów do uprzejmości i grzeczności. W jednym ze wspańiałych *hadisów* mówi następujące słowa: *Zaprawdę Bóg jest naszym Pomocnikiem. Jest Miłosierny dla Swoich sług. On kocha uprzejmość, subtelność, delikatność, łagodne usposobienie. Czego nie daje brutalnej sile fizycznej i okrucieństwu, oddaje uprzejmości*⁸³.

Bardzo pouczający z punktu widzenia znaczenia relacji międzyludzkich jest następujący chwalebny *hadis* Proroka Boga (*saat*): *Uśmiech i życzliwość dla twojego brata w religii jest twoją jałmużną (sadaqą). Trzymanie go z dala od złych czynów i dawanie dobrych wskazówek jest twoją jałmużną. Wskazanie drogi ślepemu, bycie obok niego – jest twoją jałmużną*⁸⁴.

Wiadomo, że istnieje o wiele więcej doskonałych instrukcji dotyczących moralności i ludzkiego zachowania, przekazanych nam przez naszego drogiego Proroka (*saat*). Chcemy podkreślić, że ludzie, którzy wzięli życie Proroka (*saat*) za wzór postępowania, zawsze wygrywali, umieli żyć w spokoju i duchowej harmonii.

Muhadzirowie z Mekki i *ansarowie* z Medyny, którzy otworzyli przed sobą ramiona, przekazali nam przykład braterstwa niemającego równego sobie w całej historii ludzkości. Dzięki szlachetności tkwiącej w muzułmańskim sposobie życia oraz relacjom międzyludzkim zbudowanych na bazie wzajemnej miłości i szacunku, islam bardzo szybko rozprzestrzenił się i umocnił w różnych regionach ziemi. Islam to religia, która bardziej niż cokolwiek innego kładzie nacisk na honor, godność i prawa człowieka. Zaleca także uprzejmość i braterstwo w stosunku do ludzi innych religii. Doskonałym tego przykładem jest umowa o obywatelstwie, zawarta przez naszego Proroka (*saat*) z Judejczykami w Medynie. Prawa do wolności wyznania, swobody przemieszczania się i handlu przyznane w Imperium Osmańskim ludności niemuzułmańskiej są faktami historycznymi, którym nie można zaprzeczyć. Ten system praw jest doskonałym przykładem wrażliwości i delikatności islamu w stosunku do relacji międzyludzkich.

Islam zaleca, aby zawsze być roztropnym, zrównoważonym, umiarkowanym, nie przekraczać granic i podchodzić do wszystkiego z dobrymi

82. *Sahih Muslim*, tłum. M. Sufuoglu, *hadis* nr 2564.

83. Tamże, *hadis* nr 2564.

84. *Izbrannyje hadisy*, *hadis* nr 95.

intencjami. Targnięcie się na osobę klasyfikuje się jako naruszenie prawa do wolności jednostki, brak poszanowania praw człowieka, przemoc wobec niego, a lekceważenie zasad etyki i ich łamanie określa się jako brak wychowania i grubiaństwo.

W islamie za czyn cnotliwy uważa się naprawianie zauważonych w sobie wad. Ponadto podkreśla się potrzebę pozbywania się czynów i cech charakteru, które są dalekie od człowieczeństwa, życzliwości i humanitarności.

Na zakończenie chcę powiedzieć, co następuje: osoba nieodpowiedzialna i niegrzeczna w kontaktach, myśląca tylko o sobie i uważająca, że zawsze ma rację, nazywana jest egoistą. Tacy ludzie najczęściej łamią innym serca i popełniają znacznie więcej błędów. Nie tolerują krytyki. Nawet jeśli masz rację, to nie przyznają tego tylko ze względu na ich egoizm. W swoich działaniach i zachowaniu są irracjonalni. Szybko wybuchają z powodu kompleksu niższości. Próbują ukryć swoje wady za celową nieuprzejmością.

Natomiast kompetentny, wykształcony człowiek musi, przede wszystkim, poznać samego siebie. W procesie samopoznania zauważa swoje błędy i wady, co jest bardzo cenne. Powinien być bardzo stanowczy i zdecydowany w ich eliminacji. Należy korygować swoje zachowanie i rozwijać zdolności, biorąc za wzór ludzi pobożnych, subtelnych i szlachetnych. Nie należy ich jednak naśladować zewnątrznie ani imitować ich zachowań. Trzeba próbować zmienić swoje wnętrze, pozbyć się wad i rozwijać cnoty. Wartość człowieka wzrasta, jeśli pozbywa się wszystkiego, co jest negatywne w jego charakterze i zachowaniu, i stara się zmniejszyć liczbę swoich błędów.

Należy jednak od dzieciństwa tłumaczyć człowiekowi, co jest dobre, a co złe, to znaczy, trzeba go wychowywać i w żadnym przypadku nie zostawiać bez opieki.

Mam nadzieję, że krótki opis pewnych cech charakteru i zachowań, który podamy poniżej, pomoże rodzicom w wychowaniu dzieci. Zapoznanie się z nimi oraz chęć zastosowania tej wiedzy w życiu, w zależności od potrzeb, zależy tylko od zrozumienia i uświadomienia sobie ważności tego przez samego człowieka, a także od jego pragnienia i woli.

Wymienimy zatem niektóre cechy charakteru, które pomagają ludziom wznieść się na bardziej dojrzały etap relacji międzyludzkich: wyrozumiałość, współczucie, przyjaźń, dobre wychowanie, rzetelność, wstyd,

mądrość, pokora, opieka, łagodność, cnotliwość, szacunek do samego siebie, honor, sumienie, życzliwość, umiejętność prowadzenia rozmowy, miłość, uprzejmość, grzeczność, przyjaźność, wstawiennictwo, szacunek, skromność, stateczność, wzajemna pomoc itd. Natomiast niektóre złe uczynki i negatywne cechy charakteru, mogące osłabić relacje między ludźmi, to: wrogość, okazywanie nieprzyjaźni, nienawiść, przebiegłość, wykręty, wymówki, gadatliwość, ignorancja, przemoc, chciwość, intrygi, machinacje, zadowolenie z siebie, deprawacja, gniew, wściekłość, oszczerstwo, arogancja, zazdrość, picie, pomówienie, zemsta, zbytek, hazard, zawiść, niewdzięczność, hipokryzja, nieposłuszeństwo, podejrziwość, chępliwość itd.

A teraz zaczniemy wyjaśniać pozytywne cechy charakteru i zachowania człowieka.

Główne pozytywne aspekty charakteru i zachowań człowieka, a także ich manifestacje w relacjach międzyludzkich

A) Pozytywne cechy charakteru i zachowania człowieka

Współczucie

Głównym obowiązkiem każdego człowieka jest wypełnianie zobowiązań wobec Najwyższego Boga, a dopiero później miłosierny i współczulny stosunek do wszystkich stworzeń, jakie istnieją na tym świecie. Czułość i współczucie to najwyższy stopień miłosierdzia. Słynny pisarz i myśliciel Honoré de Balzac nazwał uczucie współczucia królową cnót. Rzeczywiście, jest ono wielką łaską udzieloną człowiekowi przez Najwyższego Boga. Uwalnia wierzącego od drażliwości, rozwiązłości, bezczelności i tyranii. Jakże inaczej można by wytłumaczyć fakt, że silny człowiek wyciąga pomocną dłoń do słabego, że lekarz okazuje współczucie swojemu pacjentowi, matka odczuwa miłość i czułość do swojego dziecka? Uczucie współczucia sprawia, że człowiek wybacza błędy i niedociągnięcia swoich bliskich, zamienia wrogość w przyjaźń. Człowiek z rozwiniętym poczuciem współczucia jest daleki od egoizmu i nienawiści, ma wysoki potencjał moralny i jest cnotliwy. Ale są też ludzie, którzy być może z powodu

złego wychowania nie mają bardzo rozwiniętego uczucia miłosierdzia i współczucia. Nie jest dla nich problemem powodowanie cierpienia i niedogodności swoim sąsiadom i bliskim. Taki człowiek ma okrutne serce. Nie wyciągnie pomocnej dłoni ani do chorego, ani do potrzebującego, ani do pozostającego w beznadziejnej sytuacji: zwykle myśli tylko o własnej korzyści. Są to ludzie, których nie akceptuje nasza religia. W związku z tym Wszechmocny Bóg w Świętej Księdze nakazuje, co następuje:

مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ يُطَاعُ

Maa liz zaalimiina min hamiimin la laa szafii'in jutaa.

Niesprawiedliwi nie będą mieli bliskiego przyjaciela ani orędownika, któremu dano by posłuch (sura *Wierny*, 40:18).

A w kolejnym ajacie mówi tak:

وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ

La maa liz zaalimiina min ansaar.

I niesprawiedliwi nie mają pomocników (sura *Krowa*, 2:270).

Nasz drogi Prorok Muhammad (*saat*) był człowiekiem przebaczącym i ukazywał światu wspaniałe przykłady miłosierdzia i współczucia. Wszędzie, gdziekolwiek był, walczył z przejawami okrucieństwa, naruszania praw człowieka i niesprawiedliwości. Już czternaście wieków temu nasz Prorok (*saat*) ostrzegł nas: *Strzeżcie się czynienia niesprawiedliwości, bo sprawiedliwość w Dzień Sądu zamieni się dla was w ciemność*⁸⁵.

Nie można mówić o spokoju i duchowej harmonii, gdy ludzie w społeczeństwie nie ufają sobie nawzajem, nie doświadczają miłosierdzia i współczucia, podnoszą rękę na cudzą własność, honor, godność i samo życie. Takie społeczeństwo nie jest w stanie spokojnie rozwiązać żadnego ze swoich problemów. A prawdziwy muzułmanin musi być człowiekiem o wysokiej moralności, miłosiernym, godnym zaufania, o doskonałej organizacji duchowej. Jeden z muzułmańskich myślicieli powiedział kiedyś: „Najpiękniejszym przykładem dobroci jest przebaczyć, mając możliwość zemsty, i w szczodrości ofiarować to, czego ktoś potrzebuje”. Albowiem dobroć, odpuszczenie grzechów i miłosierdzie stanowią najcenniejsze ludzkie cnoty.

85. *Rijad as-Salihin*, t. 1, s. 252, *hadis* nr 201.

Szczodrość, wielkoduszność

Gotowość człowieka do przybycia na ratunek innym jest wspaniałą cechą charakteru i dobrym uczynkiem. Święty Koran mówi:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسِبُهُمْ
الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ
لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ الْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

Lil fukaraa'il laziina uhsiruu fii sabiilillaahi laa jastatii'uuna darban fil ardi jahsabuhumul dzaahilu agnijaa'a minat ta'affuf. Ta'rifuhum bi siimaahum laa jas'aluunan naasa ilhaafaa. La maa tunfikuu min chajrin fa innallaaha bihii aliim.

To jest dla ubogich, którzy poświęcili się na drodze Boga i nie mogą wędrować po ziemi. Głupiec sądzi z powodu ich skromności, że są pozbawieni pragnień. Ty zaś rozpoznasz ich po ich znamionach: oni nie proszą ludzi natrętnie. I cokolwiek dobrego dajecie, to bądźcie pewni, że Bóg już o tym wie (sura Krowa, 2:273).

Ręka, która daje, jest bardziej błogosławiona niż biorąca: w ten sposób zachęca się do hojności i wielkoduszności. Przeciwnieństwo szczodrości to skąpstwo, określane w islamie jako zła cecha charakteru. Nasz Prorok (*saał*) nakazuje, co następuje: *Strzeżcie się swego skąpstwa, albowiem skąpstwo zrujnowało tych, którzy byli przed wami. Pchnęło ich na drogę rozlewu krwi, zamieniając dla nich zakazane w dozwolone*⁸⁶.

I rzeczywiście tak jest, bowiem człowiek skąpy jest nieczuły, pozbawiony miłosierdzia i współczucia. Cechuje go chciwość i zdolność do wszelkiego rodzaju chytryści, sztuczek i oszustw dla własnej korzyści. A człowiek szczodry jest bogaty duszą, a skromny na zewnątrz. Dla niego pomoc, jaką okazuje znajdującym się w trudnej sytuacji, oznacza święto duszy. Nie należy zapominać, że:

86. *Rijad al-Salihin*, hadis nr 565.

- Hojność – to klucz do szczęścia,
- Hojność – to kwintesencja przyjaźni,
- Hojność – to kwiat sprawiedliwości⁸⁷.

Nasza historia jest bogata w konkretne przykłady materialnej i duchowej hojności naszych przodków. Wszystkie współczesne instytucje, m.in. fundacje i placówki charytatywne (*wakf*), fontanny do picia przy meczetach, szpitale, łaźnie, targowiska, karawanseraje i wspaniałe meczety, powstały dzięki szczodrości mecenasów: naszych muzułmańskich braci, którzy posiadali szeroką i hojną duszę.

Naszym obowiązkiem jest ochrona tych pięknych tworów ludzkich rąk i pomoc w tworzeniu nowych.

Wierność i prawdomówność

Oznacza to „postępować zgodnie z zaleceniami religii, iść, nie odchodząc z właściwej drogi, aby bronić sprawiedliwości”. Wierność to wartość duchowa, która zapewnia spokojną i zrównoważoną kontynuację relacji międzyludzkich w społeczeństwie. Utrata wzajemnego zaufania między ludźmi oraz naruszenie uczciwego i prawidłowego zachowania członków społeczeństwa może doprowadzić do jego upadku. Dlatego człowiek w swoich relacjach z innymi ludźmi powinien kierować się uczciwością, szczerością i wiernością. Prawość oznacza także zgodność z prawdą i prawdomównością. Ten, kto postępuje zgodnie z prawdą, nigdy nie będzie zawstydzony: zawsze zwycięży i będzie mu się powodziło. Zaprawdę Najwyższy Bóg nakazuje nam:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

Jaa ajuhal laziina aamanut takullaaha la kuunuu ma'as saadikiin.

O wy, którzy wierzyacie! Bójcie się Boga i bądźcie razem z prawdomównymi! (sura *Skrucha*, 9:119).

فَاسْتَقِمُّوا كَمَا أُمِرْتُمْ

Fastakim kamaa umirta la man taaba ma'aka la laa tatgał.

Idź prosto, jak przykazano tobie i tym, którzy nawrócili się razem z tobą (sura *Hud*, 11:112).

87. Artugrul Saraczbaszi, *Niezabwiennyje słowa*, s. 80.

Prorok Muhammad (*saat*) przypomina o naszej wielkiej odpowiedzialności przed Najwyższym Bogiem, wzywając nas do bycia uczciwymi i prawymi ludźmi. Po tym, jak Wysłannik Boga (*saat*) otrzymał w objawieniu powyższy ajat sury *Hud*, powiedział: *Sura Hud postarzyła mnie*.

A w jednym ze swoich *hadisów* Prorok – Duma Wszechświata (*saat*) – oznajmił: *Trzymajcie się prawdy, bo prowadzi człowieka do dobra, a dobroć doprowadzi go do Raju. Jeśli człowiek stale podąża do prawdy i stara się być zawsze uczciwy, prawdomówny, to stanie przed Bogiem jako najbardziej prawy (siddik)* [Muslim].

Słynny grecki filozof Eurypides powiedział, co następuje: „Jedyna nadzieja ludzi na szczęście leży w prawdzie”.

Zakończmy ten temat słowami, które wypowiedział Zija Pasza, że Najwyższy Bóg jest pomocnikiem wszystkich prawych, uczciwych i szczerych ludzi.

Przyjaźń

Przyjaźń to uczucie, które powstało między dwiema lub więcej osobami, połączonymi ze sobą więzami szczerzej miłości i szacunku.

W islamie przyjaźń w imię Boga jest mile widziana i chwalona, ale potępiana, jeśli opiera się na korzyści i zysku. Islam objawił, że wszyscy prawdziwie wierzący muzułmanie są dla siebie przyjaciółmi i braćmi. Święty Koran mówi:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

Innamal mu'minuuna ichlatun fa aslihuu bajna achalajkum lattakullaaha la'allakum turhamuun.

Wierzący są bowiem dla siebie braćmi! Zaprowadźcie więc pokój między braćmi i bójcie się Boga! Być może, dostąpicie miłosierdzia! (sura *Komnaty*, 49:10).

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

Lal takum minkum ummatun jad'uuna ilal chajri ta ja'muruuna bil ma'ru-fi ta janhaatna anil munkar: ta ulaa'ika humul muflihuun.

Niech powstanie z was wspólnota nawołująca do dobra, nakazująca to, co jest słuszne, i zakazująca tego, co jest złe. Oni są tymi, którzy osiągną szczęśliwość (sura *Rodzina Imrana*, 3:104).

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

Allaahu talijjul laziina aamanuu juchridzuhum minaz zulumaati ilan nuur.

Bóg jest opiekunem tych, którzy wierzą. On wyprowadza ich z ciemności do światła (sura *Krowa*, 2:257).

Dobre wychowanie i życzliwość

Dobre wychowanie oznacza opanowanie zasad i manier, których należy zawsze i wszędzie przestrzegać. To grzeczność, uprzejmość, delikatność i postępowanie według zasad przyzwoitości. Duchowy rozwój człowieka oraz dojrzewanie jego osobowości następują pod warunkiem posiadania przez niego powyższych cech.

Dobre manieri i życzliwość są cnotami i główną ozdobą człowieka. Dobre wychowanie chroni człowieka przed złymi pragnieniami i dążeniami. Nie na darmo mówi się: „Przyzwoitość człowieka jest cenniejsza od złota”.

Tak samo, jak człowiek potrzebuje jedzenia i picia, aby zachować zdrowie fizyczne, energię i formę, dokładnie w takim stopniu musi być dobrze wychowany, aby zachować zdrowie duchowe, moralne i zdrowy rozsądek. W dawnych czasach mawiano: „Umysł pozbawiony uprzejmości i dobrych nawyków jest niczym bohater bez broni, któremu nigdy nie uda się zrobić czegokolwiek na miarę swoich sił”.

W związku z tym Szams Tabrizi rzekł:

„Panie! Zrozum, że dobre manieri i przyzwoitość są dla człowieka tym samym, co dusza dla ciała. Światło w ludzkich sercach i światło w ich oczach biorą się właśnie z wychowania. Człowiek jest istotą wzniosłą, szlachetną. Nie uważaj go za istotę niską i nieistotną. Piękno i porządek pod sklepieniem wszechświata to moralność. Jeśli chcesz pokonać szatana, otwórz oczy i zrozum, że moralność go zabija. Jeśli syn Adamowy jest źle wychowany, to nie jest człowiekiem. Moralność bowiem odróżnia człowieka od zwierzęcia. Otwórz oczy i spójrz na Słowo Boże – Koran. W nim, ajat za ajatem, objawia się najważniejsze: znaczenie wszystkiego, co istnieje, całego świata, całego wszechświata – moralność”⁸⁸.

88. Ahmet Rifat, *Tasviri Ahlak*, s. 63.

Nasi przodkowie mawiali, że towar tanieje, jeśli jest go dużo. Nie dotyczy to jednak takiej kategorii jak moralność. Im więcej uprzejmości, grzeczności i życzliwości w człowieku, tym większe jest jego znacznie, doskonałość i godność. I jeszcze jedno: dobre maniery wyrażają obecność w człowieku poczucia wstydu i sumienia, które świadczą o jego duchowości. Ludzie dobrze wychowani są stateczni, wielkoduszni i skromni, wypełniający wszystkie przykazania i instrukcje Boga i wystrzegający się Jego zakazów. Są bardzo cnotliwi. Jakże szczęśliwi są ci, którzy posiadają te wspaniałe cechy!

Zaufanie

Oznacza to „wierzyć, ufać, czuć się bezpiecznym”. Mieć nadzieję i wierzyć w coś, ufać czemuś, to wysoka zdolność i cecha ludzka, wynikająca z jego prawdziwości i poprawności. Przeciwnością tego jest oszustwo, złamanie danego słowa, zdrada. Gdy między ludźmi znika poczucie zaufania, ich relacje ulegają zniszczeniu, społeczeństwo zaczyna się rozpadać, co prowadzi do nieuniknionej anarchii. Islam odrzuca nadużycia zaufania i klasyfikuje to jako dwulicowość. Nakazuje człowiekowi być prawdziwie wierzącym muzułmaninem, a nie oszczercą i wichrzycielem, od którego uciekają ludzie. Ich męka w Dniu Sądu będzie straszna, albowiem: **Idź prosto, jak przykazano tobie [...]** (sura *Hud*, 11:112).

Nasi przodkowie zasłynęli jako ludzie godni zaufania, przywoici, szlachetni i szanowani. W charakterze prawdziwego muzułmanina nie ma takich cech, jak niegodziwość, podłość, tchórzostwo i nieludzkość. Ale jeśli utraciliśmy cechy charakteru godne szacunku, to pokazuje, w jakim stopniu oddaliliśmy się od wypełniania Bożych nakazów i jak staliśmy się wobec nich obojętni i nieczuli (wobec zaleceń i przepisów). Powinniśmy dążyć do jak najszybszego naprawienia tego naszego niedociągnięcia. Albowiem niezawodność jest ozdobą zarówno człowieka, jak i całej ludzkości. Nie należy zapominać, że jeśli między członkami społeczeństwa pojawi się nieufność, wtedy zniknie też przyjaźń, sprawiedliwość, sumienie i miłosierdzie. Prawo i sprawiedliwość zostaną zastąpione przez przekupstwo, korupcję, kumoterstwo, przebiegłość i oszustwo. Jeśli ludzie nie boją się Najwyższego Boga, a zaufanie do wymiaru sprawiedliwości zostało utracone, oznacza to zbliżającą się katastrofę społeczną.

Tylko pobożność i mechanizmy sprawiedliwości państwowej są w stanie zapewnić integralność i spokój we wspólnocie. W tym celu ludzie muszą przestrzegać wszystkich nakazów Najwyższego Boga i szlachetnej

sunny naszego ukochanego Proroka Muhammada (*saat*), ponieważ Bóg w Świętym Koranie przykazał, co następuje:

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا
أَنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

Fastakim kamaa umirta la man taaba ma'aka la laa tatgaal: innahuu bimaa ta'maluuna basiir.

Idź prosto, jak przykazano tobie i tym, którzy nawrócili się razem z tobą. I nie przekraczajcie granicy, On bowiem widzi to, co wy czynicie! (sura *Hud*, 11:112).

Łagodność

Posiadanie miłego i zgodnego charakteru oznacza bycie osobą uprzejmą i łagodną. Łagodność oznacza w islamie bardzo pożądaną cechę charakteru, ponieważ człowiek tak usposobiony ma w sobie miłość i przyciągającą siłę, która przenosi się na otaczających go ludzi i uspokaja ich. Jedną z najwspanialszych cech naszego drogiego Proroka (*saat*) była właśnie jego łagodność. Bóg kocha statecznych, posiadających zgodne, łagodne usposobienie. Tak mówi o tym Święty Koran:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ
وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

Fabimaa rahmatim minallaahi linta lahum. La la' kunta fazzan galiizal kalbi lanfadduu min hallika.

Ze względu na miłosierdzie Boga postępowałeś z nimi łagodnie. Gdybyś był bezwzględny i twardego serca, to oni odstąpiliby od ciebie (sura *Rodzina Imrana*, 3:159).

Prorok Muhammad (*saat*), wzywając ludzi, wychowując ich i starając się poprawić ich moralność, zawsze przyjmował za podstawę łagodny i życzliwy stosunek do ludzi. Doradzając swoim towarzyszom, aby byli uprzejmi i wychowani, mówił, co następuje: *Pan jest miłosierny dla Swoich sług. Jest zadowolony z tych, którzy próbują ułatwić ludziom życie. Jeśli chodzi o tych, którzy utrudniają życie, to odbiera od nich całe dobro i przekazuje pomagającym*⁸⁹.

89. Bucharī, *Adab*, 35; Muslim, *Birr*, 77.

W innym *hadisie* Wysłannik Boga (*saat*) powiedział: *Tam, gdzie jest łagodność i delikatność, zawsze będzie piękno. Gdzie nie ma dobrych relacji, nie ma niczego dobrego*⁹⁰.

Muhammad (*saat*) traktował ludzi uprzejmie i grzecznie, szczególnie Beduinów, którzy niedawno przeszli na islam i nie otrzymali właściwej edukacji. Z tego powodu byli pozbawieni elementarnych zasad zachowania. Nigdy nie traktował ich surowo, wręcz przeciwnie, robił wszystko co możliwe, aby ich do siebie przyciągnąć. Można przytoczyć wiele przykładów z życia Proroka (*saat*), gdy ze zrozumieniem reaguje na niegrzeczne postęпки nowo nawróconych. Abu Hurajra opowiedział następującą historię:

„Pewien Beduin przyszedł do Proroka (*saat*). Pomodlił się przy ścianie meczetu, podniósł ręce i zaczął odmawiać następującą modlitwę: »O mój Panie! Zmiłuj się nade mną i Muhammadem. Nie okazuj Swojego miłosierdzia nikomu oprócz nas dwóch!«.

Prorok Muhammad (*saat*), który w tym czasie przebywał w meczecie, słysząc dziwną prośbę Beduina, zaczął się uśmiechać. Następnie, zwracając się do niego, powiedział: *Za bardzo ograniczasz bezgraniczne miłosierdzie Boga!* Beduin posiedział trochę obok Proroka (*saat*), a kiedy poczuł potrzebę, poszedł w kąt meczetu i zaczął się tam załatwiać. Obecni w meczecie współwyznawcy, widząc zachowanie Beduina, byli zaskoczeni i dezorientowani. Niektórzy zaczęli krzyczeć: »Nie rób tego!«, inni rozgniewali się i ruszyli ku niemu, aby powstrzymać go od haniebnego czynu. Jednak Prorok Muhammad (*saat*) natychmiast zareagował słowami: *Zostawcie go w spokoju, niech skończy, co zaczął!*

Następnie kazał wylać duże wiadro wody w miejscu, w którym Beduin załatwił swoją potrzebę. Potem uspokoił swoich towarzyszy następującymi słowami: *Zostaliście posłani na ten świat, aby ułatwić ludziom życie, a nie utrudniać!*⁹¹.

Bez względu na to, jak cnotliwy jest dany człowiek, jak zręczny i utalentowany może być, jeśli ma twardy, surowy charakter, może to sprawić, że zapomni o wszystkich swoich cnotach. W związku z tym nasz drogi Prorok (*saat*) mówił:

*Ludzie pozbawieni grzeczności i łagodności, pozbawiają się wszelkich łask i dobra*⁹².

90. Muslim, *Birr*, 78; Abu Dawud, *Adab*, 10.

91. Abu Dawud, *Taharat*, 136.

92. *Izbrannyje hadisy*, *hadis* nr 80.

Bóg Najwyższy jest cichy i kocha grzeczność i łagodność. Ludzi uprzejmym i łagodnym obdarza takimi łaskami, jakich nigdy nie da ludziom okrutnym i bezdusznym⁹³.

A skoro tak, to nie realizujemy swoich czynów i słów przy pomocy przemocy i ucisku innych ludzi. Nie zapominajmy, że „mocny ocet szkodzi naczyniu, w którym się znajduje”. Nie zapominajmy, że Pan mówi:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ
فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ
عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

Allaziina junfikuuna fis sarraa' i laddarraa' i tal kaazimiinal gajza tal aafii-na aninnaas: tallaaahu juhhibbul muhsiniin.

[...] dla tych, którzy rozdają w szczęściu i w niedostatku, którzy powstrzymują gniew i wybaczą ludzom. Zaprawdę, Bóg kocha czyniących dobro (sura Rodzina Imrana, 3:134).

Wyrozumiałość

Islam zaleca zawsze wzajemną wyrozumiałość, gdyż właśnie cierpliwość, wyrozumiałość i dobre chęci sprzyjają wzmocnieniu więzi miłości i szacunku między ludźmi, zapobiegają pojawieniu się antypatii i nienawiści. Gdyby wyrozumiałość stała się głównym elementem naszych osądów i działań, nasze zachowanie byłoby znacznie bardziej cywilizowane, a nasze postęпки odpowiadałyby zaleceniom Najwyższego Boga. Przecież Najwyższy Bóg obiecuje przebaczenie grzechów tym, którzy wiedzą jak poskromić swój gniew, czynić dobro i traktować ludzi z miłosierdziem. Z tego powodu Święty Koran nakazuje:

وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا
السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ
فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ
عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

93. Rijad as-Salihin, t. 2, s. 637.

*La saari'uu ilaa magfiratim mir rabbikum la dzannatin arduhas sama-
alaatu tal ardu u'iddat lil muttakiin, allaziina junfikuuna fis sarraa'i laddar-
raa'i tal kaazimiinal gajza tal aafiina aninnaas: lallaahu juhIBbul muhsiniin.*

I prześcigajcie się w wyścigu po przebaczenie od waszego Pana i do Ogrodu, rozległego niczym niebiosa i ziemia. On jest przygotowany dla ludzi bogobojnych, dla tych, którzy rozdają w szczęściu i w niedostatku, którzy powstrzymują gniew i wybaczą ludziom. Zaprawdę, Bóg kocha czyniących dobro (sura *Rodzina Imrana*, 3:133–134).

Według naszej religii muzułmanin, w którego sercu tkwią takie cnotliwe uczucia, jak miłość, miłosierdzie, współczucie, wyrozumiałość i życzliwość, jest człowiekiem, który osiągnął pełną dojrzałość zarówno w wierze, jak też wiedzy. Tacy ludzie nie mogą być tyranami i egocentrykami. W ich sercach nie ma miejsca dla nienawiści, zemsty i zepsucia. Do każdego, kimkolwiek byłby, odnoszą się łaskawie i z miłosierdziem. Tego, czego życzą sobie samym, życzą również innym muzułmanom. Zawsze są zrównoważeni w słowach i wykazują wyrozumiałość wobec ludzkich niedociągnięć. O takich muzułmanach nasz drogi Prorok (*saat*) powiedział: *Najbardziej cnotliwymi spośród was są ci, którzy władają wysoką moralnością i obyczajowością.*

Od urodzenia jesteśmy skazani na życie w społeczeństwie. W naszym środowisku mogą być ludzie o innych poglądach i innego wyznania. Jeśli żyją zgodnie z prawem i porządkiem, to nie mamy prawa ich nienawidzić, poniżać i uciskać. Życie naszego drogiego Proroka (*saat*) jest pełne przykładów miłosierdzia i wyrozumiałości. Nawet zaciekli wrogowie Wysłannika Boga (*saat*) po spotkaniu i rozmowie z nim nie mogli ukryć swojego podziwu dla niego. Nie ma wątpliwości, że powodem wychwalania Proroka (*saat*) w Koranie jest przede wszystkim najwyższa moralność i obyczajowość tej szlachetnej osoby. Stanowi przykład najczystszej przyzwoitości, odznaczającej się nieskończoną cierpliwością, miłosierdziem, tolerancją i bezgraniczną miłością do ludzi.

Przykładem takiego stosunku Proroka (*saat*) do ludzi jest historia Anasa ibn Malika:

„Pewnego razu szedłem razem z nim. Nosił gruby płaszcz z tkaniny z Nadżranu. I nagle dogonił nas jakiś Beduin i chwytając za okrycie, mocno pociągnął w dół. Szarpnięcie było tak silne, że na szyi Wysłannika Boga (*saat*) został ślad po płaszczu. Wtedy Beduin powiedział do niego:

»O Muhammadzie! Załaduj moje wielbłądy bogactwem Boga, które jest pod twoją opieką. Przecież nie załadujesz własnych materiałów, a nawet ich nie odziedziczyłeś!«. Słyszając jego słowa Prorok (*saat*) uśmiechnął się. Potem wezwał do siebie jednego z towarzyszy i nakazał mu: *Załaduj na jednego wielbłąda owies, a na drugiego daktyle!*⁹⁴.

Jeśli weźmiemy jego sposób życia jako przykład do naśladowania i będziemy się doskonalić, wówczas zostaniemy wynagrodzeni wstawiennictwem Wysłannika Boga (*saat*). Nic nie stracimy, jeśli będziemy traktować się życzliwie i wyrozumiale, za to wiele zyskamy.

Życzliwość

Islam, opierając się na zaleceniach Boga, zawsze zalecał życzliwość i dobre uczynki. W Świętym Koranie jest wiele instrukcji wzywających do dobra i ostrzegających przed złem. Ponadto Koran nakazuje podejmowanie decyzji, kierując się nie tyle uczuciami, co opierając się na sprawiedliwości zgodnej z wymogami Boga.

W islamie prawdziwa dobroć jest cnotą i odpowiada prawom religii. W pełni akceptują to ludzie o zdrowym rozsądku. Zło stanowi przeciwieństwo dobra i przynosi krzywdę człowiekowi. Za każde dobro jest nagroda, o czym wspomina się w wielu ajatach Koranu. Na przykład:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ
وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ

Man amila saalihan falinafsihii la man asaa'a fa'alajhaa: la maa rabbuka bi zallaamil lil abiid.

Ten, kto czyni dobro, czyni to dla samego siebie, a kto czyni zło, czyni to przeciwko sobie. Twój Pan nie krzywdzi Swoich sług! (sura *Wyjaśnione*, 41:46).

Człowiek dysponuje wolnością w swojej woli, jednak nie jest wolny od odpowiedzialności. Potrzebuje odpowiedzialności, aby kontrolować swoje działania. Gdyby każdy mógł robić to, co chce i gdzie chce, to nigdzie nie byłoby ani porządku, ani duchownego spokoju. W gruncie rzeczy, jeśli człowiek nie byłby odpowiedzialny za swoje czyny, wtedy nie byłoby żadnego sensu ani w dobru, ani złu, ani w poprawności, ani w błędach.

94. Muslim, *Zakat*, 128; Abu Dawud, *Adab*, 1.

Życie w zgodzie z Boskimi nakazami i prawami zapewnia spokój i porządek w społeczeństwie. W rzeczach dozwolonych i zabronionych przez Najwyższego Boga zawiera się wiele mądrości. Niestety, nie zadajemy sobie trudu, aby zastanowić się nad tymi sprawami. Zgodnie z naszą religią dojrzały muzułmanin, w prawdziwym znaczeniu tego słowa, jest osobą cywilizowaną. A stać się nią można tylko podążając drogą cnoty, oświetloną dobrocią, pięknem i prawdą. W Świętym Koranie nazywa się ona *Siratal mustakim – Prawdziwa Droga*. To droga prawdy, droga Boga. Nie ma na niej spisków, niepokoju, oszustwa, poniżania człowieka, zamachów na życie, honor, godność i własność człowieka. Jednym słowem nie ma tam miejsca na niesprawiedliwość i ucisk.

Droga ta wzywa człowieka ku dążeniu do miłości i szacunku dla innych ludzi, do solidarności, braterstwa, sprawiedliwości, współczucia i miłosierdzia, do pracy i nauki. Czyli do wszystkiego, co jest dobre. I wzywa go do ucieczki przed wszelkimi przejawami zła. To droga tych, którzy szanują prawdę i sprawiedliwość. To droga tych, którzy wierzą we Wszechmogącego Boga. A najpiękniejszym przykładem na niej jest sposób życia pełen pouczeń i lekcji dla nas: sposób życia naszego ukochanego Proroka (*saal*). Studiując życie Wysłannika Boga (*saal*), każdy może nauczyć się czegoś pożytecznego. Spójrzcie na to, co nakazał nam nasz Prorok (*saal*):

*Nigdy nie zaniedbuj okazywania dobra, nawet jeśli będzie to pozdrowienie życzliwym uśmiechem twego brata w wierze*⁹⁵.

*Ten, kto wzywa ludzi do czynienia dobra, zasługuje na taką samą zapłatę, jak ci, którzy dobro uczynili*⁹⁶.

Istnieje wiele innych, skierowanych do nas, bardzo mądrych i pouczających nakazów Wysłannika Boga (*saal*). Dobro i piękno nigdy nie tracą swego znaczenia wśród cywilizowanych ludzi. Nie powinniśmy jednak zapominać o tym, że dobro musi spełniać muzułmańskie i ogólnoludzkie kryteria. Wykonane dobro, o którym nieustannie się przypomina, traci swoje znacznie i moc. Okazane przez nas dobro w żadnym przypadku nie powinno wywoływać uczucia przygnębienia i poniżenia u tego, komu je wyświadczyliśmy.

95. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 121.

96. Tamże, *hadis* nr 172.

Zadowolenie z rzeczy małych

Zadowolenie z rzeczy małych oznacza bycie wdzięcznym Bogu, skromność i niekierowanie się własnymi zachciankami oraz pragnieniami. Nie należy jednak błędnie interpretować tego pojęcia. Zadowalanie się niewielkimi rzeczami wcale nie świadczy o ignorowaniu pracy, starań, dążeń, badań i studiów. Oznacza jak najlepsze wykorzystanie tkwiących w was możliwości, a w żadnym przypadku nie świadczy o zejściu na nieprawą drogę w chęci pozyskania czegoś większego. Innymi słowy, człowiek powinien być wdzięczny Bogu za otrzymane błogosławieństwa i łaski. Bowiem tam, gdzie nie ma wdzięczności, rodzą się żądze, namiętności, ambicje i zarozumiałość. To zaś przemienia człowieka w niewolnika swoich namiętności, czyniąc go chciwym, skąpym i zawistnym. W przytłaczającej większości przypadków właśnie chciwość, skąpstwo i zazdrość wpychają ludzi na niebezpieczną drogę.

Ludzie, którzy nie wiedzą, jak zadowolić się małymi rzeczami, są pozbawieni spokoju i równowagi. Zawsze będą zazdrośni o cudze rzeczy i niezadowoleni z własnego statusu. Odbiera to im szczęście, a ich egzystencja zamienia się w mękę. Tymczasem nasza wiara wzywa między innymi do tego, aby człowiek był spokojny i zrównoważony. Pomaga mu odnaleźć drogi prowadzące do ukojenia duszy. Ludzie, którzy nie potrafią zadowalać się małym, stają się niewolnikami własnych namiętności i wiele tracą w sensie duchowym. O takich ludziach Farid al-Din Attar powiedział: „Nawet wszystkie bogactwa świata nie są w stanie wzbogacić człowieka, który nie wie, jak zadowalać się tym, co ma”. Natomiast nasz drogi Prorok (*saat*) rzekł: *Prawdziwe bogactwo nie zawiera się w wielkim majątku, a w bogactwie duszy*, a także: *Zadowolenie to niekończące się bogactwo*⁹⁷. Tak Prorok Muhammad (*saat*) zwrócił naszą uwagę na znaczenie tej wysokiej jakości, której brak prowadzi do zawiści, tj. stanu, w którym człowiek pragnie braku możliwości u innej osoby. W islamie to uczucie jest uważane za właściwość złego charakteru.

Chcę jeszcze raz powtórzyć, że skromność i satysfakcja z rzeczy małych nie oznacza lenistwa. Ograniczenie wymagalności poświadcza zdolność człowieka do bycia wdzięcznym Bogu za okazane mu miłosierdzie i dobra, a także jego oczyszczenie z pożądlivosti i namiętności. Wiążą się z tym słowa naszego drogiego Proroka (*saat*): *Patrzcie na tych, którzy pod względem dóbr doczesnych są w gorszej sytuacji od was, a nie na tych, którzy*

97. *Fath al-Kabir*, t. 2, s. 309.

są w lepszej. Albowiem najlepszą rzeczą dla was jest okazywanie szacunku błogostawieństwu i łaskom Boga⁹⁸.

Sposób wypowiedania się

Najskuteczniejszy środek pomagający ludziom we wzajemnym zrozumieniu to rozmowa. Jednym z głównych warunków nawiązywania przyjaźni jest zyczliwość i delikatność mowy. Nasi przodkowie mówili: „Przyjemna mowa może nawet wyciągnąć węża z gniazda”.

Człowiek, bez względu na to, jaką pozycję w społeczeństwie zajmuje, na jakim jest szczeblu w hierarchii, z kimkolwiek rozmawia, musi przywiązywać dużą wagę do swojego sposobu wyrażania się i prowadzenia rozmowy. Nic dziwnego, że mówi się: „Powiedz mi zdanie, a powiem ci, kim jesteś”. I rzeczywiście: „Słowo człowieka jest wyrazicielem jego myśli i umysłu, wyznacznikiem jego wykształcenia, cnoty i statusu”⁹⁹. Sposób prowadzenia rozmowy najlepiej oddaje osobowość mówiącego, poziom jego kultury i doświadczenia. Nasi wielcy pisarze i poeci wypowiedzieli wiele wspaniałych słów o umiejętności prowadzenia rozmowy. Każde przepełnia mądrość i wskazówki. Na przykład poeta Kul Nesimi zalecał w jednym ze swoich wierszy umiarkowanie w mowie, dowodząc, że wszystkie nasze pomyłki wynikają z braku powściągliwości języka. Natomiast Nizami wzywa nas do uprzejmości w mowie i jej zrównoważenia: „Wszystkie biedy na nasze głowy sprowadza nasz niepowściągliwy język”.

Wychodzi na to, że cywilizowana osoba nie powinna smuć otaczających ludzi swoją mową, nie krzywdzić ich, a wręcz przeciwnie, radować ich dusze swoją łagodną, przyjazną komunikacją. Ponadto, jedną z największych cnot człowieka w islamie jest jego umiejętność dobrej rozmowy i zdobywania ludzkich dusz.

W komunikacji powinniśmy brać pod uwagę w jakim środowisku i z jakim człowiekiem możemy używać tych czy innych wyrażań i słów. Jednak mowa nie powinna być fałszywa i nieszczerza, by nie mówiono o nas, że „nasze usta są jak miód”. Słowo, czasem zdolne do przerwania kłótni, może również stać się przyczyną kłopotów. Junus Emre, narodowy poeta Turcji, tak mówił w jednym ze swoich wierszy:

98. *Izbrannyje hadisy*, kniga 2-ja, *hadis* nr 79.

99. Ahmet Rifat, *Tasviri Ahlak*, s. 199.

*Istnieje słowo, zdolne zakończyć wojnę,
I słowo, przez które ktoś straci głowę.
Są słowa słodkie na podobieństwo miodu,
I są również takie, gorzkie niczym jad.*

Popełnicie znacznie mniej błędów, jeśli w rozmowie będziecie przestrzegać następujących zasad:

- Bądźcie poważni i unikajcie wywyższania się oraz poufałości.
- Rozważajcie każde słowo i używajcie je we właściwy sposób.
- Bądźcie naturalni.
- Wypowiadajcie słowa jasno i wyraźnie.
- Nie podnoście głosu, nie mówcie gwałtownie.
- Nie mówcie cicho i tak rozwlekcie, że współrozmówca może zasnąć.
- Unikajcie nadmiernej mimiki i gestykulacji.
- Nie powtarzajcie ciągle zwrotów typu: „Tak, co też chciałem wam powiedzieć”, albo „Powiem wam”. Nie korzystajcie z innych słów „pasożytów”.
- Nie pryskajcie śliną podczas rozmowy.
- Nie używajcie słów typu: „ciamajda”, „gamon”, „tępak”.
- Zwracajcie się do rozmówcy raczej przez „pan”, a nie „ty”.
- Gratulując i wyrażając współczucie, czyńcie to krótko.
- Unikajcie napuszonych wypowiedzi, pełnych słownikowych wyrażań.
- Nie zmuszajcie rozmówcy do słuchania.
- Zwracajcie się odpowiednio do wieku kobiet, dzieci i osób starszych.
- Starajcie się nie tylko mówić sami, ale słuchajcie też rozmówcy.
- Nie przerywajcie swojemu rozmówcy. Jeśli to zrobiliście, poproście o wybaczenie.

A teraz podam kilka przykładów na to, jak wielką wagę do umiejętności rozmowy przywiązywał nasz drogi Prorok (*saat*):

Niech wierzący w Boga i Dzień Sądu powie coś dobrego albo zamilknie.

Abu Hurajra przekazuje nam następującą rozmowę, która toczyła się między towarzyszami i Wysłannikiem Boga (*saat*):

– O Wysłanniku Boga, jaki powinien być muzułmanin, aby trafić do Raju?

– *Powinien bać się Najwyższego Boga i być osobą wysoce moralną.*

Zapytali Wysłannika Boga (*saat*):

– Jaki jest najczęstszy powód pójścia do Piekła?

– *Język człowieka i jego genitalia* – odpowiedział Prorok (*saat*)¹⁰⁰.

Jak widzicie, nasz Prorok (*saat*) przypomina nam o potrzebie uważania na swój język, używania go tylko w dobrych celach, aby uniknąć nieprzyjemności, które mogą zdarzyć się w życiu. Nasz drogi Prorok (*saat*) wypowiedział też te mądre słowa: *Milczeć, póki cię nie zapytają, jest znacznie korzystniej, niż mówić, zanim zmuszą cię do milczenia.*

Z tych słów staje się jasne, że człowiek musi wiedzieć, jak i w jakiej formie powinien się odzywać. Słowo bowiem może zarówno zbliżać ludzi, jednoczyć ich, jak i odpychać od siebie, jeśli zostało użyte niewłaściwie. Wtedy może doprowadzić człowieka do grzechu i przynieść mu nieszczęście.

Cierpliwość

Człowiek, podobnie jak wszystkie żywe istoty na ziemi, przeżywa życie przeznaczone mu przez Najwyższego Boga i umiera. Nie jest nam dana wiedza, kiedy i w jakim wieku każdy z nas umrze. Koran mówi:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

Kullu nafsin zaa'ikatul maat: summa ilajnaa turdza'uun.

Każda dusza zakosztuje śmierci, następnie do Nas będziecie sprowadzeni (sura *Pająk*, 29:57).

Te Boże przykazania są niezmiennie i niepodważalne. Jednak byłoby z naszej strony błędem porzucenie wszystkich dóbr doczesnych z powodu tego, że prędzej lub później wszyscy umrzemy. Niewłaściwe byłoby również pozostawienie swoich dzieci w biedzie, bez środków do życia. Dopóki żyjemy, musimy pracować dla obu światów. Taki jest nakaz naszej religii.

100. *Rijad as-Salihin*, t. 2, *hadis* nr 629.

Na naszej życiowej drodze może wydarzyć się wiele rzeczy. Ziemskie życie czasem będzie nas radować, a czasem smucić, gdyż jest kapryśne i pełne wszelkiego rodzaju wzlotów i upadków. Dlatego, abyśmy się opamiętali i doszli do siebie, Wszechmogący poinformował nas o Swojej decyzji, która powinna służyć nam jako przewodnik przez całe życie:

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

Innal insaana lafi chusr. Illal laziina aamanuu la amiliuus saalihaati la ta-laasaat bil hakki la taalaasaat bis sabr.

Zaprawdę, człowiek zmierza do zguby, oprócz tych, którzy wierzą i czynią dobre dzieła, zachęcają się wzajemnie do prawdy i zachęcają się wzajemnie do cierpliwości (sura *Czas przedwieczorny*, 103:2–3).

Tymi wypełnionymi wielką mądrością ajatami Najwyższy Bóg oznajmia ludziom, że będą przegrani, jeśli podążą za swoimi pragnieniami i namiętnościami. Nie wyrządzą sobie krzywdy tylko wtedy, jeśli mają silną wiarę w Boga, a ich czyny będą szczerze, dobre i pożyteczne. I jeszcze jedno: Najwyższy Bóg przypomina nam o potrzebie stałego bycia zwoleńnikami sprawiedliwości i o tym, że przez całe życie powinniśmy być cierpliwi.

Czasem nasza praca może nie kończyć się pożądanym rezultatem, nasza determinacja i wola mogą być niewystarczające, a nastrój pochmurny. Nigdy jednak nie zależy popadać w stan przygnębienia i beznadziei! Każde przedsięwzięcie, którego się podejmujemy, każdy swój obowiązek musimy z bezgraniczną cierpliwością i niewzruszoną siłą doprowadzić do samego końca. W naszej Świętej Księdze jest ponad siedemdziesiąt ajatów, które mówią o cierpliwości, znaczeniu bycia cierpliwym, o korzyściach płynących dla człowieka z cierpliwości. Na przykład w dwudziestym czwartym ajacie 32. sury *Pokłon* informuje się, że ludzie cierpliwi mogą wznieść się na taki poziom, że będą zdolni pełnić rolę przywódcy. I rzeczywiście, w życiu znajdziemy wiele przykładów tego, jak ludzie wytrwali i cierpliwi osiągnęli bardzo wysoki poziom zawodowy, status społeczny, zyskując sławę i szacunek między ludźmi. Wszyscy prorocy dla swoich społeczności są przykładami wielkiej cierpliwości. A najważniejszym czynnikiem leżącym u podstaw sukcesu uczonych, badaczy, wielkich dowódców jest właśnie ich ogromna cierpliwość. To dzięki niej tacy

ludzie jak Maulana Rumi, Junus Emre, Thomas Edison, Izaak Newton i wiele, wiele innych znamienitych postaci zyskało nieśmiertelność w historii ludzkości.

Głównym warunkiem sukcesu i dojrzałości człowieka jest cierpliwość. Przecież Najwyższy Bóg powiedział:

وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

Ła laman sabara ła gafara inna zaalika lamin azmil umuur.

A kto okaże cierpliwość i przebaczenie, to będzie postanowiona sprawa (sura *Narada*, 42:43).

Cierpliwość w pewnym sensie wyraża również kategorię czasu... Są takie momenty w życiu, gdy ogarnia nas niepokój i smutek. Wydaje się, że wszystko dobiegło końca. Ale jeśli trochę pocierpimy, to zobaczymy, że czas obrócił się na naszą korzyść. Dlatego mówi się: „Cierpliwość to słodki owoc, jednak trzeba dużo czasu, aby dojrzał”. Skoro tak, to nie popadajmy w przygnębienie i pesymizm! Starajmy się wytrwale, cierpliwie i właściwie wspinać po schodach życia!

Powitanie

Islam kładzie duży nacisk na wzajemne powitanie. Pozdrowienie wyraża naszą przyjaźń i życzenie zdrowia. W naszej religii jest równoznaczne *dua*. W tym sensie oznacza prośbę do Boga o miłosierdzie i przebaczenie grzechów dla naszego brata w wierze. Pewnego razu zapytano naszego drogiego Proroka (*saat*): „Jakie są najbardziej cnotliwe uczynki w islamie?”. Wysłannik Boga (*saat*) odpowiedział: *Pozdrowić ludzi (znajomych i obcych) i nakarmić ich*. Abu Hurajra opowiadał, że pewnego razu Prorok Muhammad (*saat*) nakazał:

*Przysięgam na Boga, w którego woli jest moja dusza: dopóki nie uwierzycie, nigdy nie wejdziecie do Raju. Dopóki nie pokochacie się wzajemnie, zaprawdę nie uwierzycie. Czy mam wam powiedzieć, dzięki czemu możecie się pokochać? Rozpowszechniajcie pozdrowienie!*¹⁰¹

Jak wynika z treści tego *hadisu*, pozdrowienie i dobre wzajemne życzenia są oznakami miłości i duchowej doskonałości¹⁰².

101. Muslim, *Iman*, 94.

102. *Rijad as-Salihin*, t. 2, *hadis* nr 848.

Oto co Święty Koran mówi o pozdrawianiu:

وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا
بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا

Ła izaah hujjiitum bi tahijjatin fahajjuu bi ahsana minhaa ał rudduuhaa. Innallaaha kaana alaa kulli szaj'in hasiibaa.

Kiedy zwracają się do was z pozdrowieniem, to odpowiedzcie jeszcze piękniejszym pozdrowieniem lub choćby takim samym. Bóg każdą rzecz bierze pod uwagę (sura *Kobiety*, 4:86).

Niestety, w dzisiejszych czasach wspomniały zwyczaj witania się praktycznie zanikł. Wiele osób pozdrawia wyłącznie swoich najbliższych znajomych i nawet nie patrzy w kierunku innych. A przecież to święta okazja do zbliżenia ludzi i powód do nawiązania przyjaźni. Dołóżmy wszelkich starań, aby ten zwyczaj odżył.

Miłość

Muzułmańscy uczeni twierdzą, że wszechświat opiera się na miłości, podobnie jak pochodzi z niej wszystko, co istnieje wokół nas. Rzeczywiście, przyczyną wszystkiego jawi się miłość. Ona łączy społeczności i utrzymuje członków rodziny w ramach wzajemnego szacunku. Stanowi ozdobę i pociechę rodzinnych ognisk, radość oczyszczającą ludzkie serca. Jest źródłem cnót, dobrych uczynków i wielkoduszności. Gdyby to uczucie nie istniało, matki i ojcowie nie kochaliby własnych dzieci, a dzieci nie okazywałyby im szacunku i nie starały się o ich przychyłność. Człowiek rodzi się po to, aby kochać i być kochanym, ponieważ okazanie miłości jest powodem bycia kochanym. Dlatego człowiek powinien okazywać najbardziej wzniosłą miłość, przede wszystkim do Najwyższego Boga, który go stworzył. Człowiek powinien przede wszystkim kochać Boga, aby zostać nagrodzony łaską i przebaczeniem grzechów. Miłość jest Bożą łaską udzielaną ludzkiemu sercu i jeśli jest właściwie realizowana, to zwiększa dojrzałość i doskonałość człowieka.

Maulana Rumi powiedział o miłości: „Dzięki miłości mętne wody stają się przezroczyste niczym lza. Każde cierpienie leczy się miłością. Z miłości padyszachowie stają się niewolnikami”. Jeśli człowiek zechce, wtedy we wszystkim może znaleźć coś godnego miłości. Trzeba tylko dostrzec to piękno i przyjąć, że „to, co stworzone, stworzył Twórca”. Nasz drogi

Prorok (*saat*) w jednym ze swoich wspaniałych *hadisów* wypowiedział następujące słowa: *Nie uda się wam wejść do Raju, dopóki nie staniecie się wierzącymi w Boga, prawdziwymi muzułmanami. I nie zostanieie muzułmanami, dopóki wzajemnie się nie pokochacie*¹⁰³.

Ten wspaniały *hadis* wyraża jasną i wyraźną myśl, że aby stać się prawdziwym muzułmaninem, musimy przede wszystkim doświadczać uczucia szczerzej, wzajemnej miłości. Ale miłość wychowana niezgodnie z Bożymi zasadami nie wystarczy ani w tym, ani w następnym życiu. Muzułmanin, którego serce jest wypełnione miłością, nie może zachowywać się ordynarnie i samolubnie. Ci ludzie, którzy za wzór wzięli życie naszego drogiego Proroka (*saat*), słuchali jego zaleceń i byli posłuszni nakazom Najwyższego Boga, nigdy nie okazali się przegranymi. Udało im się przeżyć wspaniałe życie, pełne spokoju i duchowej harmonii. To miłość, a nie wrogość i nienawiść, rozwija pozytywne relacje międzyludzkie. A skoro tak, zatem starajmy się kochać i być kochanymi. Nie zapomnijmy przy tym nawet na chwilę następujących wersów z wiersza Junusa Emre:

Nie na bitwę przyszedłem, ale dla miłości.

Domem twego przyjaciela są ludzkie serca.

Przyszedłem, aby serca radością napełnić.

Skromność (pokorność)

Religia islamu rozwinęła w najwyższym stopniu zasady i reguły, których ludzie muszą przestrzegać, wypełniając cały szereg obowiązków, ponosząc odpowiedzialność przed Najwyższym Bogiem. Zarówno w zakazach, jak i nakazach Najwyższego zawiera się wiele mądrości i korzyści. Jedną z najbardziej pożądanых cech człowieka jest jego pokora lub skromność. W związku z tym nasza Święta Księga mówi:

وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

Łachfid džanaahaka lima nittaba'aka minal mu'miniin.

I pochyl twe skrzydła ku wierzącym, którzy podążają za tobą (sura *Poeci*, 26:215).

A nasz Prorok (*saat*) powiedział na ten temat, co następuje:

103. *Rijad as-Salihin*, t. 2, *hadis* nr 851.

Niechaj radują się ci, którzy okazywali pokorę wobec losu, zachowując swą godność, którzy nie okazywali zuchwałości i nieskromności, którzy zarobili pieniądze uczciwą pracą i wydali je na zbożne, dobre sprawy, którzy współczują biednym i pokrzywdzonym, a także ci, którzy zbliżają się do ludzi mądrych i wiedzących. Niechaj radują się ci, którzy zarabiają uczciwie, i ci, którzy nie popełniają złych uczynków wobec ludzi. Jakże szczęśliwi są ci, którzy uzbrojeni w wiedzę czynią dobre uczynki, którzy nadwyżkę swoich dóbr oddają ubogim jako jałmużnę, i ci, którzy dotrzymują słowa¹⁰⁴.

Osoba pokorna to człowiek, który zrozumiał takie pojęcia, jak wrozumiałość, cierpliwość, godność i kieruje się nimi w swoim życiu. Pokorność czy skromność w żaden sposób nie oznacza upokorzenia. Nie oznacza, że człowiek pozwala podeptać swoją godność i honor, stając się nieszczęśliwym, nic nieznaczącym i słabym.

Bycie pokornym oznacza bycie zrównoważonym, łagodnym, czułym i ugodowym we wszystkich swoich czynach i działaniach. Pragnienia człowieka pokornego są zawsze rozsądne i logiczne.

Człowiek skromny jest rozumny. Wierzy w siebie, posiada silną wolę, umie wybaczać ludziom błędy i w razie potrzeby spieszy im z pomocą. Nie ma w nim arogancji i zadufania. Nie jest fantastą, ale realistą. Nasza religia i Prorok (*saat*) witają ludzi o takich cechach. Nic dziwnego, że Wyśłannik Boga (*saat*) przekazał nam: *Kto stanie się pokornym i skromnym ze strachu przed Wszchemogącym Bogiem, tego Bóg wywyższy*¹⁰⁵.

Ten rodzaj posłuszeństwa nie oznacza hipokryzji. Jest to bowiem wyznacznik dojrzałości, doskonałości człowieka i jego najwyższej moralności. To godne pochwały. Pokorny, uległy człowiek w żadnym przypadku nie jest tchórzem. Pewien uczony powiedział o tym: „Jeśli chcesz osiągnąć wysoką pozycję, wybierz pokorę. Aby wspiąć się na szczyt, nie ma innej drabiny niż pokora”.

Prorok Muhammad (*saat*) przez całe swoje życie bez zastrzeżeń przestrzegał Bożych nakazów, będąc szczytem moralności i wzorem pokory. Wolał czcić Boga, niż być ziemskim władcą, chociaż miał ku temu wszelkie możliwości. Był jednak nieugięty i zdecydowanie kroczył wybraną drogą. W jednej z kronik zapisano:

104. *Izbrannyje hadisy*, kniga 2-ja, *hadis* nr 27.

105. *Rijad as-Salihin*, t. 2, *hadis* nr 605.

„Pewnego razu Prorok Muhammad (*saal*) rozmawiał z aniołem Dżibrilem. W tym czasie z nieba zstąpił pewien anioł, który zgodnie z przesłaniem Dżibrila pierwszy raz zszedł na ziemię. Anioł zawołał: »O Proroku Muhammadzie! Przysłał mnie do ciebie Władca Wszechświata i nakazał zapytać cię, jakim prorokiem chcesz zostać: Prorokiem-władcą czy Prorokiem-sługą?«. Wtedy Prorok Muhammad (*saal*) spojrział na Dżibrila, a ten poradził mu: »O Wysłanniku Boga! Bądź przed Nim skromny!«. Prorok Muhammad (*saal*), wykazując szczyt skromności i uległości, wykrzyknął: *Chcę być Prorokiem-poddanym!*”¹⁰⁶.

Po tym historycznym wyborze możliwość bycia poddanym Boga stała się najwyższym stopniem, jaki może osiągnąć zwykły śmiertelnik.

Bycie wielkim to przywilej Boga. My zaś jesteśmy ludźmi, którzy mają wiele wad. Dlatego, mając to na uwadze, nie powinniśmy pogardzać i odrzucać cnót innych ludzi, a być pokornymi i skromnymi. Nie należy zapominać, że życzliwość i skromność mogą wykorzenić wszelką wrogość wokół nas.

Wzajemna pomoc

Gotowość do wzajemnej pomocy stanowi jedną z najpiękniejszych cech prawdziwego muzułmanina. Zaczyna się ona od rodziny – najmniejszej jednostki społeczeństwa. Wzajemna pomoc i solidarność między członkami rodziny nadają kierunek społeczeństwu. Są to najjaskrawsze cechy charakterystyczne naszego narodu. Nasi przodkowie, gdziekolwiek rządzą, przede wszystkim tworzyli i rozwijali instytucje pomocy i solidarności w postaci różnych fundacji i instytucji charytatywnych – *wak-fów*. W Świętym Koranie znajdują się instrukcje, które zachęcają do życzliwości i okazywania wzajemnej pomocy. Jeden z ajatów mówi:

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

Łattakuu jałmal laa tadżzii nafsun an nafsın sazaj'an laa jukbalu minhaa szafaa'atun la laa ju'chazu minhaa adlun la laa hum junsaruun.

106. Ahmad ibn Hanbal, II, 231.

Bóicie się Dnia, kiedy nikt nie będzie mógł niczym odpłacić za innego, kiedy nie będzie przyjęte niczyje wstawiennictwo, kiedy od nikogo nie przyjmie się wykupu i nikomu nie będzie okazana pomoc (sura *Krowa*, 2:48).

Nasz drogi Prorok Muhammad (*saat*) udzielił wielu rad dotyczących wzajemnej pomocy. Na przykład w jednym ze swych wspaniałych *hadisów* mówi: *Muzułmanin jest bratem dla muzułmanina. Muzułmanin nie będzie uciskał swojego brata i nie wyda go w ręce wroga (będzie go chronił). Jeśli ktoś pomoże swojemu bratu-muzułmaninowi w zaspokojeniu jego potrzeb, to i Bóg mu pomoże. Jeśli zaspokoi jedną potrzebę swego brata w wierze, to Bóg zwolni go z jednej z trudności w Dniu Sądu. Jeśli ktoś zasłoni wstyd jednego muzułmanina, to Najwyższy Bóg w Dniu Sadu zasłoni jego wstyd*¹⁰⁷.

W innym *hadisie* powiedziano: *Wasza wiara nie będzie doskonała, dopóki nie życzyście innym tego samego, co pragniecie dla samych siebie*¹⁰⁸.

Jeśli społeczeństwo będzie postępować zgodnie z ideą zawartą w Świętym Piśmie, czyż nie będzie w nim socjalnego spokoju? Bez wątpienia duchowe braterstwo w społeczeństwie umocni się i rozwinie tylko pod warunkiem, że jego członkowie okażą sobie wzajemny szacunek, miłość i pomoc. Konstrukcja społeczeństwa będzie silna i solidna jedynie dzięki wysiłkom związanych ze sobą ludzi, chroniących i wspierających się nawzajem. Ludzie, którzy nie pomagają innym w smutku oraz radości i nie interesują się nikim w myśl zasady „moja chata z kraja”, nie są cywilizowani i nie żyją według kanonów islamu. Muzułmanin jest osobą miłosierną, współczującą i cnotliwą. Muzułmanin to człowiek, który wierzy, że ręka dająca jest o wiele bardziej błogosławiona niż ręką biorąca. Jakże szlachetnym czynem jest pomoc w odnalezieniu pokoju, wyciągnięcie pomocnej dłoni do biednych, potrzebujących i sierot, wzięcie ich pod swoją opiekę. Nie da się opisać słowami otrzymanej przy tym moralnej satysfakcji. Nie zapominajmy, że wzajemna pomoc i solidarność są głównymi warunkami zbliżenia ludzi i powstawania u nich braterskich uczuć. Społeczeństwo, składające się z kochających i wzajemnie szanujących się ludzi, połączonych więzami braterstwa, jest silną wspólnotą, która długo będzie istnieć.

107. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 231.

108. Tamże, *hadis* nr 234.

Odwiedziny

Odwiedzanie się stanowi jeden z cnotliwych czynów, ponieważ w czasie wizyty kładzie się podwaliny pod zbliżenie, wzajemne zrozumienie i przyjaźń. Lepiej się też wówczas poznamy. Nasza religia bardzo zaleca odwiedzanie i przychylne przyjmowanie zaproszeń. Wizyty są okazją do lepszego poznania człowieka i nawiązania z nim przyjacielskich relacji. Przecież przyjaźń jest podstawą zgody, wzajemnego porozumienia i jedności. Oto słowa jednego z naszych poetów: „Przyjaźń to balsam przynoszący pokój duszy”. Inny natomiast poeta przestrzega nas: „Przyjaźń pozbawiona szacunku traci swoją najważniejszą ozdobę”. Nie zapominajmy o tej okoliczności i nie zaniedbujmy też naszego zwyczaju chodzenia w gości. Od wieków my, muzułmanie, wyróżniliśmy się oddaniem w przyjaźni: nie zostawialiśmy naszych przyjaciół ani w radości, ani w biedzie i smutku.

Czy jednak możemy powiedzieć, że nadal tacy jesteśmy? Obecnie w dniach świąt religijnych ludzie często nie zostają w domu, nie dzwonią nawet do najbliższych znajomych. Dotyczy to zwłaszcza osób zamożnych. Wolą spędzać święta nad morzem lub w innych miejscach wypoczynku. Nabrało to nieomal wymiaru wzajemnej rywalizacji. W ogromnym domu nie pozostaje prawie nikt, z wyjątkiem trzech, pięciu rodzin. I ta tendencja do unikania przyjaciół z roku na rok jest coraz silniejsza. Z jednej strony narzekamy na wysokie koszty utrzymania, a z drugiej podczas świąt oddajemy się marnotrawstwu, często przy pomocy kredytów.

Jak można wyjaśnić tę sytuację? Moim zdaniem, świadczy to o początku zanikania między ludźmi uczucia miłości i chęci służenia człowiekowi. Tymczasem nasza religia nazywa przynoszenie radości człowiekowi służbą Bogu. Nasz drogi Prorok (*sał*) wyrzekł związane z tym słowa: *Wśród czynów sprawiających przyjemność Najwyższemu Bogu, po obowiązkuwej służbie Bogu, jest przynoszenie radości ludzkiemu sercu*¹⁰⁹.

A wywoływać radość w sercu człowieka można poprzez miłość i odwiedzanie go. Niechęć ludzi do wzajemnego odwiedzania się zagraża ich związkowi. W przyszłości może to spowodować zerwanie relacji między nimi, a to z kolei doprowadzić do rozkładu i degradacji społeczeństwa. Zakończmy ten temat wspaniałym *hadisem* naszego ukochanego Proroka (*sał*): *O ludzie! Pozdrawiajcie się nawzajem, karmcie ludzi i odwiedzajcie waszych bliskich*¹¹⁰.

109. *Fath al-Kabir*, t. 1, s. 46.

110. *Rijad as-Salihin*, t. 2, *hadis* nr 852.

B) Negatywne cechy charakteru i złe zachowanie

Wrogość

Wrogość obejmuje takie pojęcia, jak nieprzyjaźń i nienawiść. Uczucia te mogą zerwać więzy miłości i szacunku, jakie istnieją między ludźmi, a chęć zemsty może położyć kres stosunkom międzyludzkim w ogóle. Wrogość zawsze była przyczyną bólu, skruchy, żalu, zarówno u pojedynczych osób, jak i w całym społeczeństwie. Szkoda jednak, że to uczucie i postawa towarzyszą ludzkości przez całą nieomal historię jej istnienia. Wrogość między ludźmi może mieć charakter jawny, widoczny lub tajny, ukryty. Otwarty wróg wszystkimi swoimi działaniami i zachowaniem podkreśla, że nie jest przyjacielem. Dlatego łatwo podjąć jakieś środki bezpieczeństwa. Ale bardzo trudno poczynić działania przeciwko wrogości tajnej, ukrytej. Nie jest bowiem jasne, kiedy, gdzie i co może taki wróg poczynić. Wrogość między ludźmi mogą powodować bardzo różne czynniki. Najczęściej dzieje się tak z powodu osobistych korzyści i wyrachowania. Są to między innymi takie względy materialne i psychologiczne, jak chęć posiadania większego majątku, osiągnięcie przewagi handlowej, znalezienie się na wyższym miejscu w hierarchii, kompleks przewagi rodowej, konfrontacja ideologiczna, różnice religijne i polityczne. Wszystko to może stać się przyczyną powstania wrogości między ludźmi. Staje się ona powodem upadku, a nawet rozkładu społeczeństwa, będąc nieaprobowaną i niepożądaną przez islam cechą charakteru. Islam, którego celem jest szczęście ludzi w obu światach, wzywa ludzi do życia w pokoju. Święty Koran mówi:

وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

La in tuhsinuu la tattakuu fa innallaaha kaana bimaa ta'maluuna cha-biiraa.

[...] ale jeśli czynicie dobro i zachowujecie powściągliwość, to Bóg jest świadomy tego, co czynicie (sura *Kobiety*, 4:128).

Ponadto Koran wzywa muzułmanów, aby nie żywili ku sobie wrogości, ale traktowali się z życzliwością, współczuciem i miłosierdziem. W Świętej Księdze powiedziano:

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ
وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ

Laa tamuddanna ajnajka ilaa maa matta'naa bihii azlaadżam minhum ła laa tahzan alajhim łaħfid džanaahaka lil mu'miniin.

[...] nie zwracaj oczu na to, co daliśmy niektórym parom z nich w używanie, i nie martw się o nich. Pochyl twe skrzydło nad wierzniymi (sura *Kamienna*, 15:88).

Ten Boży apel do ludzi przypomina nam, jak budować nasze relacje z ludźmi. Islam mówi bowiem, że wszyscy muzułmanie są duchowymi braćmi. Nasza religia proponuje pokojowe rozwiązywanie sprzeczności i konfliktów. W dziesiątym ajacie 49. sury *Komnaty* jest następujący nakaz:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

Innamał mu'minuuna iħłtatun fa aslihuu bajna aħałajkum łaťakullaaha la'allakum turhamuun.

Wierzący są bowiem dla siebie braćmi! Zaprowadźcie więc pokój między braćmi i bójcie się Boga! Być może, dostąpicie miłosierdzia!

Natomiast pierwszy ajat 8. sury *Zdobycz* mówi tak:

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ
وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Fattakullaħa ła aslihuu zaata bajnikum: ła atii'ullaaha ła rasuulahuu in kuntum mu'miniin.

Bójcie się więc Boga i utrzymujcie zgodę między wami. Słuchajcie Boga i Jego Wysłannika, jeśli jesteście wierzący!

Podstawową zasadą religii islamu jest ukierunkowanie człowieka na dobre uczynki i oddalenie go od wszystkiego złego i brzydkiego. Jednak w żadnym przypadku nie zaleca się stosowania siły i nacisku na kogokolwiek. Działać należy tylko po dobroci. Dlatego nasz drogi Prorok (*saal*) w jednym ze swoich wspaniałych *ħadisów* powiedział, co następuje: *Na tego, kto prowadzi po drodze dobra, czeka taka sama nagroda, jak na tego, kto czyni dobro*¹¹¹.

111. *Rijađ as-Saliħin*, t. 1, *ħadis* nr 172.

W innym *hadisie* Wysłannik Boga (*saat*) sugeruje nawet sposoby i metody kierowania ludzi ku dobru: *Ułatwajcie, a nie utrudniajcie. Radujcie dobrą nowiną, a nie odwracajcie się*¹¹². Islam, określając cechy pobożnego, bogobojnego muzułmanina, nazywa go wybaczącym:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ
عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

Allaziina junfikuuna fis sarraa' i laddarraa' i tal kaazimiinal gajza tal aafii-na aninnaas: tallaahu juhhibbul muhsiniin.

[...] którzy rozdają w szczęściu i w niedostatku, którzy powstrzymują gniew i wybaczą ludzom. Zaprawdę, Bóg kocha czyńczych dobro (sura Rodzina Imrana, 3:134).

Zdolność do przebaczenia jest w islamie wyznacznikiem wielkości:

وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

La laman sabara la gafara inna zaalika lamin azmil umuur.

A kto okaże cierpliwość i przebaczenie, to będzie postanowiona sprawa (sura Narada, 42:43).

Widzimy teraz wyraźnie, że nasza religia nie pragnie wrogości, lecz wyłącznie pokoju i spokoju. Postęp społeczny jest przecież możliwy tylko w warunkach wzajemnej miłości, poszanowania honoru i godności. Nie może być mowy o harmonii i spokoju w społeczeństwie, jeśli wśród jego członków brakuje poczucia miłości i miłosierdzia. Taka wspólnota prędzej czy później upadnie. Dlatego nasz drogi Prorok (*saat*) powiedział: *Wspólnota jest miłosierdziem, a rozłąka męczarnią*¹¹³.

A skoro tak, to nie żyjemy wobec siebie nienawiści i antypatii. Kochajmy się i szanujmy! I nie zapominajmy o słowach Najwyższego Boga:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا
عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

112. *Fath al-Kabir*, t. 1, s. 424.

113. *Fath al-Kabir*, t. 2, s. 65.

La ta'aatanuu alal birri lat taktaa, la laa ta'aatanuu alal ismi lal'udtaan: lattakullaah; innallaaha szadiidul ikaab.

Wspomagajcie się nawzajem w pobożności i bogobożności, ale nie wspomagajcie się nawzajem w grzechu i wrogości. Bójcie się Boga! Zaprawdę, Bóg jest surowy w karaniu (sura *Stół zastawiony*, 5:2).

Egoizm

Właściwość ta oznacza, że człowiek ją posiadający jest z siebie zadowolony i ma rozwinięte poczucie wyższości nad innymi ludźmi. To samolub, który nie widzi własnych wad. Egoizm pochodzi z zarozumiałości, zadufania, arogancji i buty. Tak mówi o tym Święty Koran:

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ
مَرْحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

La laa tusa'ir chaddaka linnaasi la laa tamszi fil ardi marahaa. Innallaaha laa juhlibbu kulla muchtaalin fachuur.

Niech twoja twarz nie pęcznieje z dumy przy ludziach i nie chodź po ziemi zarozumiały. Zaprawdę, Bóg nie miłuje chełpliwych pyszałków! (sura *Lokman*, 31:18).

Nasz drogi Prorok (*saal*) charakteryzuje zarozumiałość w następujący sposób: *Zarozumiałość to odrzucenie prawdy i brak szacunku do ludzi*¹¹⁴.

Egocentryk nigdy nie będzie człowiekiem szczęśliwym, ponieważ jego serce jest niespokojne, a złe uczucia rozpalają jego samozadowolenie, zarozumiałość i pozbawiają go spokoju. Egoiści nie ufają nawet samym sobie. Ze względu na swoje kompleksy, nie mogą być w niczym racjonalni: ani w uczuciach, ani w działaniach. Ich czynami kierują emocje, a swoje wady próbują przysłonić egoizmem. Myślą, że wszystko wiedzą najlepiej. Wielką przyjemność sprawia im mówienie o sobie pozytywnych rzeczy, czyli po prostu przechwalanie się. Nie cierpią krytyki i zaszczepiają w sercach otaczających ich ludzi uczucia trwogi i niepokoju. Nic dziwnego, że Balzac powiedział: „Egoizm jest trucizną, która zatruwa przyjaźń”. A te słowa należą do Gandhiego: „Oczy egoizmu są zamknięte”.

Egoiści nie są lubiani w społeczeństwie i nie mają przyjaciół. W większości przypadków gardzą i poniżają ludzi, którzy myślą inaczej niż oni.

114. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 172.

Tymczasem człowiek dojrzały nikogo nie lekceważy. Dojrzałość to cecha ludzi skromnych, których wiara osiągnęła doskonałość. Egoiści natomiast nie mogą być ludźmi skromnymi i pokornymi, gdyż są niedojrzali, a ich wierze brakuje siły. Autor *Tasviri Ahlak* tak opisuje ludzi zarozumiałych, egoistów: „Mój drogi! Nie uważaj za ludzi tych, którzy wywyższają się ponad innych. Cyprys, który jest prosty, pasuje tylko przy grobach, nie spodziewaj się po nim owoców. Szukaj owoców na drzewach owocowych, na gałęziach, które zginają się w dół”.

Istnieje bardzo wiele związanych z tym pouczających przykazań, jakie przekazał nasz drogi Prorok (*saat*): *Bóg wywyższy tego muzułmanina, który będzie skromny w stosunkach ze swoimi braćmi w wierze. Ale poniży tego, który będzie okazywał swoją wyższość*¹¹⁵.

*Człowiek wyniosły, który chełpi się tym, czego nie ma, nie wejdzie do Raju*¹¹⁶.

Samolubni ludzie mają bardzo słabą siłę woli. Aby się poprawić, powinni osiągnąć zwycięstwo woli nad namiętnościami. Muszą być racjonalistami, a nie fantastami i marzycielami. Jeśli egoista, uznając swoje wady i błędy, weźmie za przykład dobrych ludzi i zacznie słuchać Bożych nakazów, wtedy będzie mógł się poprawić.

Gadatliwość

To słowo oznacza „mówić bezmyślnie, nierozsądnie i beztrosko prowadzić puste, ciche rozmowy”. Gadatliwość może spowodować zerwanie relacji, kłótnie, ujawnienie ważnych tajemnic i sekretów. Dlatego powszechnie uważa się, że gadatliwość stanowi zły nawyk. Gadatliwa osoba, swoimi nieodpowiednimi i niepotrzebnymi rozmowami, doprowadza czasem do znudzenia i irytacji. Bardzo często jest powodem rozpadu przyjacielskich relacji między ludźmi. Dlatego należy uważać na swoje zachowanie i mowę. Nie wolno nam zapominać o przysłowiu: „Mowa jest srebrem, a milczenie złotem”. Mówiąc, człowiek powinien przekazywać to, co wie. Nasza Święta Księga nakazuje:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

115. *Izbrannyje hadisy, hadis nr 15.*

116. Tamże, *hadis nr 14.*

La laa takfu maa lajsa laka bihii ilm; innas sam'a tal basara tal fu'aada kullu ulaa'ika kaana anhu mas'uulaa.

Nie idź za tym, o czym nie masz żadnej wiedzy: z pewnością słuch, wzrok i serce, każde z nich będzie o to zapytane (sura *Podróż nocna*, 17:36).

Należy zawsze pamiętać o tym zaleceniu i brać je pod uwagę. Oto co nasz drogi Prorok (*saal*) powiedział na ten temat: *Jakże szczęśliwy jest ten, kto działa uzbrojony w wiedzę, kto nadwyżkę swojego dobra przekazuje na dobre uczynki, i ten, kto nie mówi po próżnicy*¹¹⁷.

Z tego *hadisu* wynika, że godni pochwały są ci muzułmanie, którzy dążą do wiedzy, są miłosierni wobec Bożych stworzeń i okazują im pomoc. Potrafią trzymać język za zębami i nie wygłaszają pochopnych przemówień. Chcę zakończyć ten temat następującymi słowami naszego drogiego Proroka (*saal*): *Człowiek bez zastanowienia może powiedzieć słowo, przez które wpadnie do takiej części Piekła, do której odległość jest większa niż odległość między zachodem a wschodem*¹¹⁸.

Przemoc, przymus

Przymus, przemoc i nacisk wywołują u ludzi reakcje w postaci wstrętu i nienawiści. Przemoc dla człowieka stanowi akt nienaturalny. Dlatego w islamie zabronione jest zmuszanie kogokolwiek do przyjmowania jakiegokolwiek punktu widzenia lub zmuszanie do jakiegoś czynu. W islamie zamiast nacisku przeważają zasady przekonywania, pomocy i ułatwiania. Święty Koran mówi:

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ

Juriidullaahu bikumul jusra ta laa juriidu bikumul usr.

Bóg pragnie dla was ułatwienia, a nie utrudnienia (sura *Krowa*, 2:185).

Ten głębokiego znaczenia Boży ajat podkreśla wagę okazywania pomocy i przejawiania wyrozumiałości w stosunkach międzyludzkich, zamiast przemocy i przymusu. Zaleca ludzkości metodę poprawiającą wzajemne relacje, którą należy stosować w praktyce. Dlatego w islamie

117. Bilman, *Piatsot sławnych hadisow*, *hadis* nr 226.

118. *Rijaad as-Salihin*, t. 3, *hadis* nr 1543.

nie ma przemocy ani przymusu. Z tego powodu nikt nie ma prawa używania swojej siły przeciwko tym, którzy myślą inaczej, jak również nie ma prawa narzucać własnego zdania. Ajat ten jednocześnie daje każdemu prawo do osądów, własnego punktu widzenia. Islam jest zwolennikiem wzbudzania w ludziach współczucia i miłości, a nie odrzucania tego. Nie na darmo nasz drogi Prorok (*saat*) nakazał: *Ułatwiajcie, a nie utrudniajcie. Radujcie dobrą nowiną, a nie odwracajcie się*¹¹⁹.

Brutalna siła jest przejawem okrucieństwa, złego wychowania i niewiedzy. Dojrzały, cywilizowany człowiek użyje nie brutalnej siły fizycznej, ale łagodności oraz miłości, ponieważ *doskonały muzułmanin, to człowiek budzący zaufanie innych muzułmanów, który nie plecie po próżnicy i potrafi się kontrolować*¹²⁰.

Taka jest charakterystyka dojrzałego, prawdziwego muzułmanina. Iluż monarchów i władców smutno zakończyło swoje życie, próbując siłą narzucić własne przekonania i pragnienia. Niestety, to fakt historyczny. Neron, Hadżadż Zalim – prześladowca muzułmanów, Stalin, Hitler i im podobne osobowości są dziś wymieniani tylko jako tyrani, z powodu ich uzależnienia od brutalnej siły fizycznej i uciskania ludzi w celu wywarcia na nich presji. Siła nigdy nie będzie skuteczna dla zmiany poglądów i zachowań ludzi. Czas brutalnej przemocy jest krótki. Jeśli jednak zdobędzie się serca miłością i przekonaniem, wówczas systemy i ideologie będą żyć przez wieki. Nękanie, tortury, męki i nacisk – nic nie pozostaje niezauważone przez Wszchemogącego Boga. Prędzej czy później wszyscy zostaną pociągnięci do odpowiedzialności za to, co uczynili. Ta prawda jest wspomniana w Świętym Koranie:

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ
الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ

Ła laa tahsabannallaaha gaafilan ammaa ja'maluz zaalimuun. Innamaa ju'achchiruhum li ja'tmin taszchasu fiihil absaar.

Nie myśl, że Bogu jest obojętne to, co czynią niesprawiedliwi. On daje im zwłokę do Dnia, w którym ich oczy znieruchomieją z przerażenia (sura Abraham, 14:42).

119. *Fath al-Kabir*, t. 1, s. 424.

120. Tamże, t. 3, s. 257.

Niegodziwość

Słowo to łączy w sobie takie pojęcia, jak grzeszność i niemoralne zachowanie. Oznacza „zejście z prawdziwej, słusznej drogi i wejście na zbuntowaną, obrazoburczą ścieżkę”. Ponadto charakteryzuje również najbardziej obrzydliwe z negatywnych cech, jakie są właściwe ludziom niemoralnym i zepsutym¹²¹. Jak wiadomo, takie negatywne zjawiska, jak łapówkarstwo, korupcja, kradzież, zdrada, rozpusta, rozwiązłość i prostytucja, pojawiają się w rezultacie odchodzenia ludzi od norm, moralności i etyki. Osoby takie, pozbawione uczucia odpowiedzialności za swoje czyny, często wpadają w nieprzyjemne sytuacje. Dlatego człowiek powinien pozbywać się tkwiących w nim negatywnych właściwości i zgubnego trybu życia, jaki prowadzi. Można go uratować, jeśli zostanie na czas ostrzeżony i właściwie wychowany. Jeśli nie nauczy się odróżniać dobra od zła, cnoty od grzeszności i zakazanego, to będzie mu bardzo trudno przyswoić właściwy sposób życia. W naturze każdego człowieka są bowiem dobre i złe skłonności. Jeśli nie nauczy się ujarzmić swoich pragnień i nadmiernych namiętności, nie zacznie słuchać mądrych Bożych wskazówek i nakazów, to przede wszystkim zmanifestuje swoją zwięrzającą naturę.

Siła, która popycha człowieka do negatywnych działań, nazywa się *nafs ammara*, czyli niska namiętność. Natomiast siła, która prowadzi człowieka ku dobru, to *nafs mutmainna*, czyli zadowolenie, uspokojenie. Gdy człowiek przewyżczy swoje pragnienia cielesne i pragnienia szatana, dostaje się pod wpływ *nafsu lawwama*, które zaczyna potępiać *nafs ammara*, czyli swe niskie namiętności. Następnie, gdy następuje wzrost jego pobożności i cnotliwości, wchodzi w fazę uspokojenia, *nafs mutmainna*. Odnajduje szczęście w miłości do Najwyższego Boga, tym samym uszlachetniając się i wywyższając. Muzułmanin, który wzniósł się do takiego poziomu, zostaje nagrodzony Bożą nowiną o Raju:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي
إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مَّرْضِيَةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي

*Jaa ajjatuhan nafsul mutma'inna! Irdzi'ii ilaa rabbiki raadijatam mardijja!
Fadchulii fii ibaadii! Eadchulii dzannatii!*

121. Ahmet Rifat, *Tasviri Ahlak*, s. 75.

O ty, duszo uspokojona, wróć do swego Pana zadowolona, z Jego zadowoleniem. Wejź między Moje sługi, wejź do Mego Raju! (sura *Jutrzeńka*, 89:27–30).

Jeśli jednak człowiek pozostanie daleki od Bożych przykazań i nie będzie ich przestrzegać, to nie nauczy się panować nad namiętnościami. Tym samym stanie się podatny na każdą sugestię, na każde zło. Człowiek, który nie zna samego siebie, nie wie, co jest dozwolone, a co zabronione, może wpaść w kłopoty jeszcze na ziemi. A po śmierci może ściągnąć na siebie gniew Najwyższego Boga.

Dlatego musimy edukować człowieka tak, aby znał swoje obowiązki i wiedział, co oznaczają dla niego i jego szczęścia w obu światach. Odpowiedzialność za jego wychowanie spoczywa na wszystkich, poczynając przede wszystkim od rodziny. Bo przyjmowanie odpowiednich miar jest pierwszym obowiązkiem każdego. Nie należy zapominać, że Koran mówi:

إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِّنْ أَكْمَامِهَا
وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ
شُرَكَائِيَ قَالُوا أَدْنَاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ

*Ilajhi juraddu ilmusa saa'ah: la maa tachrudzu min samaraatim min akma-
amihaa la maa tahmilu min unsaa la laa tada'u illaa bi'ilmih. La ja'lma juna-
adiihim ajna szurakaa'ii kaaluu aazannaaka maa minnaa min sahiid!*

Jemu jest dana wiedza o Godzinie. Żaden owoc nie powstanie ze swego zawiązku i żadna istota żeńska nie nosi i nie wydaje na świat, jak tylko za Jego wiedzą. Tego Dnia, gdy On zapyta: „Gdzież to są moi współtowarzysze?“, oni powiedzą: „Zapewniamy Cię, że wśród nas nie ma na to świadka!” (sura *Wyjaśnione*, 41:47).

Istnieje wiele wspaniałych pouczeń o pokonywaniu namiętności. Każde zawiera bezmiar mądrości. Trzeba się tylko nad nimi zastanowić.

Władający rozsądkiem

Lękajcie się swych namiętności!

To wersy z wiersza znanego poety Junusa Emre. W innym swoim utworze mówi o zgubnym wpływie nadmiernych pragnień i namiętności na życie podążającego za nimi człowieka. Maulana Rumi napisał: „Naj-

rozsądniejszą rzeczą, zanim zabierzesz się do pracy, jest zapytanie siebie o radę i zrobienie czegoś przeciwnego”. „Jakże szkoda bezcennego życia człowieka, który wszystkie lata przeżył w zepsuciu, grzechu i niemoralności, a potem bezowocnie zginął za swoje przemijające namiętności i pragnienia”¹²². Niechaj Najwyższy Bóg ześle pomoc ludziom pogrążonym w bagnie grzechu, aby jak najszybciej mogli się z niego wy dostać.

Gniew

Rodzimy się, aby żyć wśród ludzi sobie podobnych. Dlatego istnieją zasady współżycia. Jeśli we wspólnym życiu będziemy zawsze konsekwentni w słowach i czynach, to ułatwimy sobie życie i łatwiej będziemy rozwiązywać wszystkie nasze problemy. Jeśli jednak rozejrzemy się wokół, zobaczymy, że nastąpiły pewne zmiany w społeczeństwie i zachowaniu ludzi. Przede wszystkim zaczęliśmy zapominać o pobłażliwości i wyrozumiałości. Zamiast tego dominuje irytacja, rozdrażnienie, swarliwość i kłótniowość. Osobliwością naszej psychiki jest reagowanie na niesprawiedliwość i obrażanie się jej brakiem. Kiedy jednak stan ten wykracza poza wszelkie granice rozsądku, zdrowego znaczenia i norm etycznych, wówczas zamiast pożytku może przynieść nam szkodę. Psychologia podaje taką definicję uczucia gniewu: „Gniew to impuls człowieka do zadawania cierpienia i bólu innej osobie, będący przeszkodą w jego staraniu zaspokojenia swoich pragnień”. Na tej podstawie rozumiemy, że gniew, który popycha człowieka do popełnienia czynu przekraczającego wszystkie granice rozsądku, złość, która przyćmiewa jego rozum, jest stanem psychicznym.

Człowiek w stanie gniewu nie potrafi kontrolować siebie i swoich działań. Ludzie, którzy osiągnęli takie położenie, w większości przypadków bywają agresywni. Pewien myśliciel stwierdził: „Wraz z krzywdą znika też rozsądek”. „Nic w przyrodzie nie może bardziej pozbawić jednostki jej ludzkich cech niż nieokiełznany gniew”. A Sadi z Szirazu, autor *Gulistanu*, powiedział następujące słowa: „Płomień gniewu spala samego człowieka, a jego iskry mogą nawet nie dolecieć do wroga”. Tymi słowami chciał zaznaczyć, że gniew jest wielkim nieszczęściem i biedą dla człowieka. Nasza wielka religia, islam, uczy nas, abyśmy zawsze byli skromni, życzliwi, wybaczący i pokojowi. Święty Koran mówi tak:

122. Ahmet Rifat, *Tasviri Ahlak*, s. 76.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ
عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

Allaziina junfikuuna fis sarraa' i ładdarraa' i łal kaazimiinal gajza łal aafii-
na anin naas: lallaahu juhıbbul muhsiniin.

Dla tych, którzy rozdają w szczęściu i w niedostatku, którzy powstrzymują gniew i wybaczą ludziom. Zaprawdę, Bóg kocha czyniących dobro (sura Rodzina Imrana, 3:134).

I w innym ajacie:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ
ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ
وَلِيٌّ حَمِيمٌ وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا
إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

Ła laa tastałil hasanatu ła las sajjı'ah idfa billatii hija ahsanu fa izal lazii
bajnaka ła bajnahuu adaalatun ka annahuu łalijjun hamiim! Ła maa julakka-
ahaa illal laziina sabaruu, ła maa julakkaahaa illaa zuu hazzin aziim.

Nie są sobie równe dobro i zło. Odpłacaj za zło tym, co najlepsze, a wówczas zobaczysz, że ten, z którym dzieliła cię wrogość, będzie twym bliskim przyjacielem. Nikt jednak nie otrzymał takiej dobroci oprócz tych, którzy są cierpliwi, oprócz tych, którzy mają powodzenie wielkie (sura Wyjaśnione, 41:34–35).

Pewnego razu do naszego drogiego Proroka (*sał*) przyszedł człowiek, aby poprosić go o poradę. Prorok (*sał*) rzekł mu: *Nie gniewaj się*. Człowiek trzykrotnie prosił go o wskazówkę. Za każdym razem Wysłannik Boga (*sał*) odpowiadał: *Nie gniewaj się*¹²³.

Przecież, aby być osobą zrównoważoną i móc podejmować właściwe decyzje, trzeba mieć rozum i umieć się kontrolować. Gniew może przyćmić umysł, ponieważ w tym stanie krew uderza do głowy. To nie pomaga w wyborze słusznej decyzji. Człowiek, którego umysł jest zaćmiony gniewem, szkodzi zarówno sobie, jak i ludziom go otaczającym. Nasz drogi

123. *Rijad as-Salihin*, t. 1, hadis nr 48.

Prorok (*saal*) oznajmił w związku z tym: *Gniew pochodzi od szatana, a szatan narodził się z ognia. Woda gasi ogień. Dlatego, kiedy jesteście pod wpływem gniewu, natychmiast wykonajcie łudu. Aby kontrolować swoje uczucia i działania, musicie mieć silną wolę i wytrwałość.*

Muhammad (*saal*) był bardzo zadowolony z milczenia Abu Bakra, gdy ktoś ciągle go obrażał. Po jakimś jednak czasie nieustanne ataki przepełniły czarę goryczy i Abu Bakr zaczął odpowiadać swojemu przeciwnikowi. Widząc to, Prorok (*saal*) chciał opuścić spotkanie. A kiedy Abu Bakr zapytał go, czy postąpił prawidłowo, czy nie, Prorok Muhammad (*saal*) odpowiedział: *W momencie, w którym milczałeś, obok ciebie siedział anioł i odpowiadał tej osobie. Ale gdy zacząłeś reagować na jego ataki, anioł opuścił to miejsce, a zajął je szatan. A ja nie mogę być tam, gdzie jest szatan*¹²⁴.

Osobowość człowieka wzmacnia się dzięki wierze, wykształceniu, wychowaniu, opanowaniu i cierpliwości. Osoba cierpliwa może się obronić w wielu sytuacjach. Jeśli zamkniemy drzwi urazy i gniewu kluczem cierpliwości, zapewni nam to spokój. Nasze wzajemne relacje się zmieniają, będą znacznie silniejsze. Człowiekowi cywilizowanemu, wierzącemu muzułmaninowi, do twarzy jest dążyć do dobra i piękna, odrzucając wszystko co złe i niesłuszne.

Oszczerstwo

Stanowi jedną z najgorszych chorób duchowych człowieka, która osłabia jego więzi z innymi ludźmi. Słowo to oznacza „osądzać kogoś za jego plecami, obwiniać, bluźnić”. Oszczerstwo w islamie jest uważane za przejaw złego charakteru. Dlatego osobę o takiej właściwości uważa się za chorą duchowo. Angażowanie się w oszczerstwa i plotki to ogromny grzech, za który należy objawić skruchę i poprawić się. Oszczerstwo może stać się przyczyną sporów i kłótni, a w następstwie nawet popełnienia przestępstwa. Islam ma negatywny stosunek do oszczerstw i okazuje wobec nich taki sam wstręt jak do jedzenia padliny. W związku z tym Święty Koran nakazuje:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ أَتَمُّ
وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ
يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

124. Ahmad ibn Hanbal, II, 436.

Jaa ajuhal laziina aamanudż tanibuu kasiiram minaz zann: inna ba'daz zanni ismun la laa tadżassasuu la laa jagtab ba'dukum ba'daa. A juhibbu ahadukum an ja'kula lahma achihi majtan fakarih tumuuh? Łattakullaah: innallaaha tałtaabur rahiim.

O wy, którzy wierzycie! Wystrzegajcie się wielce podejrzeń, ponieważ niektóre podejrzenia są grzechem. I nie szpiegujcie się, i nie obmawiajcie się wzajemnie. Czy któryś z was chciałby jeść ciało swego brata, gdy on umrze? Przecież odczuwalibyście obrzydzenie! Bójcież się Boga! Zaprawdę, Bóg jest przebaczący dla skruszonych, miłoścywi! (sura *Komnaty*, 49:12).

A nasz drogi Prorok (*saaf*) mówił o tym tak: *Gdy Wszechmogący Bóg uniósł mnie do nieba, zobaczyłem plemię, którego ludzie swoimi miedzianymi szponami rozrywali sobie piersi i twarze. Widząc to, zapytałem Dżibrila: „O Dżibrilu, kim są ci ludzie?”. Odpowiedział mi na to: „To są ci, którzy żywili się padliną, ludzkim mięsem (czyli plotkowali, rzucali oszczerstwa na innych ludzi)”¹²⁵.*

Tak jak wiele mądrości i pożytku zawiera się w rzeczach, które Bóg dozwala, tak też znajdziemy wiele nauki w tym, czego Wszechmogący nam zabrania. Oszczerstwo jest zabronione w naszej religii, ponieważ stanowi przejaw złego charakteru. Jeśli ktoś potępia kogoś za nieistniejące grzechy, to dopuszcza się oszczerstwa, które również jest grzechem. Dojrzały, doskonały muzułmanin nie będzie obmawiał za plecami swego duchowego brata, ale o jego błędzie powie delikatnie mu prosto w twarz, bez upokarzania i uwłaczania jego godności. Jeden ze znanych *hadisów* głosi: *Jakże szczęśliwy jest ten, kto zajmuje się swoimi własnymi błędami, zamiast wyszukiwać je u innych.*

W Świętym Koranie jest następujący nakaz:

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي
 آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثِ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ
 الشَّيْطَانُ فَلَا تَتَعَدَّ بَعْدَ الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

Ła izaa ra ajtal laziina jachuuduuna fii aajaatinaa fa a'rid anhum hattaa jachuuduun fii hadiisin gajrih. Ła immaa junsijannakasz szajtaanu falaa tak'ud ba'daz zikraa ma'al kałmiz zaalimiin.

125. *Rijad as-Salihin*, t. 3, *hadis* nr 1555.

Kiedy zobaczysz tych, którzy pograżają się w czczej gadaninie o Naszych znakach, to odwróć się od nich, dopóki oni nie przejdą do innej rozmowy. Jeśli zaś szatan sprawi, że o tym zapomnisz, to przypomniawszy sobie, nie pozostawaj z ludźmi niesprawiedliwymi (sura *Trzody*, 6:68).

Najlepszym sposobem na uniknięcie plotek jest niewyglaszanie pochopnych słów o nikim, a jeśli dzieje się to w waszej obecności, nawet pomimo waszych ostrzeżeń, najlepiej natychmiast opuścić te miejsce. Obowiązkiem każdego muzułmanina jest ochrona siebie i swojego duchowego brata przed oszczerstwami i plotkami. Abu Darda opowiadał, że w jednym ze swoich *hadisów* Wysłannik Boga (*saat*) nakazał: *Jeśli ktoś obroni swojego duchowego brata przed oszczerstwami i plotkami pod jego adresem, ochroni przed targnięciem się na jego honor i godność, to Najwyższy Bóg uratuje go przed Piekłem.*

Oto wielce pouczająca historia, którą podam wam jak przykład. Pomaga wyciągnąć wnioski o tym, jak obrzydliwe i podłe są plotki, obmowy i oszczerstwa.

Jeden z tych, którzy poznali Boga, Chalid Rabi, opowiadał: „Kilku wiernych zebrało się w niewielkim meczecie i pomimo moich perswazji oraz ostrzeżeń zaczęło plotkować o pewnym muzułmaninie. Nie zauważyłem nawet jak i kiedy, powiedziawszy kilka słów, dołączyłem do nich. Teżże nocy przyśnił mi się wysoki, czarny jak smoła człowiek z talerzem wiewprzowiny w dłoniach. Wskazując na zawartość talerza, powiedział do mnie:

– Zjedz to.

Odpowiedziałem mu:

– Jestem muzułmaninem, w mojej religii wiewprzovina jest uważana za nieczystą, skalaną. Nie, nie będę tego jadł.

Wtedy człowiek powiedział tak:

– Dziś popełniłeś jeszcze bardziej ohydny czyn. Ta świnina jest o wiele czystsza niż to, co zrobiłeś.

Chalid Rabi, kontynuując swoją opowieść, dodał:

– Kiedy się obudziłem, prześladował mnie zapach tego zakazanego mięsa, a przez następne czterdzieści dni nadal czułem mdłości podczas jedzenia”.

I my postarajmy się uniknąć takiej deprawacji, jaką jest oszczerstwo.

Zawiść

Słowo to wyraża stan osoby, która nie może znieść innej, doświadczając zazdrości o jej sukcesy. Zawiść to najniebezpieczniejsza choroba, która może zniszczyć międzyludzkie relacje. To uczucie niepokoju z powodu materialnej lub duchowej wyższości innego człowieka i pragnienie, aby tę wyższość utracił. Uczony Omar Nasuhi Bilmen, komentując 113. surę *Świt*, podaje następującą definicję zazdrośnika: „Człowiek zazdrosny jest podły ze swej natury. Doświadczając żarliwego pożądania dóbr innego człowieka i pragnie, aby ten je utracił. W tym celu gotów jest podjąć działania słowem lub czynem, zdolne zaszkodzić innej osobie”¹²⁶. Na tej podstawie staje się dla nas jasne, jak złą cechą charakteru jest zazdrość.

Imam Gazali wyróżnił sześć głównych przyczyn zazdrości:

1. Duma.
2. Wrogość.
3. Pragnienie wyższości.
4. Strach przed utratą celu.
5. Nieodparte pragnienie przywództwa.
6. Niemoralność.

Zawiść nie pasuje do dojrzałego muzułmanina. Muzułmanin o silnej wierze w Boga Najwyższego nie będzie zazdrościł sukcesów swojemu bratu, a wręcz przeciwnie, zaakceptuje to i pogratuluje mu. Bo doskonały muzułmanin pragnie dla swojego brata w wierze tego samego, co i dla siebie. Jeśli tego nie robi, oznacza to, że jego wiara nie jest dostatecznie silna, a moralność jeszcze nie tak nieskazitelna. Prawdziwy muzułmanin posiada uczucia miłości i przyjaznego przywiązania do swojego brata w wierze, a nie nienawiści i zawiści. Tam zaś, gdzie nie ma wzajemnej miłości i przywiązania, niemożliwe są jedność, obopólne zrozumienie oraz pokój i porządek. Oznacza to, że nie rozwijają się tam relacje międzyludzkie. Zazdrość jest jedną z złych cech charakteru, jakich zabrania islam. Nasz drogi Prorok (*saal*) radzi: *Unikajcie uczucia zazdrości, bowiem tak, jak ogień pożera drewno, tak zazdrość niszczy dobre uczynki*¹²⁷.

126. *Tolkowanie i pieriewody Korana*, t. 8, s. 4119.

127. *Fath al-Kabir*, t. 1, s. 489.

W innym *hadisie* nasz Prorok (*saal*) powiedział: *Nie hoďtejcie złości je-den do drugiego, nie zazdroście, nie obrażajcie się i nie odwracajcie od siebie. O słuźdy Boga! Stańcie się braćmi. Nie wolno muźulmaninowi żywić urazy do brata w wierze dłużej niż przez trzy dni*¹²⁸.

A skoro tak, to nie bądźmy zazdrośni, ale słuħajmy pięknych, do-brych rad naszego Proroka (*saal*). Nie naruszajmy naszej jedności z tego lub innego powodu.

Chcę tutaj zwrócić uwagę na bardzo subtelny aspekt. Muźulmańscy uczeni uważają, że istnieje dozwolona forma zazdrości, która polega na tym, że człowiek pragnie być wynagrodzony takimi samymi lub podobnymi błogosławieństwami i dobrami co inna osoba¹²⁹. Na przykład zdobyć wiedzę, jaką ma uczoney, dążyć do uzyskania cnót i stać się człowiekiem pobożnym oraz miłosiernym. Jednocześnie nie chce, aby inny utracił te łaski. Natomiast zawiść naganna obejmuje pragnienie, aby druga osoba nie doświadczała w ogóle żadnych dobrodziejstw. Nie zapominajcie o róż-nicy, jaka istnieje między tymi dwoma przejawami uczucia.

Rozrzutność

Również rozrzutność (*israf*) jest zabroniona przez naszą religię. To wielkie nieszczęście, które prowadzi do zubożenia zarówno jednostek, jak też całego społeczeństwa. Stanowi chorobę doprowadzającą do bez-użytecznego, niepotrzebnego i nieumiarkowanego marnowania zasobów (bogactw) materialnych i duchowych. Islam, który zabrania wszystkiego, co może zaszkodzić człowiekowi i społeczeństwu, zakazał marnotraw-stwa. Oto, co mówi o tym Święty Koran:

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

Ła kuluu łaszrabuu ła laa tusrifuu, innahuu laa juhıbbul musrifiin.

Jedzcie i pijcie, ale nie trwońcie, albowiem Bóg nie kocha tych, którzy marnotrawią! (sura *Przegrody*, 7:31).

إِنَّ الْمُبَدِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا

Innal mubazziriina kaanuu ichłaanasz szajaatiin: ła kaanasz szajtaanu li rabbihii kafuuraa.

128. *Izbrannyje hadisy*, kniga 2-ja, *hadis* nr 67.

129. Omar Nasuhi Bilmen, *Bolszoy sbornik religiozno-życielskich prawil, obiazatiel-nych dla musulman*, s. 637.

**Zaprawdę, rozrzutnicy są braćmi szatanów, a szatan jest nie-
wdzięczny wobec swego Pana** (sura *Podróż nocna*, 17:27).

Natomiast nasz drogi Prorok (*saat*) przekazał: *O wierzący w Boga, dbajcie o swoje bogactwo i mądrze nim rozporządzajcie. Ten, kto umie oszczędzać i nie trwonić, nigdy nie znajdzie się w potrzebie*¹³⁰.

Te nakazy pokazują nam, że islam postrzega rozrzutność jako złą cechę i dlatego została zabroniona. Nie można, niestety, zaprzeczyć, że w naszych czasach marnotrawstwo jest powszechne na wszystkich poziomach społeczeństwa. Przy samej tylko produkcji chleba straty sięgają milionów ton pszenicy rocznie. Jeśli nie położymy temu kresu, czeka nas jeszcze wiele kłopotów. Niektórzy mówią: „Towar jest mój, pieniądze są moje, kogo to obchodzi?”. To błędny, przeciwny islamowi sposób myślenia. Nie powinniśmy zapominać, że dobroć, majątek i zdrowie – wszystko należy do Boga. Jeśli nie będziemy tego cenić, możemy wywołać gniew Boga, który daje nam te błogosławieństwa.

Rozrzutne zachowanie wytwarza w społeczeństwie poczucie zazdrości, co może doprowadzić do osłabienia więzi między ludźmi, którzy będą wrogo do siebie nastawieni. Zaszkozi to społecznej jedności oraz spokojowi i ułatwi życie wrogom naszej religii. Nie zapominajcie, że nie na próżno nasi przodkowie mówili: „Jeśli wydajesz pieniądze bez umiaru, nie wystarczy ci cała fortuna”. Dlatego należy unikać rozrzutności, aby nie popaść w biedę i nie zaznać smutku. Jakże piękne są słowa pewnego myśliciela: „Nie grzesz, aby twoja śmierć była lekka. Nie zadłużaj się, abyś mógł żyć swobodnie”. Ten, kto chce żyć swobodnie, nie może być rozrzutny, ale oszczędny i gospodarny.

Arogancja

Oznacza „wychwalanie samego siebie, patrzenie na ludzi z góry, pychę”. W islamie uważana jest za nieakceptowaną cechę charakteru. Ta paskudna właściwość popycha niektórych ludzi do bluźnierstwa i niewiary w Boga. Tak mówi się o arogancji i pysze w Świętym Koranie:

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ
الْجِبَالَ طُولًا

130. *Fath al-Kabir*, t. 3, s. 168.

La laa tamszi fil ardi marahaa, innaka lan tachrikal arda ta lan tablugal dżibaala tuulaa.

I nie chodź po ziemi zarozumiały. Przecież nie zdołasz rozerwać ziemi i nie dorównasz góróm wzrostem (sura *Podróż nocna*, 17:37).

Nasz drogi Prorok (*saat*) powiedział: *Czy chcecie, abym powiedział wam o tych, którzy pójdą do Piekła? To ludzie bezduszni, okrutni, skąpi, niepoświęcający swoich dóbr dla dobrych czynów, zarozumiali*¹³¹.

Szatan został wygnany z Raju, a faraon udawał Boga z powodu pychy i arogancji. Z tej samej przyczyny Karun lekceważył i poniżał ludzi, nie chciał uznać, że bogobojny Musa jest prorokiem. Zarozumiałość stała się też powodem, że bałwochwalcy, tacy jak Abu Dżahl, Abu Lahab czy As ibn Łail, przeciwstawili się Wysłannikowi Boga Muhammadowi (*saat*).

Arogancja pozbawia człowieczeństwa, oczernia duszę i wciąga człowieka w otchłań bluźnierstwa i niewiary. Dlatego jest niebezpieczną chorobą duchową. Zdaniem naukowców uczucie to bierze się z kompleksu wyższości z powodu nadmiernej wiary w swoją wiedzę, bogactwo, świadomości siły fizycznej, urody i innych zalet. A przecież są to dary Boga dla jego sług. Człowiek powinien zdawać sobie z tego sprawę i nie wpadać w stan samouwielbienia i arogancji.

Jak możemy zaobserwować wokół nas, niektórzy ludzie z powodu swojej arogancji i pychy nie witają się z ludźmi, ponieważ traktują ich za pochodzących spoza swego kręgu. Uważają, że prowadzenie z nimi rozmowy jest poniżej ich godności. Siedzenie przy jednym stole z biednymi ludźmi oznacza dla nich upokorzenie. Ubodzy, ale być może bardzo cnotliwi muzułmanie są przez nich pogardzani. Znajdą się wśród nich i tacy, którzy opuszczą swego bliskiego przyjaciela, jeśli nie wywodzi się z ich otoczenia. Są też pewne kobiety, które niewinną i skromną odzież muzułmanek obwiniają o zły gust, poniżają jej wartość i nazywają przestarzałą. Wszyscy, którzy myślą i działają w ten sposób, znajdują się na złej drodze. Ci zarozumiali ludzie, zwiedzeni przez swoje bogactwo (które jest niczym w porównaniu z bogactwem Boga), zaczęli narzekać na samego Boga. W rzeczywistości są tylko niewiele znaczącymi osobami.

Ludzie aroganccy nie należą do bezinteresownych, a z reguły są samolubnymi egoistami. Z tego powodu ich oczy i dusze są zakryte. Żyją w spo-

131. *Rijad as-Salihin*, t. 2, *hadis* nr 616.

leczeństwie, poruszają się w nim, ale nie zostało im dane ujrzeć Bożej Mądrości. A ponieważ nie zauważają prawdy, nie są w stanie wyciągnąć dla siebie lekcji.

Teraz posłuchajcie opowieści o wydarzeniu, które dla wszystkich powinno być nauką. Święty Koran opowiada o Karunie, pochodzącym z tego samego plemienia co prorok Musa.

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى
عَلَيْهِمْ وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنْتَوَى بِالْعُنُوبِ
أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ

Inna kaaruuna kaana min kałmi muusaa fabagaa alajhim: ła aatajnaahu minal kunuuzi maa inna mafaatihahuu latanuu'u bil'usbati ulil kułlah. Id ka-ala lahuu kałmuhuu laa tafrah innallaaha laa juhibbul farihiin.

Karun pochodził z ludu Mojżesza, ale był wobec niego bezwzględny. My daliśmy mu tyle skarbów, że klucze do nich byłyby ciężarem nawet dla silnych mężczyzn. I oto powiedział mu jego lud: „Nie raduj się, Bóg nie miłuje tych, którzy się radują” (sura *Opowieść*, 28:76).

وَأَبْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ
نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ
وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Łabtagi fiimaa aataakal laahud daaral aachirata ła laa tansa nasiibaka minad dunjaa ła ahsin kamaa ahsanallaahu ilajka ła laa tabgil fasaada fil ard: innallaaha laa juhibbul mufsiidiin.

[...] ale z tym, czym obdarzył cię Bóg, poszukuj domu życia ostatecznego. Nie zapominaj o swoim udziale na tym świecie i bądź dobry tak, jak Bóg był dobry dla ciebie! I nie szukaj zepsucia na ziemi, Bóg nie kocha szerzących zepsucie! (sura *Opowieść*, 28:77).

قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ
 مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرَ جَمْعًا
 وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ

Kaala innamaa uutiituhuu alaa ilmin indii. Ałalam ja'lam annallaaha kad ahlaka min kablihii minal kuruuni man huła aszaddu minhu kułłatan ła aksaru dżam'aa? Ła laa ju's'alu an zunuubihimul mudżrimuun.

On powiedział: „To zostało mi dane ze względu na wiedzę, którą posiadam”. Czyżby on nie wiedział, że Bóg zniszczył przed nim całe pokolenia tych, którzy byli od niego mocniejsi siłą i więcej bogactwa zgromadzili? Grzesznicy nie będą zapytani o swoje grzechy! (sura *Opowieść*, 28:78).

فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ
 فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا
 مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

Facharadża alaa kałmihii fii ziinatih. Kaalal laziina juriiduunal hajaatad dunjaa jaalajta lanaa misla maa uutija kaaruunu innahuu lazuu hazzin aziim!

I wyszedł on do swego ludu w blasku ozdób. Ci, którzy pożądali życia ziemskiego, powiedzieli: „O, gdybyśmy i my mieli tyle, ile dane było Karunowi. Zaprawdę, on jest pełen bogactwa wielkiego!” (sura *Opowieść*, 28:79).

وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلِكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ
 وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ

Ła kaalal laziina uutul ilma łajlakum sałaabullaahi chajrul liman aamana ła amila saalihaa: ła laa julak kaahaa illas saabiruun.

Ci, którzy otrzymali wiedzę, powiedzieli: „Biada wam! Nagroda Boga jest lepsza dla tego, kto wierzy i czyni dobro, ale dana będzie tylko cierpliwym!” (sura *Opowieść*, 28:80).

فَحَسَبْنَا
بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ
اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ

Fachasafnaa bihii la bidaarihil arda fama kaana lahuu min fi'atin jan-suruunahuu min duunillaahi la maa kaana minal muntasiriin,

I sprawiliśmy, że ziemia pochłonęła jego i jego siedzibę. I nie miał popleczników, którzy pomogliby mu przeciwko Bogu, i nie zdołał się obronić (sura *Opowieść*, 28:81).

Kolejne pouczające arcydzieło o życiu naszego Proroka (*saat*) pochodzi z ust imama Muslima: „Pewien człowiek jadł pokarm lewą ręką. Obecny przy tym nasz Prorok (*saat*) nakazał mu jeść prawą ręką. Mężczyzna odpowiedział: »Nie mogę!«. Wysłannik Boga (*saat*) powiedział: *I niech tak będzie!*, bowiem człowiek ten nie chciał pozbyć się uporu i dumy, aby zrobić to, co nakazał mu Prorok (*saat*). Narrator *hadisu* kontynuuje: »Od tej pory ów człowiek nie był w stanie podnieść ręki do ust«¹³².

W islamie arogancja i duma są określane jako „nieuznawanie tego, co jest potępiane i osądzone w islamie”. Dlatego trzeba być człowiekiem silnej wiary i pobożności, aby pozbyć się tak poważnej wady. Przeciwdziałaniem na pychę jest pokora, skromność, co wcale nie oznacza tchórzostwa i znikomości. Pokora to zgoda z Bogiem, znajomość miary i swojego miejsca. Krótko mówiąc, podporządkowanie się wszystkim zaleceniom islamu. Ludzie mogą znaleźć najwspanialsze wzory do naśladowania, studiując życie naszego Proroka (*saat*). Nasz Prorok (*saat*) jest bowiem ideałem człowieczeństwa, pokory i skromności.

Fałszywość

Fałsz oznacza „przeciwieństwo prawdy, wprowadzenie kogoś w błądzenie”. Słowo „oszust” odnosi się do ludzi, którzy wytworzyli w sobie nawyk kłamania. Spotkać ich można w każdym społeczeństwie, ale nie cieszą się autorytetem pośród uczciwych i przyzwoitych osób. Chociaż psychologowie i pedagodzy podają wiele przyczyn pojawienia się tego nawyku u człowieka, to główny powód leży w tym, że kłamliwym ludziom brakuje silnego wewnętrznego rdzenia i mocnego charakteru. Kłamcy mają bardzo mało wiary w siebie. Taktykę posługiwania się oszustwem

132. *Rijad as-Salihin*, t. 2, *hadis* nr 615.

zmienili w pasję, wprowadzając ludzi w błąd i zaspokajając w ten sposób swoje pragnienia. Wydaje im się, że przekonując rozmówcę do swoich kłamstw, otrzymują moralny i duchowy spokój.

Jednym słowem, kłamcy wymagają leczenia zarówno z punktu widzenia ich zdrowia psychicznego, jak i zapewnienia porządku społecznego. Ponieważ kłamstwo i oszustwo są chorobami społecznymi, niebezpiecznymi dla wspólnoty jako całości, jak i dla jednostek, jest zabronione przez prawa państwowe i religijne. W naszej wielkiej religii kłamstwo jest uważane za grzech. Święty Koran mówi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا
 أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَيَّ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

Jaa ajuhal laziina aamanuu in dżaa'akum faasikum binaba in fatabajjanuu an tusiibuu kałmam bidżahaalatın fatusbihuu alaa maa fa'altum naadimiin.

O wy, którzy wierzyacie! Jeśli przyjdzie do was człowiek niegodziwy z jakąś wiadomością, to upewnijcie się najpierw, abyście nie skrzywdzili ludzi nieświadomie i abyście później nie żalowali tego, coście uczynili (sura *Komnaty*, 49:6).

Język człowieka musi wypowiadać prawdę, a nie fałsz. Tak nas uczy islam. Bo przecież nie bez powodu cnotliwymi cechami dojrzałego muzułmanina są jego prawdomówność, obrona sprawiedliwości i praw człowieka. Nasz drogi Prorok Muhammad (*saat*) zawsze uważał kłamstwo za przestępstwo, wychwalał natomiast prawdę i prawdomówność. W jednym ze swych wspaniałych *hadisów* Wyśłannik Boga (*saat*) nazwał kłamstwo, złamanie przysięgi i zdradę oznakami hipokryzji. Posłuchajcie następującej rady naszego Proroka (*saat*): *Niech będzie wam wiadome: strzeżcie się kłamstwa, składania fałszywych przysięg i wystrzegajcie się fałszywego świadectwa*¹³³.

Kłamstwo spowodowało rozpad wielu rodzin, liczne wypadki i tragedie. Fałsz był i pozostaje przyczyną niezgody w społeczeństwie. Jednak prędzej lub później ci, którzy uciekają się do kłamstw i oszustw w kontaktach z ludźmi, upadną. Nasi przodkowie mawiali: „Świeca kłamcy pali się aż do czasu *iszy* (nocnej modlitwy)”. To piękne ludowe przysłowie mówi, że kłamstwo nie może trwać wiecznie, zostanie ujawnione i wydobyte na światło dzienne.

133. *Rijad as-Salihin*, t. 3, *hadis* nr 1580.

Człowiek pozostaje wyniesiony duchowo tak długo, jak długo jest oddany wartościom moralnym. Jeśli jednak w swoich sprawach ucieka się do kłamstw i oszustw, licząc na ich pomoc, to się myli. Ponadto taki styl życia może zniszczyć relacje międzyludzkie. Cywilizowany, wierzący człowiek zawsze i wszędzie mówi tylko prawdę. Jest sprawiedliwy i uczciwy zarówno w słowach, jak i w czynach.

Dwulicowość, hipokryzja

Dwulicowość jest jedną z najbrzydszych i najbrzydliwszych cech charakteru. Osłabia wiarę muzułmanina i zmniejsza liczbę jego miłosiernych czynów. Popycha człowieka do popełniania grzechów. W islamie hipokryzja jest uważana za oznakę niemoralności. Dwulicowość czyni z człowieka wicherzyciela i oszczercę. Jest także chorobą ducha. Osoba obłudna jest fałszywa: maskuje się i nie pokazuje swojej prawdziwej twarzy. Jego mowa jest kwiecista i pompatyczna, a wygląd zwodniczy. Jego działania mają na celu przypodobanie się ludziom, aby wzbudzić ich miłość i szacunek. Ale jest nieszczerzy i kłamliwy, ponieważ jego działania nie są zgodne z nakazami Boga. Dokłada wszelkich starań, aby zabezpieczyć sobie korzyści materialne w społeczeństwie. Tak Najwyższy Bóg mówi w Świętym Koranie o hipokrytach:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْلُغُوا
صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ
وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ
تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا

Jaa ajuhal laziina aamanuu laa tubtiluu sadakaatikum bil manni tal azaa kallazii junfiku maalahuu ri'aa'an naasi ta laa ju'minu billaahi tal ja'mil aachir. Famataluhuu kamasali saftaanin alajhi turaabun fa asaabahuu laabilun fata-rakahuu saldaa.

O wy, którzy wierzyacie! Nie czyńcie swej ofiary nadaremną poprzez wymówki i obelgi, jak ten, kto rozdaje swój majątek na pokaz, ale nie wierzy ani w Boga, ani w Dzień Ostatni. Jest on podobny jałowej skale pokrytej warstwą ziemi. Gdy spadnie na nią obfity deszcz, pozostawia ją nagim kamieniem (sura Krowa, 2:264).

Oraz inny piękny ajat:

فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ
الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ

Fa łajlul lil musalliin. Allaziina hum an salaatihim saahuun. Allaziina hum juraa'uun ła jamna'uunał maa'uun.

Biada modlącym się, którzy są niedbali w swych modlitwach, którzy chcą być widziani, ale odmawiają wsparcia w potrzebie (sura *Potrzeba*, 107:4–7).

Modlitwa na pokaz, a nie do Najwyższego Boga, wykonywana po to, aby ludzie brali ich za prawdziwie wierzących muzułmanów, jest przejawem hipokryzji. Podobnie przekazywanie datków, płacenie *zakatu*, pomaganie osobom samotnym i pokrzywdzonym poprzez dawanie jałmużny, aby ludzie ich wychwalali. To również okazywanie cudów odwagi na polu walki i w prowadzonym dżihadzie wyłącznie dla podziwu otoczenia. Obłudnicy staną przed Najwyższym Bogiem w Dniu Sądu z obrzydliwymi twarzami.

Tam, gdzie zbierają się dwulicowi, obłudni ludzie, nie ma miejsca na szczerość i ciepło. Nie ma wśród nich wzajemnego zaufania, ponieważ nie ufają nikomu. W społeczeństwie hipokrytów nie znajdziemy spokoju. Naukowcy wskazują na trzy główne przyczyny powstawania dwulicowości: pragnienie pochwał ze strony ludzi, strach przed potępieniem i dążenie do korzyści (zarówno materialnej, jak i duchowej). Ci, w których tkwią takie uczucia, wykazują się dwulicowością. Taki człowiek musi koniecznie sam próbować pozbyć się tej cechy, albo powinni pomóc mu w tym inni.

Według naszej religii osoba doskonała jest wewnątrznie spójna, szczerą, wierna sobie i swojemu słowu, której wypowiedzi nie mijają się z czynami. W żadnej sytuacji nie dopuszcza się obłudy. Człowiek, który boi się gniewu Najwyższego Boga, człowiek prawy i uczciwy, nie może być dwulicowy. U hipokryty wiara jest słaba, a czyny niegodne zaufania. Prorok Boga (*saał*) podał jasne określenia dwulicowości. Oto niektóre z nich:

Ludzie, którzy mają w tym świecie dwa oblicza, w Dzień Sądu zostaną zebrani jako obłudnicy.

Najgorszymi z ludzi są ci, którzy jednemu człowiekowi pokazują jedno oblicze, a drugiemu – drugie.

Obłudnik jest niczym owca, która błąka się między dwoma stadami: raz dotąca do jednego, a raz do drugiego.

Są trzy oznaki, które ujawniają obłudnika: kłamie, gdy mówi, nie dotrzymuje danego słowa i dopuszcza się zdrady, jeśli się mu zaufa¹³⁴.

Niech Bóg chroni wszystkich ludzi przed obłudą i dwulicowością!

Łapówkarstwo

To wykorzystywanie swoich pełnomocnictw i możliwości w celu uczynienia prawości nieprawością, a nieprawości prawością, w zamian za dobra, pieniądze lub możliwość uzyskiwania nielegalnych dochodów. Łapówka stanowi jeden z najbardziej szkodliwych czynów powodujących upadek moralny zarówno jednostek, jak i całego społeczeństwa.

Łapówka jest uznawana za przestępstwo prawne i religijne, zarówno dla dającego, jak też przyjmującego. Bo tam, gdzie pojawia się łapówka, nie ma gwarancji uczciwości i rzetelności. Jeśli w społeczeństwie nie ma władzy i dyscypliny, jeśli nie działa prawo, a sumienie jest nieczyste, to nie pojawią się w nim wspomniane przymioty, nawet jeśli obok każdego człowieka stanie nadzorca. Zaistnieją wyłącznie pod warunkiem, że dobra, majątek i pieniądze zostały zarobione uczciwie, wzbudzając tym ludzki szacunek, a sam człowiek będzie przebywać w stanie spokoju i duchowej równowagi. Tymczasem ludzie przyzwyczajeni do przyjmowania łapówek, niezdolni do powstrzymania się, aby przy okazji nie sprzeniewierzyć świętości, dla własnej korzyści gotowi są poświęcić nawet interesy narodowe. Właśnie ta złowieszcza cecha łapówki spowodowała jej surowy zakaz w islamie.

Oto, co nasz drogi Prorok (*saal*) powiedział na temat przekupstwa: *Niech Bóg przeklnie zarówno dającego i biorącego łapówkę, jak również ich pośrednika¹³⁵. Miejsce dającego i biorącego łapówkę jest w Piekło¹³⁶.* Każdy rozsądny muzułmanin powinien wystrzegać się przekupstwa, za które grozi bardzo surowa kara. Zgodnie z islamem każdy odpowiada za swoje czyny na ziemi. W świecie wiecznym każda osoba odpowie za swoje czyny przed Najwyższym Bogiem. W czterdziestym siódmym ajacie 21. sury *Prorocy* Bóg Najwyższy mówi:

134. *Izbrannyje hadisy, hadisy o licemierii*, 44-60.

135. *Fath al-Kabir*, t. 3, s. 13.

136. *Tamže*, t. 2, s. 138.

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ
 الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ
 مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَاسِبِينَ

Ła nada'ul małaaziinal kista li jałmil kijaamati falaa tuzlamu nafsun szaj'aa. Ła in kaana miskaala habbatim min chardalin atajnaa bihaa: ła kafaabinaa haasibiin.

My ustawimy wagi sprawiedliwości w Dniu Zmartwychwstania i żadna dusza nie zostanie w niczym pokrzywdzona. Jeśli nawet będzie coś na ciężar ziarnka gorczycy, My przyniesiemy to i rozliczymy!

Jeśli w naszych sercach nie znalazły jeszcze miejsca Boże prawa i przykazania, oznacza to, że nie staliśmy się jeszcze cnotliwymi, dojrzałymi muzułmanami. Po ludziach, którzy nie boją się gniewu Najwyższego Boga, nie znają swoich obowiązków sługi Bożego i nie przestrzegają prawa, spodziewać się można wszystkiego najgorszego. Łapówka to straszne nieszczęście, które rozpala żądzę zysku i wygody, oczernia ludzkie dusze i serca oraz szerzy niegodziwość w społeczeństwie, powodując jego upadek. Jedynym sposobem pozbycia się tej ułomności jest strach przed Najwyższym Bogiem i wzmocnienie wiary.

Napoje odurzające (alkohol)

Największym bogactwem człowieka po wierze jest jego zdrowie. Bo człowiek niezdrowy nie może w pełni wypełniać swoich obowiązków na tym świecie, a także robić wszystkiego, co zapewni mu szczęście w świecie wiecznym. Przecież sukces osoby zależy bezpośrednio od jego stylu życia. Jak mówi poeta: „Życie jest zarówno obowiązkiem, jak i prawem człowieczego syna”.

Aby człowiek mógł bezpiecznie korzystać ze swego prawa do życia, wyznacza mu się pewne obowiązki, które musi wypełniać. Obejmują one zachowanie swojej religii, rodu, własności, powściągnięcie namiętności i pragnień. Albowiem Najwyższy Bóg nakazał nam, co następuje:

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ
 وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

La anfikuu fii sabiilillaahi la laa tulkuu bi ajdiikum ilat tahlukah. La ahsi-nuu innallaaha juhıbbul muhsiniin.

Rozdawajcie na drodze Boga i nie przyczyniajcie się własnymi rękoma do zguby, ale czyńcie dobro, gdyż Bóg miłuje czyniących dobro (sura *Krowa*, 2:195).

Ten Boży nakaz ostrzega każdego rozsądnego muzułmanina przed wszystkim, co szkodliwe i niebezpieczne. A przede wszystkim mówimy tu o takich złych nawykach, które są zakazane przez naszą religię, jak picie alkoholu, hazard i zażywanie narkotyków. Jak wiadomo, alkohol jest przyczyną problemów zdrowotnych i pojawiania się różnych chorób. Prawdą jest również, że pijaństwo staje się powodem wielu katastrof i nieszczęść. Ponadto przyczynia się do zrywania więzi miłości i szacunku między ludźmi, sprzyja rozwojowi nienawiści i wstrętu. Bez trudu znajdziemy na to bardzo dużo przykładów. Dlatego nasza religia już wiele wieków temu zabroniła spożywania alkoholu i narkotyków. Święty Koran nakazuje:

أَنَّمَا يُرِيدُ
 الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقَعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
 وَيُضِلُّكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

Innamaa juriidusz szajtaanu an juuki'a bajnakumul adaalata tal bag-daa'a fil chamri tal majsiri ta jasuddakum an zikrillaahi ta anis salaah: fahal antum muntahuun.

Szatan chce tylko wzbudzić między wami wrogość i nienawiść przez wino i hazard, aby odciągnąć was od wspominania Boga i od modlitwy. Czy wy się nie powstrzymacie? (sura *Stół zastawiony*, 5:91).

Alkohol przynosi szkodę zarówno dostatkowi, jak i zdrowiu człowieka. Pewien myśliciel powiedział niegdyś: „Szkłanka pełna nalewki (alkoholowej) jest odrażająca, a w niej znajduje się szatan”.

Pewien działacz państwowy, chcąc podkreślić szkodliwość napojów alkoholowych, wypowiedział następujące słowa: „Być może znajdą się ludzie, którzy będą bronić alkoholu, ale mało prawdopodobne, aby alkohol kiedykolwiek ich obronił. Niektórzy mówią, że alkohol pije się, chcąc zapomnieć o nieprzyjemnościach, zmartwieniach, smutku i dobrze się

bawić. Moim zdaniem jest to opinia błędna i dezinformująca. Bo człowiek może świetnie się bawić, nie używając alkoholu...”.

W naszym kraju, podobnie jak na całym świecie, liczba tragedii związanych ze spożywaniem alkoholu jest znaczna. Sytuacja ze wszech miar przygnębiająca. Ze smutkiem dowiadujemy się, że spożycie alkoholu zwiększyło się o 350% w ciągu ostatnich 10 lat¹³⁷. Ta zębna tendencja przeraża. Przecież wszystkie napoje alkoholowe są szkodliwe dla zdrowia człowieka, niezależnie od ilości zawartego w nich alkoholu. A nasza religia zabrania zarówno małej ilości alkoholu, jak i dużej. Posłuchajcie słów naszego drogiego Proroka (*saat*): *Zakazany jest każdy napój, który wywołuje odurzenie*¹³⁸. *Jeśli ktoś zacznie pić napoje alkoholowe i nie okaże skruchy za ten grzech, to straci możliwość spróbowania rajskiego napoju*¹³⁹.

Każdy z nas miał chyba okazję widzieć alkoholików i słyszeć o sytuacjach, w jakich się znaleźli. Jednak niektórzy ludzie, mimo posiadania świadomości wszelkich skutków spożywania alkoholu, nadal nie porzucają tego najszkodliwszego nawyku, co najwyraźniej świadczy o ich braku rozsądku. Prawdziwy muzułmanin podąża ku czynom przynoszącym korzyść, a nie szkodę. Dlatego też unikaj wszelkich pubów, piwiarni i knajp. Niech Bóg natchnie ludzi wiarą i odwróci ich od spożywania napojów alkoholowych!

Gry hazardowe

Kolejnym nieszczęściem dla człowieka są zabronione przez naszą religię gry karciane. Przy tym zabronione są nie tylko karty, ale każda gra, której celem jest wygranie pieniędzy. Hazard jest nielegalnym sposobem zarabiania pieniędzy. Dla tych, którzy grają, przynosi tylko szkodę zamiast korzyści. To, co zarobią dziś, jutro puszcza na wiatr. Nawyk hazardu zawsze prowadzi do smutnych konsekwencji. Bo człowiek w końcu nie otrzyma niczego, poza smutkiem, cierpieniem, ubóstwem i żalem. W miarę przegranych i strat, hazardzista staje się coraz bardziej rozpálny, aż w końcu ogarnia go pragnienie zemsty, której konsekwencje są bardzo smutne. George Washington powiedział: „Hazard jest dzieckiem chciwości i zachłanności, bratem zła, ojcem krzywdy i zniszczenia”.

137. *Epidemija ispolzowanija narkotikow i raport o mierach, przedpiniatyh w etom naprawlenii*, s. 85.

138. *Sahih Muslim*, tłum. M. Sufuoglu, t. 6, s. 227.

139. Tamże, t. 6, s. 239.

Gry hazardowe są zabronione przez islam, ponieważ powodują utratę pieniędzy, zdrowia i czasu. Wygrane z hazardu są uważane za brudne. Popełnianie grzechu oznacza działanie wbrew zasadom Boga i robienie rzeczy przez Niego zabronionych. Hazard, podobnie jak używanie napojów alkoholowych, niekorzystnie wpływa na układ nerwowy. Gracze stają się nerwowi i porywcy. Wybuchają z byle powodu i mogą popełnić przestępstwo.

Z jakiegokolwiek strony spojrzelibyśmy na hazard, to zauważymy, że przynosi tylko szkodę. Nasz drogi Prorok (*saal*) przekazał: *Każdy hazardzista jest uważany za buntownika przeciw Najwyższemu Bogu i Jego Prorokowi.*

Narkotyki

Kolejnym i najbardziej niebezpiecznym uzależnieniem jest używanie narkotyków. Uzależnieniem nazywa się „negatywny nawyk używania szkodliwej substancji, wypróbowanej najpierw z niewiedzy lub celowo przy pomocy pośredników, od którego człowiek nie może się uwolnić, pomimo wiedzy o szkodliwości tego środka, z powodu braku siły woli”¹⁴⁰. Narkotyki, między innymi heroina, morfina i kokaina, są produkowane naturalnie lub syntetycznie, a następnie nielegalnie sprzedawane. Niosą ze sobą ogromną krzywdę, gdyż rozwijają nawyk stosowania ich już po jednej lub kilku dawkach. Pozbycie się uzależnienia jest niezwykle trudne, ponieważ człowiek staje się od nich zależny.

Dlatego pragnę powiedzieć naszej młodzieży: drodzy chłopcy i dziewczęta! Jesteście dziećmi wielkiego narodu. Wierzymy w was i widzimy, że większość jest stateczna, dobrze wychowana, zajęta pracą lub nauką. Ale być może są wśród was oszukani, których nieuczciwi ludzie chcą wykorzystać do osiągnięcia swoich nikczemnych celów. Pokażcie im właściwą drogę. Wiedźcie, że narkotyki są przynętą w pułapce przygotowaną dla naszej młodzieży i naszego narodu przez wrogów wewnętrznych i zewnętrznych. Nie dotykajcie tej trucizny!

Używanie środków narkotycznych jest zabronione zarówno przez prawo naszego kraju, jak i naszą religię. Odcięcie się od tego niebezpieczeństwa zależy w dużym stopniu od samego człowieka, jego wiary, moralności, stopnia zrozumienia swoich obowiązków. Wszyscy ponosimy ogromną odpowiedzialność za zdrowie narodu, począwszy od organów

140. *Epidemia narkotyków i miery prieduprieżdzenija jejo*, s. 15.

bezpieczeństwa, organów ścigania, a kończąc na rodzinie, szkole i instytucjach religijnych.

Jednak w tym miejscu chcę wyrazić następującą myśl: najefektywniejszą i najskuteczniejszą bronią w walce z narkotykami, alkoholem i hazardem jest rozwinięcie u dziecka poczucia odpowiedzialności i wykształcenie w nim poszanowania prawa. Nie wolno nam zapominać, że jesteśmy odpowiedzialni przed Najwyższym Bogiem. Siła woli człowieka umocni się, jeśli udzieli się wystarczająco dużo uwagi wychowaniu jego duszy. Tylko wtedy będzie w stanie oprzeć się wszelkim przejawom zła i nie poddawać żadnemu negatywnemu wpływowi z zewnątrz. To prawda, której nie można zaprzeczyć.

Naśladownictwo

Słowo to oznacza próbę upodobnienia się do kogoś, a także próbę zrobienia czegoś podobnego. Ponadto jest używane w odniesieniu do czegoś fałszywego, podróbki. Z punktu widzenia religii wiąże się z wykonaniem jakiejś czynności, bazując nie na wymogach religii, ale pozorowaniu jej, według widzianych zachowań innych ludzi.

Być może wszyscy trochę naśladowujemy, kiedy zaczynamy się czegoś uczyć lub próbujemy coś wykonać. Imitację można uznać za normalne działanie, jeśli jest konieczne dla dokładniejszego poznania cech czynności, której próbujemy się nauczyć, wkładając w to nasze wysiłki i umiejętności, lub jeśli czujemy chęć zrobienia czegoś lepiej niż dotychczas. Jeśli jednak mówimy o ślepym, bezmyślnym naśladownictwie, bez marnowania energii i sił duchowych, wtedy nie zostanie to zaaprobowane. Osłabia bowiem porywy duszy człowieka, utrudniając rozwój jego osobowości i dobrych skłonności charakteru.

Jeśli jednostka albo społeczeństwo padnie ofiarą takiej choroby, stanie się wówczas marionetką w rękach tych, którzy mają silną wolę. Nasz umiłowany Prorok (*saal*), ostrzegając przed niszczycielską siłą imitacji, która szkodzi społeczeństwu i jego właściwemu charakterowi, wypowiedział następujące słowa: *Jeśli ktokolwiek naśladowuje ludzi z jakiegoś plemienia, staje się wówczas jednym z nich*¹⁴¹. W ten sposób Wysłannik Boga (*saal*) nakazał nam zachowywać naszą wiarę i tożsamość.

Naśladownictwo wśród ludzi, którzy utracili wiarę w siebie, stanowi swoistą izolację, oderwanie się od samego siebie, swojej istoty. Człowiek,

141. *Fath al-Kabir*, t. 3, s. 178.

będący w takim stanie, musi kontrolować własne pragnienia, wykształcając siłę woli. Musi znać sposoby i metody, które pozwolą mu poskromić swoje nadmierne pragnienia, musi ich szukać. Umiejętność panowania nad sobą jest bowiem nieodzownym warunkiem samokształcenia.

Jedną z form zwiększenia siły woli jest przeciwstawianie się pragnieniom własnym i cudzym. A dla tego potrzeba powstrzymującej energii woli, osiągniętej poprzez pracę i jej trenowanie. Każdy wie, jak ważna jest umiejętność hamowania i zatrzymywania się w jeździe na nartach. Nauczenie się zatrzymywania na skraju przepaści staje się możliwe wyłącznie dzięki treningowi. „Gimnastyka duszy to nic innego jak trening na krawędzi przepaści”¹⁴².

Imitowanie otwiera drogę dla zaniku zwyczajów i tradycji charakterystycznych dla tego lub innego narodu. Obyczaje i tradycje stanowią bowiem duchową granicę, determinującą powstawanie różnic między narodami. Obce niszczycielskie elementy przechodzą do ofensywy, kierując się przede wszystkim właśnie na te granice. Biorą na cel naszą duchowość, którą nazywamy pierwotną, swoistą wartością narodu, wychwalając niegodne idee i zachowania, nazywając je nowoczesnymi i pięknymi. Próbują zaszczyć nieufność do wszystkiego, co dobre w naszym charakterze, wykrzywiając usta w uśmiechu, poniżając nas i podlegając do zła. Nasze zrównoważenie i opór wobec propagandy odniosą sukces w takim stopniu, w jakim będziemy przywiązani do naszych wartości duchowych i naszej religii, w jakim silna będzie nasza duma narodowa. Najwyższy Bóg nakazał:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا
اللَّهُ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ
لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

Jaa ajuhal laziina aamanuu in tattakullaaha jadż'al lakum furkaanan la jukaffir ankum sajjii'aatikum la jagfir lakum. Łallaahu zul fadlil aziim.

O wy, którzy wierzyacie! Jeśli będziecie lękać się Boga, On da wam zdolność rozróżnienia i odpuści wam złe uczynki, i przebaczy wam. Bóg jest władcą łaski ogromnej! (sura *Zdobycy*, 8:29).

142. F.W. Forestre, *Choroszyj czelowiek – choroszyj grażdanin*, s. 19–20.

A w trzynastym ajacie 46. sury *Wydmy* jest powiedziane:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا
اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Innal laziina kaaluu rabbunallaahu summas takaamuu falaah chałfun alaj-him ła laa hum jahzanuun.

Ci, którzy mówią: „Naszym Panem jest Bóg” i potem idą drogą prostą, nie muszą się obawiać i nie będą się smucić!

Przeciwieństwem naśladownictwa jest dociekanie, które oznacza wyjaśnianie prawdziwości czegoś w oparciu o prawdę. W terminologii muzułmańskiej wiąże się ze wzmocnieniem wiary. Nie wolno zapominać o tym, że serca osiągają pełny pokój właśnie poprzez umocnienie wiary. Wierzący, całkowicie, bez reszty polegający na przykazaniach Najwyższego Boga, zawsze będą niezłomni. Nigdy nie znajdą się pod czyjś negatywnym wpływem, nie będą zajmować się imitowaniem i naśladownictwem, ponieważ z pełnym przekonaniem ufają temu, co przekazał nam Najwyższy Bóg.

وَلَمَن صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنَ الْأُمُورِ

Ła laman sabara ła gafara inna zaalika lamin azmil umuur.

A kto okaże cierpliwość i przebaczenie, to będzie postanowiona sprawa (sura *Narada*, 42:43).

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ

Allaahu łalijjul laziina aamanuu juchridzuhum minaz zulumaati ilan nuur.

Bóg jest opiekunem tych, którzy wierzą. On wyprowadza ich z ciemności do światła (sura *Krowa*, 2:257).

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالْحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ

Innal insaana lafii chusr, illal laziina aamanu ła amiluu saalihaati ła tałasał bil hakki ła tałasał bis sabr.

Zaprawdę, człowiek zmierza do zguby, oprócz tych, którzy wierzą i czynią dobre dzieła, zachęcają się wzajemnie do prawdy i zachęcają się wzajemnie do cierpliwości (sura *Czas przedwieczorny*, 103:2-3).

Jeżeli w pełni podporządkujemy nasze czyny i myśli Bogu, Jego poleceń i zaleceń Proroka Muhammada (*saat*), jeśli zachowamy nasze ludowe obyczaje i tradycje, to nie utracimy naszej indywidualności, naszej istoty i nie będziemy nikogo naśladować.

Moda

Oznacza jeszcze jedno uzależnienie, które z dnia na dzień staje się coraz bardziej rozpowszechnione. Obsesja na punkcie mody przypomina rozrzutność, prowadzącą zarówno jednostkę, jak i społeczeństwo do katastrofy. Jest bowiem chorobą. Moda zachęca do rozrzutności i marnotrawstwa, co w rezultacie może zrujnować gospodarkę, moralność i rodzinne szczęście. Ileż nowych rzeczy, mogących jeszcze służyć ludziom, wyrzuca się co roku na śmietnik pod pretekstem, że moda na nie przeminęła, że są już przestarzałe! Jest to szczególnie powszechne w środowisku bogaczy. Moda na wymianę odzieży w każdym nowym sezonie jest na rękę tylko nastawionym na to firmom, wykorzystującym ten szkodliwy ludzki nawyk. Nie zapominajmy, że moda jest wielkim atutem w przyspieszeniu upadku społeczeństwa, które utraciło swoje duchowe i narodowe punkty orientacyjne. Ta konsumpcyjna histeria, co musimy z przykrością uznać, staje się przyczyną tego, że u części naszych dziewcząt o słabej woli pojawiają się zaburzenia zachowania, doprowadzające nawet do rozwiązłości, rozpusty i prostytucji. To bardzo smutna i żenująca, wywołująca wstyd sytuacja.

Tymczasem w Koranie o przeznaczeniu ubioru mówi się tak:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا
يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا

Jaa banii aadama kad anzalnaa alajikum libaasan jułaarii sał aatikum la riiszaa.

O synowie Adama! My zesłaliśmy wam odzież, aby okryła waszą nagość oraz aby was zdobiła (sura *Przegrody*, 7:26).

Oznacza to, że odzież ma trzy użyteczne właściwości: eliminację negatywnych wpływów na ludzkie ciało, zakrywanie miejsc wstydlivych

i ozdobienie. Umysł człowieka podpowiada mu, aby chronił się osłoną odzieży przed szkodliwymi rzeczami i miał z niej pożytek. Przecież mówi się w Świętym Koranie:

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ
 مِنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمْ
 الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذَلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ
 عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ

Łallaahu dża'ala lakum mimmaa chalaka zilaalan ła dża'ala lakum minal dżibaali aknaanana ła dża'ala lakum saraabiila takiikumul harra ła saraabiila takiikum ba'sakum. Kazaalika jutimmu ni'matahuu alajkum la'allakum tuslimuun.

Bóg z tego, co stworzył, uczynił dla was cień i dał wam schronienia w górach. Dał wam też odzież chroniącą was przed upałem oraz odzież chroniącą was przed waszą gwałtownością. Tak wypełnia się Jego łaska nad wami, abyście Mu się poddali! (sura Pszczoły, 16:81).

Przyozdabianie się piękną odzieżą jest wierzącym dozwolone. Jednocześnie wskazuje się również granice tego, jakie powinny być ozdoby muzułmanów: człowiek, który upiększa się odzieżą, nie powinien z tego powodu wpadać w pychę i arogancję. Nie powinien przecież zapominać, że dobra te pochodzą od Boga, który wymaga od muzułmanów skromności i umiarkowania. Wysłannik Boga (*saat*) mówił także: *Najwyższy Bóg nakazywał mi: „Okazujcie sobie wzajemnie wsparcie i wyrozumiałość i niech żaden z was nie wywyższa się ponad drugiego”¹⁴³.*

Islam wzywa we wszystkim do umiarkowania, wyboru drogi środka. *Hadisy* mówią, że człowiek nie powinien być niechłujny w swoim wyglądzie, podobnie jak nie powinien popadać w zarozumiałość w kwestii ubioru. A prawdziwa sztuka polega na przestrzeganiu obu tych wymogów, bo niedbałość w wyglądzie prowadzi do upadku i lekceważenia, a przesada do lekkomyślności, a nawet absurdu¹⁴⁴.

143. Muslim, *Dżannat*, 64; Abu Dawud, *Adab*, 40; Ibn Madża, *Zuhd*, 16, 23.

144. Małardi, *Adab al-Dunya łał Din*, 341, 342.

Jak widzimy, najważniejszą rzeczą, która dotyczy ubioru w islamie, jest ukrywanie nagości człowieka i jego czystości. Ubiór, który wymaga skromności, a nie przesady, nie powinien być odpychająco swobodny. Dlatego zalecane są czyste, proste ubrania, które każdy nosi.

Moda to choroba, która dotyka nie tylko branżę odzieżową. Daje się odczuć w konsumpcji samochodów, sprzętu AGD, biżuterii. Ileż rodzinnych ognisk gaśnie każdego dnia z powodu tej bolesnej namiętności, ile spustoszonych portfeli i kas! Staje się to przyczyną trudności i bólu, który ponosi całe społeczeństwo.

A skoro tak się dzieje, to czas położyć kres tym lekkomyślnym wydatkom. Nasza religia, z polecenia Najwyższego Boga chroniąca interesy zarówno całości społeczeństwa, jak też każdego z jej członków, każe nam to uczynić natychmiast. I tego musimy się trzymać. Anas w jednym z *hadisów* przekazuje, że nasz drogi Prorok (*saał*) powiedział: *Wasza wiara będzie mocna tylko wtedy, gdy każdy z was będzie życzył drugiemu tego samego, co życzy sobie*¹⁴⁵.

Każdy, kto przyjął sercem to najwyższe polecenie, powinien w domu, w biurze, jednym słowem, wszędzie być oszczędnym, sumiennym i starać się przeciwstawić pladze mody. Musi walczyć, aby umocnić się w swej wierze.

Cudzołóstwo

Człowiek popełnia swoje czyny pod wpływem rozumu i uczuć. Jeśli jego myśli i uczucia skupiają się na pozytywach, wtedy jego działania są dobre. Jeśli są skupione na negatywach, może to doprowadzić do smutnych konsekwencji. Albowiem w człowieku funkcjonują zarówno dobre, jak też złe skłonności. Jeśli ktoś jest rozstrojony umysłowo i pozostaje zakładnikiem swoich namiętności, zwłaszcza cielesnych, może popełnić czyn nielegalny. Według *szariatu* cudzołóstwo to intymny związek między mężczyzną a kobietą, niebędących prawnie związanymi *nikahem*. W naszej religii takie związki są nielegalne i dlatego zaspokajanie takich pragnień jest zabronione. Święty Koran mówi o tym:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ
وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

145. *Rijad as-Salihin*, t. 1, *hadis* nr 234.

Innallaaha ja'muru bil adli łal ihsaani ła iitaa'i zil kurbaa ła janhaa anil fahszaa'i łal munkari łal bagj: ja'izukum la'allakum tazakkaruun.

Zaprawdę, Bóg nakazuje sprawiedliwość, dobroczynność i szczodrość wobec krewnych. On zakazuje nieprzyzwoitości, przemieszania i ucisku. On was napomina. Być może, będziecie pamiętać! (sura *Pszczoly*, 16:90).

W tym kontekście słowo „rozpusta” muzułmańscy uczeni tłumaczą następująco: „Rozwiązłość to namiętności człowieka, wychodzące poza granice tego, co dozwolone. Rozsądni ludzie czują niesmak do ludzi będących na postronku *nafsu*. Islam nie akceptuje niskich namiętności i postępowanie za nimi nazywa rozpustą”¹⁴⁶.

Górną granicę rozpusty stanowi cudzołóstwo, zabronione w naszej religii. Nawet zbliżenie się ku cudzołóstwu jest zakazane, nie mówiąc już o samym fakcie. W trzydziestym drugim ajacie 17. sury *Podróż nocna* znajduję się skierowane do nas polecenie:

وَلَا تَقْرُبُوا الرِّئِيَّ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

Ła laa takrabuz zinaa innahuu kaana faahiszatan ła saa'a sabiilaa.

Nie zbliżajcie się do cudzołóstwa, gdyż jest to rzecz nieprzyzwoita i zła droga!

Cudzołóstwo pozostaje sprzeczne z prawdziwą naturą człowieka i jest bardzo brzydkie. Wiąże się z wieloma niebezpieczeństwami z medycznego, moralnego oraz społecznego punktu widzenia. Jest przyczyną zła i wielu nieszczęść. Dlatego mówi się o nim tak: „Cudzołóstwo to zachowanie, które swym brudem zanieczyszcza szlachetne, czyste życie ludzkości, a ludzie dopuszczający się cudzołóstwa są skazani w obu światach na biedę, wstyd i hańbę”¹⁴⁷. Pojęcie honoru jest święte w naszej religii, w naszych tradycjach i obyczajach. Cudzołóstwo niszczy czystość człowieka. Nasi przodkowie mawiali: „Lepiej umrzeć, niż żyć bez honoru i godności”. W ten sposób podkreślali znaczenie ochrony honoru i godności za wszelką cenę, nawet kosztem życia. Tak w naszej Świętej Księdze mówi się o ludziach, którzy osiągnęli zbawienie i szczęście:

146. O.N. Bilman, *Pierewod Swiaszczennogo Korana*, t. 4, s. 1816.

147. *Żurnal Ministierstwa po duchowym dielam*, t. 7, s. 77.

وَالَّذِينَ هُمْ لِأُفْرُوجِهِمْ حَافِظُونَ

Łallaziina hum lifuruudzihim haafizzuun.

[...] strzegą swej intymności (sura *Wierzący*, 23:5).

Muzułmańscy uczeni, określając cudzołóstwo jako przestępstwo, mówią: „W rozpuście kryje się idea morderstwa”. Oznacza to, co następuje: „Pełna życia substancja, dostając się w nielegalne, niewłaściwe dla niej miejsce, stwarza warunki dla powstania nowego życia. Nieślubne dzieci próbuje się zabić jeszcze w łonie matki lub po urodzeniu. Nawet jeśli nie targnięto się na życie dziecka, to i tak się nim pogardza, i żyje w nieszczęściu. A to oznacza dla społeczeństwa utratę żywej istoty”.

W społeczeństwie, w którym panuje rozpusta, pogarsza się pula genów, dochodzi do kazirodztwa, osłabiają się więzi rodzinne, a ono samo jest skazane na zgubę. Śmiertelne niebezpieczeństwo polega na tym, że skoro popędy cielesne są zaspokajane przez cudzołóstwo, w końcu sparaliżowana zostanie instytucja małżeństwa. W ten sposób rodzina straci swoją wartość oraz znaczenie i zejdzie na dalszy plan. Tam, gdzie najwięcej cudzołóstwa i zepsucia, bliski jest upadek narodu. Historia ludzkości poświadcza tę prawdę, od najdawniejszych lat jej powstania do dzisiaj¹⁴⁸. Z powodu tego niebezpieczeństwa islam zabrania cudzołóstwa i uważa je za jeden z największych grzechów.

Jak wiadomo, człowiek ma wrodzony popęd seksualny, dysponujący wielką mocą. Jeśli nie jest kontrolowany, może popchnąć na ścieżkę rozpusty. Aby tego uniknąć, islam skupił ludzką uwagę na tych momentach, które mogą sprowokować do cudzołóstwa, ustanawiając ramy komunikacji między płciami. Na przykład, jeśli nie jest to absolutnie konieczne, mężczyznom i kobietom nie wolno przebywać sam na sam. Kobietom zakazuje się stroić dla mężczyzn, z wyjątkiem męża. Islam zachęca do pomagania tym, którzy chcą się pobrać, namawiając ludzi do pośredniczenia w poznawaniu się przyszłych małżonków, którzy są godni siebie nawzajem. Islam nie akceptuje obrzędów powodujących przeszkody w realizacji małżeństwa, takich jak *kałym* (wykup za pannę młodą) itd.

Ci, którzy popełnią cudzołóstwo, zostaną surowo ukarani¹⁴⁹. Koran zabrania nie tylko cudzołóstwa, ale nawet zbliżania się do niego. A praw-

148. M.E. Saracz, *Bekir Karłyga*, t. 9, s. 3121.

149. *Fi Zilalil Kuran*, t. 9, 5/3.

da, potwierdzona przez współczesne statystyki, jest taka, że cudzołóstwo oraz jego skrajna forma – prostytutka – są szkodliwe dla zdrowia zarówno jednostek, jak i całego społeczeństwa. W ten sposób najczęściej rozprzestrzeniają się syfilis, rzeżączka, AIDS.

W rodzinie cudzołożników znika dobrobyt. Nasz drogi Prorok (*saal*) powiedział: *Rozpusta rodzi ubóstwo*¹⁵⁰. I rzeczywiście, życie tych, którzy biegną na postronku swoich niskich namiętności, jest pełne różnych kłopotów i nieszczęść. Ileż młodych kobiet i dziewcząt stało się ofiarami, wpadając w bagno zepsucia i rozpusty!

Rodzice powinni uważać i nie tracić czujności. Mają obowiązek przekazać dziecku całą wiedzę o niebezpieczeństwach rozpusty i cudzołóstwa. Niezwykle niebezpieczne jest pozostawianie dzieci w niewiedzy na ten temat. Dotyczy to zwłaszcza młodzieńczego okresu ich rozwoju. Nieograniczona swoboda i nieodpowiedzialność mogą doprowadzić do katastrofalnych rezultatów. Dzieciom należy wpajać pojęcia honoru, godności i ich znaczenie. Zanim będzie za późno, należy im wyjaśnić, że nielegalne stosunki między płciami są zakazane, a w przeciwnym razie mogą narażać się na gniew Najwyższego Boga.

Nadszedł czas, aby zaprzestać wydawania pism pornograficznych. Jest rzeczą niedopuszczalną, aby na scenie lub ekranie pokazywano dzieła podważające moralne podstawy i tradycje, rozbudzające namiętności i cielesne żądze. Walka z takiego rodzaju przekazami to sprawa honoru każdego z nas.

Obowiązek muzułmanina zawiera się nie tylko w tym, aby mówić „Chwała Bogu, jestem muzułmaninem!”. Powinien głosić dobro i ostrzegać przed złem. Nie wolno zapominać o tym, że jednym z obowiązków muzułmanina jest „ochrona samego siebie: swojego rodu, umysłu, własności i swojej wiary”. A skoro tak, to każdy człowiek na swoim miejscu, pamiętając o osobistej odpowiedzialności za los naszych dzieci, musi zrobić wszystko, aby nie zeszły z właściwej drogi.

150. *Kaszf al-Chafa*, t. 1, 5, s. 532.

Podsumowanie

Dzieci są jednym z doczesnych błogosławieństw dla człowieka, albowiem Święty Koran mówi:

لَمَالُ وَالْبُنُونََ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا

Almaalu lal banuuna ziinatul hajaatid dunjaa.

Bogactwo i dzieci są upiększeniem życia tego świata (sura *Grota*, 18:46).

Wysłannik Boga (*saat*) nazywał dzieci *Rajhanem* (*rajskim kwiatem*) w ziemskim życiu¹⁵¹ i *błyskiem światła*, które Bóg sprowadza na ludzi¹⁵². Dzieci są światłem i radością dla oczu człowieka, owocami jego duszy¹⁵³. Tak przecież nazywa je sam Stwórca. Jednocześnie dzieci są *amanatem* Najwyższego Boga, który rodzice muszą starannie strzec, wychowując je na pobożnych, prawych sługów Stwórcy.

Dlatego z jednej strony musimy zrozumieć, że wychowanie to ciągła, przemyślana, całodobowa praca z dzieckiem, dająca pokarm dla jego wewnętrznego świata. Dopóki rośnie na łonie rodziny, chłonie jej atmosferę, naśladując dorosłych. Następnie dziecko opuszcza swoje rodzinne gniazdo i wkracza w świat dorosłych, gdzie jest narażone zarówno na korzystne, jak i szkodliwe oddziaływanie otaczającego go społeczeństwa. Oznacza to, że trzeba tak organizować proces edukacji, aby następnie przekształcił się w nurt samokształcenia i rozwoju, który będzie towarzyszył człowiekowi przez całe życie.

Z drugiej strony powinniśmy pamiętać, że wszystko na tym świecie dzieje się zgodnie z wolą Najwyższego Boga i tylko z Jego pomocą nasze starania i wysiłki mogą zakończyć się sukcesem. Jak wiadomo z *hadisów*, nie ma bariery między *dua* (modlitwą) rodziców za swoje dziecko a Bogiem. Zróbmy wszystko, co w naszej mocy, aby godnie wychować młode pokolenie, nie zapominając o zwróceniu się o pomoc do Boga takimi *dua*:

151. Waki ibn al-Dżarrah, *Kitab az-Zuhd*, s. 422.

152. Tirmizi, *Birr*, 11; Ahmad ibn Hanbal, 6/409.

153. Waki ibn al-Dżarrah, tamże, s. 420.

رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا
لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

*Rabbanaa hab lanaa min azlaadżinaa ła zurrijaatinaa kurrata a' junin ła-
dż'alnaa lil muttakiina imaamaa.*

I ci, którzy mówią: „Panie nasz! Obdarz nas żonami i potomstwem, które będzie pociechą dla naszych oczu, i pozwól nam prowadzić bogobojnych!” (sura *Rozróżnienie*, 25:74).

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاء

Rabbidż'alnii mukiimas salaati ła min zurrijatii, rabbanaa ła takabbal du'aa.

Panie mój! Uczyn, abym odprawiał modlitwę, jak również moje potomstwo. Panie nasz, przyjmij moją modlitwę! (sura *Abraham*, 14:40).

Spis treści

Przedmowa	5
Wstęp	7
Rozdział pierwszy	
RELACJE RODZINNE	11
1. Rodzina i jej znaczenie	11
2. Stosunki w rodzinie	15
3. Mażeńskie obowiązki mężczyzn i kobiet względem siebie	16
A) Obowiązki męża	18
B) Obowiązki żony	19
C) Porady dla narzeczonych i nowożeńców	20
4. Rola rodziców w stosunkach wewnątrz rodziny	22
5. Dziecko i jego prawa	26
6. Obowiązki dzieci	29
Rozdział drugi	
DYSCYPLINA DZIECI W RODZINNE	33
1. Znaczenie dyscypliny	33
2. Rodzaje dyscypliny	34
A) Dyscyplina autorytarna	34
B) Dyscyplina tolerancyjna (cierpliwa)	36
C) Dyscyplina demokratyczna	37
3. Niektóre właściwości dyscypliny, które wymagają szczególnej uwagi rodziców	38
4. Związek dzieci z przestępczością	39
5. Dziecko i jego stosunki z otoczeniem	42
6. Relacje dziecko-szkoła	45

A) Związki pomiędzy pedagogiem a uczniem	45
B) Podstawy, na których nauczyciel powinien opierać się w swojej pracy	47
7. Znaczenie nauki w islamie	48
8. Duchowe wychowanie dzieci	55
A) Wychowanie duchowe dzieci zaczyna się w ich rodzinach	55
B) Jak należy podchodzić do nauczania religii	56
C) Wpływ kultu na rozwój dziecka	61

Rozdział trzeci

STOSUNKI MIĘDZYLUDZKIE	63
Stosunki międzyludzkie w islamie	63
Główne pozytywne aspekty charakteru i zachowań człowieka, a także ich manifestacje w relacjach międzyludzkich	67
A) Pozytywne cechy charakteru i zachowania człowieka	67
Współczucie	67
Szczodrość, wielkoduszność	69
Wierność i prawdomówność	70
Przyjaźń	71
Zaufanie	73
Łagodność	74
Wyrozumiałość	76
Życzliwość	78
Zadowolenie z rzeczy małych	80
Sposób wypowiedzania się	81
Cierpliwość	83
Powitanie	85
Miłość	86
Skromność (pokorność)	87
Wzajemna pomoc	89

Odwiedziny	91
B) Negatywne cechy charakteru i złe zachowanie	92
Wrogość	92
Egoizm	95
Gadatliwość	96
Przemoc, przymus	97
Niegodziwość	99
Gniew	101
Oszczerstwo	103
Zawiść	106
Rozrzutność	107
Arogancja	108
Fałszywość	112
Dwulicowość, hipokryzja	114
Łapówkarstwo	116
Napoje odurzające (alkohol)	117
Gry hazardowe	119
Narkotyki	120
Naśladownictwo	121
Moda	124
Cudzołóstwo	126
Podsumowanie	130

